

TERRA SANTA O SERÀFICH JARDÍ HISTÒRICH

Una traducció catalana del segle XVIII

ANTONI HOMS I GUZMÁN

INTRODUCCIÓ

La Biblioteca de la Universitat de Barcelona custodia un manuscrit molt voluminós intitulat *Terra Santa o Seràfich Jardí Històrich*. A la contraportada, hi diu: «És de la Biblioteca Mariana [del convento] de San Francisco de Asís de Barcelona»,¹ notícia que atesta la pertinença inicial d'aquest manuscrit al convent que existí a la rambla de Barcelona fins al 1835. A la mateixa biblioteca, en una capsa de manuscrits que té el número 1948, hi ha diversos plecs cosits que són inventaris de llibres del convent de Sant Francesc de Barcelona. El lligall 1, foliat a llapis modernament fins al número 69, és encapçalat pel títol «Indice de diferentes asuntos que se hallan en varios tomos con el título de colección, cuyos tomos están colocados en diferentes armarios de esta Biblioteca Mariana». I al foli 66r, comença una llista de llibres sota l'epígraf «Índice de los manu-escritos (sic) que se hallan

1. La Biblioteca Mariana no era l'única biblioteca dels franciscans a Barcelona. N'hi havia una altra al col·legi de Sant Bonaventura, que era un centre de formació per als religiosos de l'orde de la província de Catalunya. Montserrat CASAS NADAL, «Libros italianos en la Biblioteca Mariana del convento de San Francisco de Barcelona (1775)», dins: *Anuari de Filologia*, XX, 1997, p. 15-30.

en los cuatro armarios cerrados con llave en el mismo cuerpo de la Biblioteca». En el foli 66v, hi trobem enregistrarat: «Un tomo en fol. Serafic Jardi Historich de la Terra Santa de Jerusalem en catala sense nom de autor», i és situat a l'armari segon. Com és sabut, arran de l'incendi de convents del juliol de 1835 i el posterior decret d'octubre del mateix any que suprimia la majoria de convents, els béns eclesiàstics passaren a l'Estat. Els llibres dels convents desamortitzats foren destinats a formar les biblioteques públiques provincials, tutelades per les universitats, i en compliment d'aquestes disposicions, després de fer un camí atzarós, el material bibliogràfic imprès i manuscrit dels antics convents de Barcelona recalà finalment en la Universitat.

Que sapiguem, aquesta obra fou esmentada per primera vegada a la bibliografia al darrer quart del segle XIX, quan cridà l'atenció de l'historiador franciscà Marcellino da Civezza, el qual en digué: «*É un manoscrito in lingua catalana, d'un grosso volume in foglio, di bella lettera ed ottimamente conservato, nella publica Biblioteca della città di Barcellona già appartenuto a la Biblioteca Mariana del grande convento de San Francesco della stessa città, distrutto dalla rivoluzione del 1835. Contiene un'ampia descrizione e storia della Palestina e de'Santuari di nostra Redenzione che si venerano; da notizia delle varie sette che vi abitano, e delle tante e si varie avventure che fanno al tutto singolare la missione de'Francescani in quelle terre. Nel capitolo contenente la «Serie dels Guardians del Sagrat Monte Sion» ci fa conoscere alcuni avvenimenti e nomi dal 1640 in poi, che no s'incontrano in altro cronisti; e inoltre pone la data del martirio di molti religiosi, che s'ignorava, od era al tutto incerta. Ancora ha notizie delle nostre missioni lungo le coste de Barberia, e registra fatti importantissimi; come il martirio del padre Francesco Cirano, scorticato vivo in Algeri l'anno 1603 mentre predicava la fede di Cristo a quei barbari*».²

El *Seràfich Jardi Històrich* (d'aquí endavant *Jardí*), doncs, romangué desconegut tant per als especialistes del període anterior a la Renaixença, com per als estudiosos catalans de l'orde franciscà i no fou, doncs, fins al principi del segle XX, que Josep Pijoan,³ aleshores

2. *Saggio di bibliografia geografica, storica, etnologica Sanfrancescana*, Prato, 1879, p. 588.

3. Josep Pijoan i Soteras nasqué a Barcelona el 1881 i morí a Lausana el 1963.

un joveníssim historiador, donà a conèixer aquest manuscrit en en una publicació del país. En l'article intítulat «Un nou viatge a Terra Santa en català»,⁴ on editava un relat medieval català de pelegrinatge als llocs sants que havia pertangut al monestir de Santa Maria de Ripoll i que, tot i ésser conegut, no havia estat publicat, Pijoan fa constar que utilitzà dos relats medievals italians gairebé contemporanis del català, el de Jacopo di Verona⁵ (1335) i el de Simone Martori⁶ per aclarir o precisar alguns passatges d'aquell manuscrit, però hi afegí: «També ens ha servit un importantíssim manuscrit, del que n'haurem de tornar a parlar algun dia, que's troba a la Biblioteca Provincial Universitària de Barcelona. És un gran volum enquadernat en pergamí, procedent de l'antich convent dels franciscans de Barcelona, que porta avuy la signatura 2-1-17 i el títol barroc de "Terra Santa o Seràfich Jardí Històrich". És una obra colossal sobre la Palestina, escrita per un frare català del convent de Monte Sió⁷ a Jerusalem i que se la devia emportar a l'entornar-se'n a la seva terra.[...] Tot plegat sembla escrit al començament de segle XVIII, quatre centúries més tart que l'itinerari mig-egal que anem a reproduir a continuació».⁸ No sabem que Pijoan prestés mai més atenció a aquest manuscrit, però la seva trajectòria posterior, centrada en la història de l'art i la seva instal·lació fora de Catalunya ens fa pensar que ho devia deixar córrer. En tot cas, el *Jardí* fou

Se sentí atret per la investigació històrica, en especial l'artística, i després de fer estudis primerament a Itàlia (1903-1904) i més tard a Anglaterra i els Estats Units, s'instal·là en aquest darrer país. Treballà a Califòrnia, Chicago i Nova York entre 1921 i 1935. La seva obra més destacada és la *Summa Artis*, obra monumental publicada entre 1931 i 1970, formada per més de vint volums.

4. *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, I, (1907), p. 370-384.

5. Una edició d'aquest pelegrinatge fou publicada per Ferdinand KHULL, *Jacobus de Verona: Reise nach dem Heiligen Lande*, Graz, 1895. Més tard tornà a ser publicada a cura de U. MONNERET DE VILLARD, *Jacopo de Verone, Liber peregrinationis*, Roma, Libreria dello Stato, 1950, col. Il Nuovo Ramusio, I.

6. *Simone Martori*: no hem identificat aquest pelegrí, però sí un Niccolò di Martoni, el relat del qual publicà L. LE GRAND, «Le pèlerinage de Nicolas de Marton», a *Révue de l'Orient Latin*, 3, 1895, p. 566-669.

7. *Monte Sió*: en realitat, Pijoan volia referir-se al convent franciscà principal de la Custòdia de la Terra Santa, que havia estat aquest durant dos segles. A mitjan segle XVI, els otomans n'expulsaren aquests religiosos, els quals passaren al convent del Sant Salvador, que és on estan encara avui.

8. «Un nou viatge a Terra Santa en català [1323]», p. 373.

donat a conèixer en una publicació catalana com un interessant i monumental llibre de viatges escrit en el període que llavors era anomenat «Decadència», però així i tot continuà sense despertar l'atenció dels estudiosos.

Interessats per la producció escrita, especialment en llengua catalana, que ha originat l'existència de la Custòdia de la Terra Santa en el transcurs de la història, vam considerar que valia la pena examinar aquesta obra i procurar donar-ne una informació més completa. Així ens proposàrem d'esbrinar qui havia estat l'esforçat horticultor d'aquell *Jardí* tan extens com oblidat, quina era la qualitat i varietat dels seus productes i, finalment, donar-ne un tast amb la transcripció de diversos fragments, atès que és un dels escrits més voluminosos que es produïren en la nostra llengua durant el segle XVIII.

També ens impulsà a estudiar-lo el fet que la llengua catalana fos l'escollida per a una obra tan considerable, perquè ve a desmentir algunes opinions que proclamen, basant-se només en la producció impresa, que al segle XVIII era general i consolidat l'abandonament del català en la producció cultural. Encara que no es pot negar que els temps i les circumstàncies no eren especialment propicis per al manteniment del català en l'escriptura culta, treballs com els que descrivim aquí demostren que la natural propensió a servir-se de la llengua nacional en tots els usos comunicatius aflorava sovint quan no s'havia de passar per la impremta ni s'havia d'arribar a destinataris de fora de la terra.

Després d'exposar el nostre propòsit, ja podem dir de seguida que no hem reeixit a identificar l'autor del *Jardí*, però sí a descobrir que el text de què tractem no és cap producció original, sinó una traducció: al *Jardí*, s'hi juxtaposen les traduccions de dues obres italianes: el *Giardino Serafico Istorico* (d'aquí endavant *Giardino*) del pare Pietro Antonio di Venezia, ofm, i de la *Terra Santa nuovamente illustrata* (d'aquí endavant *Terra Santa*) del pare Mariano Morone di Maleo, ofm, de les quals parlarem més endavant.

1. EL MANUSCRIT DEL *SERÀFICH JARDÍ HISTÒRICH*

A l'*Inventario de manuscritos de la Biblioteca de la Universidad de Barcelona*, hi trobem aquesta descripció:

«Papel. Medrados del siglo XVIII. 346 folios útiles menos el 80v, 94, 262-266, 271-290, 357v, 364, más una hoja al principio, que están en blanco. Actualmente s. n., pero por algunos restos que quedan en los ff. del principio, se ve que la tuvo paginal». 330 x 240 mm. Enc. Pergamino. Tej.: Terra Santa. Manuscrit català.⁹

1.1. Contingut

Folis 1r-1v.: Part Primera.

Quant resplendeix la Seràfica Religió en los llocs de Terra Santa, foren per especial Providència Divina foren a son cuidado encomanats; i quantes meravelles i prodigis en ells han succeït des de que estan baix la Custòdia dels religiosos menors.

Fol. 1v-3v: Capítol I. Se demostra la causa perquè, entre tantes religions de summa perfecció i sant institut que en la Catòlica Iglésia són, haja volgut la Divina Magestat elegir la tan pobra del gloriós Pare Sant Francesc per la recuperació i manutenció dels Sants Llocs contra i entre lo mahometisme.

Fol. 3v-5v: Capítol II. Títols per los quals los religiosos menors foren establits en la possessió de la Terra Santa.

Fol. 5v-7v: Capítol III. Plet que se mogué a la religió seràfica per contrastar-li la possessió dels Sants Llocs, motius perquè amb més glòria fos confirmada en ells.

Fol. 7v-10r: Capítol IV. Memòria dels religiosos del Reverend Pare Sant Francesc, que en Terra Santa foren martiritzats des del principi de l'orde fins a nostre temps.

Fol. 10r-80r: Capítol [sense número]. Sèrie dels Guardians del sagrat monte Sion amb les notícies de moltes coses notables que en sos temps succeïren, amb l'advertència de l'antiguedat de la religió seràfica en la Terra Santa i dels perills i tribulacions en què de contínuo estan los religiosos que en aquelles parts serveixen al Divino culto i profit de les ànimes.

Els folis 81v- 94v són en blanc.

9. Francisco MIQUEL ROSELL, *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca de la Universidad de Barcelona*, Madrid, 1958-1969, vol. I, p. 105-106, número 90. Actualment té foliació amb llapis.

Foli 95: *Libre primer de Terra Santa i sa qualitat.*

Fol. 95r: Cap. I. Què cosa sia Terra Santa.

Fol. 95r-95v: Cap. II. De la fertilitat de la Terra Santa.

Fol. 95v-96r: Cap. III. Qual fos l'ocasió de tanta fertilitat.

Fol. 96r-96v: Cap. IV. Qual sia en nostre temps la fertilitat de la Terra Santa.

Fol. 96v-97r: Cap. V. De la fertilitat espiritual de la Terra Santa.

Fol. 97r-98r: Cap. VI. Quant s'escriu de la Terra Santa és conforme a la verdadera tradició.

Fol. 98r-99r: Cap. VII. Se prova amb escriptors i persones dignes de fe la veritat de la Terra Santa.

Fol. 99r-100r: Cap. VIII. Se prova la mateixa veritat amb testimonis de vista.

Fol. 100r-100v: Cap. IX. A major prova se porten per testimonis de vista los pelegrins següents.

Fol. 100v-101r: Cap. X. Com los Sants Llocs ja regoneguts per veraders, mereixen també ser reverenciats.

Fol. 101r-101v: Cap. XI. D'altre particular modo de venerar i honorar la Terra Santa.

Fol. 101v-102v: Cap. XII. Que al socorro de la Terra Santa tots estan obligats per caritat.

Fol. 102v-103v: Cap. XIII. De quanta excel·lència sia aquesta acció de fer almoïna.

Fol. 103v-104v: Cap. XIV. Se respon a alguns dubtes acerca lo que sobre se ha dit.

Fol. 104v-105r: Cap. XV. Com la pelegrinació fonc de Déu recomanada i practicada.

Fol. 105r-105v: Cap. XVI. La pelegrinació se deu també abraçar perquè és útil.

Fol. 106r: Cap. XVII. Que la peregrinació de la Terra Santa més que ninguna altra se deu freqüentar, perquè és la més il·lustre.

Fol. 106r-107r: Cap. XVIII. Que la peregrinació de la Terra Santa no és per a tota sort de persones.

Fol. 107r-107v: Cap. XIX. A quals persones convinga la pelegrinació i majorment la de la Terra Santa.

Fol. 107v-108v: Cap. XX. Condicions del pelegrí que va a Terra Santa.

Fol. 108v-109v: Cap. XXI. Advertències al pelegrí que va a la Terra Santa.

Fol. 109v-110v: Cap. XXII. Condicions del pelegrí seràfic que va a servir a la Terra Santa.

Fol. 110v-111r: Cap. XXIII. Advertències al mateix religiós de Terra Santa.

Fol. 111r: *Llibre Segon. De Terra Santa. Dels llocs i santuaris que se troben del mar a Jerusalem i d'alguns també de la mateixa santa ciutat.*

Fol. 111r-111v: Cap. I. De Jaffa, primer lloc de Terra Santa.

Fol. 111v-112v: Cap. II. De Rama i Lidda, antigament ciutats.

Fol. 112v-113v: Cap. III. D'altres quatre llocs que se troben de Rama a Jerusalem.

Fol. 113v-114r: Cap. IV. De l'antigua ciutat de Jerusalem.

Fol. 114r: Cap. V. Qual fos lo fundador d'aquesta santa ciutat.

Fol. 114r-115r: Cap. VI. De la nova ciutat de Jerusalem.

Fol. 115r-115v: Cap. VII. De la iglésia i convent dit de Sant Salvador.

Fol. 115v-116r: Cap. VIII. Dels tres primers santuaris que s'acostumen a visitar en Jerusalem.

Fol. 116r-117r: Cap. IX. De la casa d'Anàs, pontífice, i del temple de la Presentació de la Immaculada Verge Maria Santíssima.

Fol. 117r-118r: Cap. X. Del majestuós temple de Salomón i de la sua destrucció i reedificació.

Fol. 118r-119r: Cap. XI. Del que vui se diu nou temple de Salomón.

Fol. 119r-120v: Cap. XII. De la Probàtica Piscina; de la Casa de Santa Anna; de la Torre Antoniana i lloc de la Flagel·lació.

Fol. 120v-122r: Cap. XIII. Dels palacios de Herodes i de Pilat.

Fol. 122r-125r: Cap. XIV. Del carrer de l'Amargura i los passos que en ell se visiten.

Fol. 125v: *Llibre III de la Terra Santa: Del temple de la Resurrecció o Santíssim Sepulcre de Cristo i sos santuaris.*

Fol. 125v-126r: Cap. I. Qui fou lo autor d'aquesta gran fàbrica.

Fol. 126r-127r: Cap. II. De l'arquitecto i forma de dit sagrat temple.

Fol. 127r-133r: Cap. III. De l'altar i columna de la flagel·lació.

Fol. 133r-136v: Cap. IV. De la sagrada muntanya del Calvari.

Fol. 136v-138v: Cap. V. De la sagrada pedra de la Unció.

Fol. 138v-143r: Cap. VI. De l'arquitectura del Santíssim Sepulcre de Cristo.

Fol. 143r-144v: Cap. VII. Del sepulcre de Josep i lloc a on Cristo ressuscitat aparegué a la Magdalena. Del nostre Oratori i de l'altar de la Santa Creu.

Fol. 144v-146v: Cap. VIII. De la plaça del Santíssim Sepulcre i altres llocs.

Foli 146v: *Llibre IV. Dels santuaris i llocs que se troben entorn a la Santa Ciutat de Jerusalem.*

Fol. 146v-150r: Cap. I. De la sagrada muntanya de Sion.

Fol. 150r-156r: Cap. II. De la vall de Josafat i santuaris que allí se visiten.

Fol. 156r-157v: Cap. III. Del lloc a on fonc apedregat Sant Esteve i altres santuaris i llocs que en la mateixa vall se visiten.

Fol. 157v-158r: Cap. IV. Vall de Gehenon i llocs que allí se visiten.

Fol. 158r-160r: Cap. V. De la vila de Siloè, de la sua font i altres santuaris que allí prop se visiten.

Fol. 160r-162r: Cap. VI. D'alguns llocs i santuaris que en lo veïnat de Jerusalem se visiten.

Fol. 162r-167r: Cap. VII. Del sagrat mont Olivet i sos santuaris.

Fol. 167r-168r: Cap. VIII. Pelegrinació de Betània i alguns sants llocs.

Fol. 168r-169v: Cap. IX. Pelegrinació d'Emmaús.

Fol. 170r: *Llibre V. Dels santuaris de la Judea.*

Fol. 170r-172r: Cap. I. Del camí de Betlem i los llocs que en ell se troben.

Fol. 172r-178v: Cap. II. De Betlem i sos santuaris.

Fol. 178v-180r: Cap. III. Santuaris que estan pròxims al santíssim Pessebre.

Fol. 180r-182r: Cap. IV. De la plaça de Betlem i santuaris circumveïns.

Fol. 182v-183r: Cap. V. Altres llocs que prop de Betlem se visiten.

Fol. 183r-185v: Cap. VI. Del viatge a Hebron i llocs que per allí se visiten.

Fol. 185v-187r: Cap. VII. Visita d'Engaddi i altres llocs.

Fol. 187r-189v: Cap. VIII. De la font de sant Felip, lo Diaca, i pelegrinació a les muntanyes de Judea.

Fol. 189v-195v: Cap. IX. Peregrinació del riu Jordà i sos llocs.

Fol. 196r: *Llibre VI. Dels santuaris i llocs que anant a Damasco se troben, particularment en la Samaria i Galilea.*

Fol. 196r-201r: Cap. I. Del lloc dit Machmas.

Fol. 201r-204v: Cap. II. De la ciutat de Natzaret.

Fol. 204v-205r: Cap. III. Altres santuaris que en Natzaret i en son veïnat se visiten.

Fol. 205r-207r: Cap. IV. De la sagrada muntanya de Tabor.

Fol. 207r-208v: Cap. V. Pelegrinació al mar de Galilea i llocs que allí se visiten.

Fol. 208v-209r: Cap. VI. De la muntanya de les Benaventurances i cisterna de Josep.

Fol. 209r-210v: Cap. VII. Del mar de Galilea i tercera taula de Cristo.

Fol. 210v-212v: Cap. VIII. De la ciutat de Tiberíades, Emmaús i altres.

Fol. 212v-213r: Cap. IX. Del pont de Jacob i altres llocs.

Fol. 213r-215r: Cap. X. Altre camí per Damasco i alguns llocs que se troben.

Fol. 215r: *Llibre VII. De la ciutat de Damasco. Del camí de Damasco a Aleppo, i de Aleppo a Jaffa i llocs que s'hi troben.*

Fol. 215r-216r: Cap. I. De la famosa i antiga ciutat de Damasco. Camp Damasceno. Rius de Damasco.

Fol. 216v-218r: Cap. II. Santuaris de Sant Pau dintre i fora de Damasco. Porta de Sant Pau. Casa de Judes. Casa d'Ananies. Llocs notables a l'entorn de Damasco. Jobar. Sedenaya.

Fol. 218r- 219r: Cap. III. Casos notables que aquí succeïren.

Fol. 219r-220r: Cap. IV. Camí de Damasco a Aleppo i los llocs que s'hi troben.

Fol. 220r-221v: Cap. V. De l'antigua i famosa ciutat d'Aleppo. Qui fonc lo autor d'aquesta ciutat.

Fol. 221v-223r: Cap. VI. Camí d'Alexandreta i sos llocs. D'Alexandreta, dita dels turcs Escandarona.

Fol. 223r-224r: Cap. VII. De la ciutat d'Antiochia. Del territori d'Antiochia.

Fol. 224r-226r: Cap. VIII. D'altre camí per anar a Aleppo a Jerusalem. Trípoli de Síria.

Fol. 226r-226v: Cap. IX. De la celebrada muntanya del Líbano.

Fol. 226v-227v: Cap. X. Que en lo Líbano no sols s'hi troben delícies temporals, sinó també espirituals.

Fol. 227v-229r: Cap. XI. Com alguns pensaren que en lo Líbano se trobàs lo Paradís terrestre.

Fol. 229r-229v: Cap. XII. D'altres opinions acerca del Paradís terrestre.

Fol. 229v-233r: Cap. XIII. De la ciutat de Balbec i altres. De la ciutat de Beirut. D'un famós miracle que aquí s'experimentà amb una imatge de Cristo Crucificat. De la ciutat de Sidon o Saida.

Fol. 233r-233v: Cap. XIV. De les ciutats de Sarepta i Canà i del pou de les aigües vives. De la ciutat de Canà. Puteus aquarum viventium.

Fol. 233v-237v: Cap. XV. De les grans ciutats de Tiro i Tolomaida. De la ciutat de Tolomaida. Destrucció de la ciutat de Tolomaida i martiri d'alguns religiosos i de tota una comunitat de religioses de nostra Seràfica Religió.

Fol. 237v-240r: Cap. XVI. De la sagrada muntanya del Carmelo. Caiffa. Castell Pelegrí o de pelegrins. Cesàrea de Palestina.

Fol. 240r: *Llibre [primer].*¹⁰ *Viatge de Jerusalem a l'Egipte.*

Fol. 240r-243r: Cap. I. De les ciutats d'Azoto, Ascalon i Gaza. La ciutat d'Azoto. Ascalon. Gaza.

Fol. 243r-244r: Cap. II. Del viatge que feren Cristo, Maria Santíssima i sant Josep a l'Egipte.

Fol. 244r-244v: Cap. III. Notícia del regne d'Egipte.

Fol. 245r-247r: Del Gran Cairo, primària ciutat de l'Egipte. Casos particulars succeïts en aquesta gran ciutat.

Fol. 247r-249v: De la ciutat de Babilònia d'Egipte i coses que en aquell veïnat s'admiren. Graners de Josep. De la ciutat d'Heliòpolis, dita Matarea. De les piràmides d'Egipte, idol Esfinge i múmies. Sfinge, idol que adoraven los egipcis. Múmies.

Fol. 249v-250v: Cap. VI. De la ciutat de Damiata.

Fol. 250v-251r: Cap. VII. De les ciutats de Tebes i Rosetto. Rosetto.

Fol. 251r-251v: Cap. VIII. Dels deserts dels sants Pau i Antoni i de sant Macari. Desert de Sant Macari.

10. *primer*: Els mots entre claudàtors no figuren al manuscrit i els hi hem posat nosaltres.

Fol. 251v-254v: Cap. IX. De la famosa ciutat d'Alexandria. D'algunes iglésies d'Alexandria. D'algunes coses curioses d'Alexandria. Del riu Nilo.

Fol. 254v-257v: Cap. X. Viatge al sagrat monte Sinai. De la sagrada muntanya del Sinai. Coses notables d'aquesta santa muntanya. Oratoris i santuaris que en aquesta muntanya se visiten.

Fol. 258r-258v: Cap. XI. Del mar Roig.

Fol. 258v-Cap. XII. De la isla de Cipro.

Fol. 258v-259v: Cap. XIII. De la fertilitat d'aquesta isla.

Fol. 259v-260v: Cap. XIV. De les ciutats i persones il·lustres de Cipro.

Fol. 260v-261v: Cap. XV. Dels possessors de la isla de Cipro.

Els folis 262r-266v són en blanc.

Fol. 267r-270v: Tributos injustos i gastos més ordinaris que la violència i tirana avarícia dels turcs obliguen als religiosos pagar en la Terra Santa.

Els folis 271r-290v són en blanc.

Foli 291: *Llibre segon*.¹¹

Fol. 291r-291v: Cap. I. Dels primers possessors i habitants de la Terra Santa fins al Diluvi.

Fol. 291v-292r: Cap. II. Dels segons possessors de la Terra Santa i primers després del Diluvi.

Fol. 292r-292v: Cap. III. Com los hebreus entraren en la possessió de la Terra Santa.

Fol. 293r-293v: Cap. IV. Dels jutges que entre los hebreus governaven.

Fol. 293v-294r: Cap. V. Dels reis de Jerusalem.

Fol. 294r-294v: Cap. VI. Dels capitans i pontífices que manaren entre los jueus fins a Cristo.

Fol. 294v-295v: Cap. VII. Còmputo de Genebrardo.

Fol. 295v-296r: Cap. VIII. Còmputos de Tertuliano i del venerable P. Nicolau de Lira.

Fol. 296r-297v: Cap. IX. Com los hebreus per sos pecats perderen no sols lo cetro i la corona, sinó també lo Regne de Jerusalem per sempre.

11. *segon*: escrit per una mà diferent.

Fol. 297v-298r: Cap. X. Com los hebreus per la sua obstinació en la Ley Antigua perderen aquella i la nova.

Fol. 298r-299r: Cap. XI. Se declara una dificultat moguda per los hebreus.

Fol. 299r-300r: Cap. XII. Com los hebreus amb la llei perderen lo sacerdocí i també lo sacrifici.

Fol. 300r-301r: Cap. XIII. Com los hebreus per sa última ruïna perderen la gràcia de la Divina Majestat.

Foli 301v: *Llibre [tercer]. Del verdader Messies, Senyor i habitador de la Terra Santa i de la Santíssima sua mare.*

Fol. 301v-302r: Cap. I. Que lo Messies fonc verdader i legítim Rei de la Terra Santa.

Fol. 302r-302v: Cap. II. Que lo Messies fonc inspirat de faels i renunciat per los oráculos.

Fol. 302v-303v: Cap. III. Que lo Messies devia ser home i Déu.

Fol. 303v-304v: Cap. IV. Que de la Sagrada Escripura se pot argumentar que són tres les Divines Persones.

Fol. 304v-305v: Cap. V. Que Cristo, Nostre Senyor, és lo verdader Messies Promès.

Fol. 305v-306r: Cap. VI. Quant esdevingué en lo naixement de Cristo, ho renunciaven los Profetes.

Fol. 306r-307r: Cap. VII. Que, quant obrà Cristo mentres visqué, ho vaticinaren los Profetes.

Fol. 307r-308r: Cap. VIII. Lo que Cristo passà en lo hort fonc dels Profetes prenumerat.

Fol. 308r-309r: Cap. IX. Lo que patí lo Divino Senyor en la santa ciutat fonc escrit per los Profetes.

Fol. 309r-309v: Cap. X. Lo que Cristo patí en lo Calvari fonc també dels Profetes previst.

Fol. 309v-310v: Cap. XI. Lo que esdevingué a Cristo després de mort fonc també previst dels Profetes.

Fol. 310v-311r: Cap. XII. Se respon a algunes dificultats acerca del Messies.

Fol. 311r-312r: Cap. XIII. Se desfan altres cinc dubtes acerca del Messies .

Fol. 312r-312v: Cap. XIV. De la Santíssima Verge i Mare de Déu, Senyora de la Terra Santa.

Foli 313r: *Llibre [quart]. Dels possessors i habitants de la Terra Santa en les primeres 5 centúries després de Cristo.*

Fol. 313r-313v: Cap. I. Dels maronites.

Fol. 313v-314r: Cap. II. De l'origen, vida i mort de Maron.

Fol. 314r-315r: Cap. III. De la política dels maronites.

Fol. 315r-315v: Cap. IV. De l'abstinència i dejunis dels orientals i en particular dels maronites.

Fol. 316r: Cap. V. Dels grecs orientals i de la sua política i abstinències.

Fol. 316v-317r: Cap. VI. Dels errors dels grecs orientals en comú.

Fol. 317r-318v: Cap. VII. Dels errors particulars dels grecs i qualitats i naturalesa d'ells.

Fol. 318v-320r: Cap. VIII. De l'antipatia dels grecs amb los llatins.

Fol. 320r-320v: Cap. IX. De l'autoritat del Pontífice Romà.

Fol. 321r-321v: Cap. X. Que lo Pontífice Romà és lo verdader vicari de Cristo, i la Iglésia Romana és la verdadera Iglésia.

Fol. 321v-322v: Cap. XI. Resposta a algunes dificultats mogudes dels grecs.

Fol. 322v-323v: Cap. XII. Dels armenos orientals.

Fol. 323v-324r: Cap. XIII. De les abstinències i dejunis dels armenos.

Fol. 324r-325v: Cap. XIV. Errors dels armenos en particular.

Fol. 325v-326v: Cap. XV. Dels caldeos o, per altre nom, nestorians.

Fol. 326r-326v: Cap. XVI. De la instabilitat dels caldeos i de ses abstinències.

Fol. 326v-327r: Cap. XVII. Dels sorians o jacobites.

Fol. 327r-327v: Cap. XVIII. De les abstinències dels jacobites i fi dels enganyadors d'ells.

Fol. 327v-328v: Cap. XIX. Dels gòffits, sos errors i abstinències.

Fol. 328v-329r: Cap. XX. Dels georgians i ses qualitats.

Fol. 329r-330r: Cap. XXI. Dels abissinos i ses costums.

Fol. 330r-331r: Cap. XXII. Perquè Déu, Nostre Senyor, permet tan diverses nacions a la custòdia del Santíssim Sepulcre.

Foli 331r: *Llibre [cinquè]. Dels mahometans possessors i habitants de la Terra Santa en la sexta centúria i següents.*

Fol. 331r-331v: Cap. I. De Mahoma i sos progressos.

Fol. 331v-333r: Cap. II. Dels falsos miracles de Mahoma.

Fol. 333v-334v: Cap. III. De la pelegrinació dels turcs a la Meca.

Fol. 334v-335r: Cap. IV. Dels mahometanos en comú.

Fol. 335r-336r: Cap. V. Dels árabes mahometans i de ses costums.

Fol. 336r-336v: Cap. VI. Dels turcs mahometans i son origen.

Fol. 336v-337v: Cap. VII. De la monarquia dels turcs.

Fol. 337v-339r: Cap. VIII. De la política dels turcs acerca lo espiritual.

Fol. 339r-340v: Cap. IX. De la política dels turcs quant a lo temporal.

Fol. 340v-341r: Cap. X. Lo que senten los turcs acerca de la sua llei.

Fol. 341r-342r: Cap. XI. Lo que senten los turcs acerca de l'altra vida.

Fol. 342r-343r: Cap. XII. Perquè Déu permet que la Terra Santa estiga en poder dels enemics de la fe.

Fol. 343r-344r: Cap. XIII. Altres raons per què vol Déu que la Terra Santa estiga en mans dels enemics.

Fol. 344r-344v: Cap. XIV. Dels tártaros mahometans (cristians en algun temps), senyors de la Terra Santa.

Fol. 344v-345r: Cap. XV. Dels persianos, patrons per algun temps de la Terra Santa.

Fol. 345r-346r: Cap. XVI. Del modo de viure els orientals en comú i sos costums.

Fol. 346r-347v: Cap. XVII. Costums de les dones orientals.

Foli 348r : *Llibre [sisè]. Dels possessors i habitants de la Terra Santa en los cinc (sic) anys de Cristo 1000, 1100 i 1200.*

Fol. 348r-349r: Cap. I. Qualse foren los primers en dit temps.

Fol. 349r- 349v: Cap. II. Dels ordes militars de la Terra Santa.

Fol. 349v-350r: Cap. III. Qualse sien les causes perquè los cavallers de Cristo s'ha[n] de senyalar amb la Santa Creu.

Fol. 350r-351v: Cap. IV. Dels cavallers del Santíssim Sepulcre.

Foli 352r: *Llibre [setè]. Dels últims possessors i habitants de la Terra Santa.*

Fol. 352r-352v: Cap. I. Com lo seràfic Pare Sant Francesc prengué la possessió de la Terra Santa.

Fol. 352v-353v: Cap. II. Dels progressos que lo Pare Sant Francesc obrà en lo Orient.

Fol. 353v-354r: Cap. III. Com la Seràfica Religió fonc preelegida a la recuperació de la Terra Santa contra lo mahometisme.

Fol. 354r-355r: Cap. IV. Que la mateixa Seràfica Religió fonc no sol elegida per la recuperació de la Terra Santa, sinó també per la restauració i reparació de tota la Santa Església.

Fol. 355r-355v: Cap. V. Com aquesta gran pesca fonc revelada al Pare Sant Francesc i a altres també.

Fol. 355v-356r: Cap. VI. Com la religió seràfica fonc enpossessada de la Terra Santa.

Fol. 356r-356v: Cap. VII. Dels mercants d'Europa.

Fol. 356v-357r: Cap. VIII. Política dels mercants en Orient.

2. EL TRADUCTOR

El nom de l'autor de la traducció no és conegut i, com hem vist al principi, en el registre de la Biblioteca Mariana ja s'hi feia constar que no tenia nom d'autor. En alguna ocasió, l'autoria del *Jardí* ha estat atribuïda al pare Atanasi de Barcelona, orador i escriptor notable contemporani d'aquest manuscrit. Això es deu al fet que aquest religiós escriví un llibre intítulat *Jardí Seràfich: butllari d'indulgències y gracias de la Tercera Orde de Penitència de N.P.S. Francesch*, que fou reeditat diverses vegades al segle XVIII. El títol, esmentat sovint només *Jardí Seràfich*, féu pensar a algun autor que Atanasi de Barcelona podia ser el traductor que cerquem, però aquesta autoria pot ser descartada absolutament, perquè el pare Atanasi, a més de pertànyer a la família franciscana caputxina, havia nascut a Barcelona el 1664 i morí a Tortosa el 1746.

Al *Jardí*, hi apareix el jo del traductor i aquest protagonisme ens permet seguir algunes pistes. Ens diu que l'any 1741 es trobava a Camprodon, per bé que no informa sobre què hi feia.¹² Després, totes les dates referides a la seva persona ja són de la dècada de 1750. Així, en la introducció al *Jardí* ens fa saber que dugué a terme investigacions a l'Arxiu de la Custòdia de la Terra Santa que existeix al convent del Sant Salvador, a Jerusalem. Al foli 11v: «Corren, doncs, fins l'any present 1753, 534 anys que la religió seràfica se troba en los Llocs Sants i 315 que la Santa Observància los conserva». Al foli 58, hi

12. Fol. 254 v.

llegim: «Lo orde que s'observa en fer tan sagrada professó, com jo l'he vista en lo any 1751, és com se segueix». Més endavant, foli 144v, s'hi esmenta l'any 1753, quan es parla de la festa que fan els grecs ortodoxos en ocasió de la baixada del foc sagrat. El traductor s'expressa com si hagués presenciat els actes hostils que es feren contra els catòlics, tant religiosos com seculars. Al foli 147r, s'hi diu que els anys 1752 i 1753 els franciscans pogueren visitar l'antic convent de mont Sió, convertit en mesquita des del segle XVI, perquè familiars dels santons que el guardaven havien estat atesos per cirurgians del convent del Sant Salvador. Al foli 152v, hi trobem esmentat el gener de 1754. Al 182r, en parlar de la localitat de Tècua, el traductor torna a parlar d'ell mateix: «En lo mes de maig de 1754, tinguí l'ocasió de veure aquesta destruïda ciutat i celebrar (indignament) lo sant sacrifici de la missa en aquelles ruïnes...». No hi ha cap data més que permeti saber si després d'aquest any continuà a Terra Santa o si tornà a Catalunya. Volem creure, però, que si el *Jardí* es troba a Catalunya és perquè hi tornà amb el seu redactor, on fou acabat.

FACCIO¹³ ha publicat registres dels religiosos de tot Europa que foren guardians dels convents i hospicis de Terra Santa. S'hi troben notícies d'alguns franciscans del nostre país que la dècada de 1750 es trobaven en aquella Custòdia. Així, Bonaventura Moncada s'estava al Sant Sepulcre el 1748¹⁴ i morí a Barcelona entre 1778 i 1782. Ramon Gaujachs s'hi trobava el 1750.¹⁵ FACCIO l'anomena Raymundis Gaviachs i el situa com a superior del Santíssim Sepulcre del 13 de maig de al 12 d'agost de 1750, i de l'octubre de 1762 al juny de 1763 fou viceprocurador de la Terra Santa.¹⁶ Al *Necrologium*,¹⁷ s'hi indica que morí al convent de Sant Francesc de Barcelona el 20 de juliol de 1781 després d'haver servit a Jerusalem com a vicari de cor al Sant Sepulcre durant quinze anys. FACCIO registra un Antoni Gara que fou superior del Santíssim Sepulcre el 1756, i un Josep Nela que s'estava a Ain Karem el 1754.¹⁸ No hem

13. FACCIO, Hyacinthus M., *Status descriptivus almæ seraficæ provinciæ seu custodiæ et missionis Terræ Sanctæ anno Domini MCMLI*, Jerusalem, 1951.

14. FACCIO, *Status descriptivus*, p. 55.

15. FACCIO, *Status descriptivus*, p. 55.

16. EIJÁN, *Relaciones de España y Tierra Santa*, p. 513.

17. *Necrologium Fratrum Minorum Provinciæ Catalauniæ*, Vic, 1928.

18. FACCIO, *Status descriptivus*, p. 100.

pogut trobar cap Antoni Gara ni tampoc cap Josep Nela al llibre de filiacions i d'òbits de l'orde a Catalunya, perquè malauradament semblen dos cognoms mal llegits per Faccio. Al *Llibre en lo qual se posan los obits y noms dels religiosos que moriren en est convent de 1737 a 1826*,¹⁹ s'hi enregistra la defunció d'un Antoni Garau, predicador, el qual morí el dia 5 de maig de 1796, als 76 anys d'edat, al convent de Sant Francesc de Barcelona. CIURANA²⁰ enregistra un Antoni Grau mort a Barcelona entre 1794 i 1795, i el *Necrologium* l'enregistra com a mort el 5 de maig de 1796. Com que sovint Grau era escrit Guerau i Garau, pensem que aquest religiós té possibilitats de ser l'home que cerquem.²¹ Un curiós homenatge a sant Antoni de Pàdua que l'anònim franciscà introdueix en el *Jardí* pot reforçar aquestes possibilitats. En efecte, al foli 78r del *Jardí*, s'hi narra un fet esdevingut durant la guardiania del pare Francesco de Santo Floro. El mes de juny de 1700, el convent del Sant Salvador de Jerusalem estava en greu perill de ser assaltat pels habitants de la ciutat, els quals exigien furiosament la marxa del cònsol francès, que s'hi hostatjava. Els religiosos temien amb raó per la seva vida. El P. PIETRO ANTONIO DI VENEZIA es limita a explicar aquesta situació difícil,²² però el seu traductor hi afegeix de la seva inspiració: «Aquesta gran tribulació passaven los pobres religiosos dia 12 de juny, vigília del Gloriós Pare Sant Antoni de Pàdua d'any 1700: que no és de creure que s'olvidassen de demanar lo amparo de tan poderós protector que tan admirable se manifesta en socórrer als que lo invoquen». A l'hipotètic Antoni Grau/Garau no li faltaven bons motius per a tenir-lo ben present, perquè sant Antoni era també el seu patró.²³

Coneixem alguns noms més de pares franciscans que la dècada de 1750 s'estaven a Terra Santa, però com que tenim constància que moriren allí els descartem, ja que, com hem dit, creiem que el *Jardí* fou almenys acabat a Barcelona.

19. Arxiu de la Corona d'Aragó, Monacales-Hacienda, vols. 2288 i 2289.

20. CIURANA: Josep Ciurana prengué l'hàbit a Barcelona el dia 17 de gener de 1764.

21. FACCIO, *Status descriptivus*, p. 56.

22. *Giardino*, II, p. 255.

23. Cal tenir en compte que sant Antoni de Pàdua és el patró de la Custòdia de Terra Santa.

3. AUTORS I OBRES TRADUÏDES

3.1. *Giardino Serafico Istorico fecondo de fiore e frutti di virtù, di zelo, e di santità. Nelli tre Ordini instituiti dal Gran Patriarca de' Poveri S. Francesco. Dove si vagheggia l'Origine, il Progresso, e lo Stato di tutta la Religione de Minori. Con tutto ciò che in essa avvenne di singolare, glorioso, e grande. Aperto in due tomi, et esposto alla commodità, diletto, e divozione de professori di regolare historia. Dal P. Pietro Antonio di Venezia, M. O. Riformato, Venècia, Domenico Lovisa, 1710, pp. 15 nn., 792 e 11nn. 568.*

Pietro Antonio di Venezia nasqué el 1655 i morí el 1728. Era menor observant reformat i estigué a Terra Santa, on fou, almenys, vicari i president a Natzaret el 1700,²⁴ i també passà per Betlem el 1701, segons que ens conta ell mateix.²⁵ Escriví, entre d'altres obres: *Fasti serafici ovvero splendori lucidissimi in quattro raggi divisi*, Venècia, 1684; *Historia serafica, ovvero Cronica della Provincia di S. Antonio, detta anco di Venetia*, Venècia, 1688; *Gloriose memorie delle vite, e fatti illustri delli Sommi Pontefici e Cardinali assonti dal Serafico Ordine di S. Francesco al governo di S. Chiesa Romana*, 1703; *Guida fedele alla Santa Città di Gerusalemme, e descrizione di tutta Terra Santa, divisa in trenta cinque pellegrinationi che si praticano al giorno d'oggi, etc.* Venèzia, 1703, 2^a. ed. Venècia, 1715;²⁶ *Leggendario francescano, ovvero istorie de'santi, beati, venerabili, ed altri uomini illustri che fiorirono nelli tre ordini istituiti dal Seraf. Padre San Francesco*, 1721; *Vite de santi beati, e venerabili servi di Dio del terz'ordine di S. Francesco estratte con ogni diligenza dal novissimo legendario francescano già ridotto in dodici tomi dal padre Pietro Antonio di Venezia*, Venècia, 1725.

El *Giardino Serafico Istorico* es compon de dos volums dividits en set parts. Al primer, hi trobem:

Primera: Orígens, progrés i estat present de tota la seràfica religió. Reformes, conversions d'infidels, etc.

Segona: Sants, beats, màrtirs, confessors i verges.

Tercera: Papes, arquebisbes, cardenals, bisbes que han sortit de l'orde franciscà.

24. *Giardino*, II, p. 258.

25. *Giardino*, II, p. 260.

26. Un exemplar de la segona edició es conserva a la Biblioteca del Monestir de Montserrat (Barcelona).

Quarta: Papes, cardenals, emperadors, reis, ducs, marquesos, comtes, etc., que han pertangut a algun dels tres ordes franciscans.

Al segon volum, hi ha:

Cinquena: Doctors més cèlebres, homes lletrats i científics de l'orde.

Sisena: S'hi conta la possessió de la Terra Santa amb màrtirs i sèrie de guardians, amb les gràcies, privilegis i títols aquests personatges.

Setena: Privilegis particulars concedits per Cristo al Seràfic Patriarca.

En el volum segon, part sisena, hi ha un capítol que s'intitula «*Quanto fiorisce la Religione Serafica ne'Luoghi di Terra Santa*», i en el capítol següent, a la pàgina 114, comença la llista de superiors de la Custòdia de Terra Santa. Aquests fragments són els únics que han estat traduïts íntegrament al *Jardí*.

Pietro Antonio de Venezia diu que ha escrit l'obra després de consultar els treballs dels pares Diego da Lequile, Juan de Calahorra i Mariano Morone da Maleo. El primer, Didaco da Lequile, ofm –així l'anomena el pare Civezza–,²⁷ pertanyia al convent franciscà de Lequile, a prop de Lecce (Itàlia). Nasqué el 1604 i morí el 1673. Escriví, entre altres obres, una història de la seva província franciscana, *Relatio historica* (1647), i una altra de l'orde mateix, *Hierarchia franciscana* (1647). Aquesta última consta de dos volums, un primer de 364 pàgines i un altre de 556, en el qual s'explica l'estat de les missions, en especial les de les parts *Turchorum*, *Schismaticorum*, *Hæreticorum et Infidelium*. Civezza sabia d'un exemplar a la Biblioteca Provincial de Córdoba i un altre al convent de l'Aracoeli de Roma.

Pel que fa a Juan de Calahorra, ofm, aquest religiós va estar-se a Terra Santa del 1658 fins al 1684, en què morí. La seva obra, *Crònica de la província de Siria y Tierra Santa de Jerusalén. Contiene los progresos que en ella ha hecho la religión seráfica desde 1219 hasta 1632*, Madrid, 1684, és considerada una de les millors cròniques de la Terra Santa, però deu molt a la del pare Pietro Verniero,²⁸ la qual encara romanía inèdita al segle XVII (no fou publicada sinó fins al

27. *Saggio*, p. 315.

28. Pietro Verniero: *Chronique ovvero Annali di Terra Santa (1304-1636)*, publicades per Girolamo Golubovich, Biblioteca Bio-Bibliogràfica (Nova sèrie), toms I-V, Quaracchi, 1929-1936.

segle xx). Havia de tenir dos volums, però el segon no s'imprimí mai. N'hem localitzat un exemplar a la Bibliothèque Nationale (París), n'hi ha dos exemplars més a la Biblioteca Nacional (Madrid) i un a la Biblioteca Pública de Zamora. Nosaltres hem consultat els exemplars de Madrid i París i només hi hem sabut trobar una llista de guardians de la Custòdia de Terra Santa, però sense biografies. N'hi ha una traducció italiana publicada a Venècia: *Historia cronologica della provincia di Syria e terra santa di Gerusalemme, doue il n. Salvatore opero le merauiglie della redentione... Con li felici progressi fatti in quella dalla religione serafica del p. s. Francesco, comunicando dall'anno 1219. Opera composta in spagnuolo dal m.r.p. f. Giouanni di Calaorra min. osseru. della prouincia di Burgos. Tradotta nella lingua italiana dal [...], Venetia, Antonio Tivani, 1694. Com que no hem pogut veure aquesta traducció, ignorem si l'obra fou augmentada amb aquella llista, però el pare Civezza diu que s'hi troben moltes interpolacions i «[...] *cosí che la traduzione non corrisponde punto dell'originale*». L'historiador italià diu que se'n conservava un exemplar a la Biblioteca Nazionale (Florència), un altre al convent de Santa Anna (París) i un tercer al convent del Sant Salvador (Jerusalem).²⁹*

Amb una sola edició, el *Giardino* és una obra que ha esdevingut rara i se'n coneixen molt pocs exemplars. Els que hem localitzat es troben l'un a la Biblioteca Franciscana (Milà) i l'altre a la Bibliothèque Provinciale Franciscaine (Paris).³⁰ El pare Civezza es limita a dir-ne que «*Vi sono raccolte molte notizie anche delle nostre missioni*».³¹

3.2. *Terra Santa nuovamente illustrata, del P. Fra Mariano Morone da Maleo. Lettore, Predicatore, Generale de' Minori Observanti della Provincia di Milano, Commisario Apostolico nell'Oriente, Custode della sudetta Terra Santa e Guardiano del Sacro Monte Sion. Divisi en due parti, nella prima delle quali si tratta*

29. *Saggio*, p. 75. Actualment, se'n conserven almenys dos exemplars a Itàlia: Biblioteca Nazionale Centrale Vittorio Emmanuele II, Roma, i Biblioteca Civica Attilio Hortis, Trieste.

30. Ens plau manifestar aquí el nostre agraïment a Mme. Jacqueline Gréal, bibliotecària de la Bibliothèque Franciscaine de Paris, per la seva càlida acollida i esperit de col·laboració, i al P. Cesare Vaiani, de la Biblioteca Franciscana de Milà, per la seva immillorable disposició a ajudar-nos en allò que li hem hagut de demanar.

31. *Saggio*, p. 631.

di Terra Santa in se, de'suoi pellegrini, e luoghio anche circonvicini, e misteri operati in essi, e nella seconda, delli possessori e habitatori di essa con loro costumi e massimamente del P. San Francesco, suoi frati di Terra Santa e Guardiano, con li loro privilegi, favori e indulgenze concesse ad essi dalla Santa Sede Apostolica. Opera e historia varia men curiosa che devota e utile no solo a frati della famiglia di Gerusalemme e pellegrini, ma anche à qual si voglia religioso, confessore, historico, cosmografo e altri.

Aquest llibre es compon de dos volums, el primer dels quals consta de 498 pàgines i el segon en té 435. Fou publicat a Piacenza els anys 1669-1670. El volum segon, però, indica l'any 1668 com a data d'impressió, tot i que la llicència d'impressió és del 27 d'abril de 1669.

Contràriament al que ens passa respecte de Pietro Antonio da Venezia, no ens manquen notícies sobre la vida del pare Mariano Morone da Maleo, perquè ja l'autor venecià ens en dona notícies en explicar la seva actuació com a superior de Terra Santa al seu *Giardino*. Però, a més a més, altres autors més moderns se n'han ocupat. Així, el pare Paolo M. Sevesi, historiador de l'orde franciscà,³² ens diu que era nascut a Maleo, a prop de Lodi (Itàlia), en el si d'una família destacada. Ingressat a l'orde de sant Francesc d'Assís, arribà a ser lector i predicador a la província franciscana de Milà. Dotat d'habilitat per a la diplomàcia, el 1651 fou elegit per a anar a Jerusalem a fer-se càrrec de la Custòdia de la Terra Santa durant el trienni de 1652-1655. De camí cap a la seva destinació, Morone va passar per Malta a retre homenatge al Gran Mestre de l'Orde de Sant Joan i a demanar-li que les naus de l'orde no ataquessin la costa palestina, perquè les autoritats otomanes feien pagar aquestes agressions al convent del Sant Salvador de Jerusalem. Hi va reeixir, i el Gran Mestre confirmà un decret anterior que prohibia que les naus malteses anessin a fer mal a la costa de Palestina, per bé que aquesta ordre no fou gaire respectada. Morone arribà a Ptolemaida el 12 de març de 1652 i al cap de pocs dies entrà a Jerusalem. Hi romangué, però, poc temps, perquè del 4 de juliol de 1653 al 3 de setembre de 1654 s'estigué a Constantinoble a causa dels problemes sorgits a Jerusalem. Aquest mateix any fou confirmat en el càrrec i s'hi estigué tres anys més, fins al 27 de setembre de 1657 en què tornà a Itàlia.

32. *Lodi e le Missioni Catholiche*, Lodi, 1925, p. 15.

El coneixement directe que li proporcionà aquesta estada donà origen a l'escrit *Relación de las miserias en que se halla la familia del P. S. Francisco de menores observantes y reformados de vajo (sic) de la tiranía de los turcos de la santa ciudad de Gerusalem*.³³

Tornat al seu convent milanès d'origen, el pare Mariano Morone escriví la *Terra Santa*. Tot i que fou traduïda a l'alemany, aquesta obra esdevingué una rara bibliogràfica i es considerarà perduda fins que el pare Emilio NASALLI ROCCA, en un article publicat el 1929³⁴ o abans, explicà que l'havia trobat a la Biblioteca Comunale di Piacenza, de la qual era director. En tornà a parlar deu anys després.³⁵ Cal recordar, però, que el pare Civezza ja esmentà la *Terra Santa* i, encara que fa constar que és obra raríssima, diu que n'hi ha un exemplar al convent de Santa Anna (París).³⁶ També n'hi ha dos als Estats Units, l'un a la Library of Congress, Washington, i l'altre a la Harvard University, Cambridge. Ara podem afegir que n'hi ha un altre a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona³⁷ i, a més a més, una traducció catalana manuscrita quasi completa.

La *Terra Santa* no és una obra original del tot, perquè el seu primer volum és en bona part compendi de la magna obra del pare Francesco Quaresmio, la *Historica, Theologica et Moralis Terræ Sanctæ Elucidatio*.

4. COMPOSICIÓ DEL JARDÍ SERÀFICH HISTÒRICH

L'índex que hem transcrit a les pàgines 5-15 ens permet veure que la matèria continguda en aquest manuscrit es presenta dividida en dues parts ben distintes.

La primera arriba fins al foli 80r i hi sobresurten dos capítols extensíssims, el IV, «Memòria dels religiosos del P.S. Francisc que en Terra Santa foren martiritzats des del principi de l'Orde fins a nostre temps», i el V, «Sèrie dels guardians del sagrat Monte Sion ab les notícies de moltes coses notables que en son temps succeïren»,

33. Nàpols, 1654, 35 p.

34. *Archivio Storico di Malta*, fascicle IV, any IX, 1929.

35. «Il P. Mariano Morone da Maleo e il suo raro trattato sulla Terra Santa», dins: *Studi Francescani*, 1940, sèrie 3, tom XII, pp. 159-160.

36. *Saggio*, p. 368.

37. La seva signatura és C/201/5/4.

respectivament, de títol ben expressiu. Hi trobem la justificació de l'elecció dels franciscans per a la recuperació i manteniment dels Llocs Sants, les dificultats per a mantenir aquest encàrrec papal i la llista de màrtirs i guardians que han servit la Custòdia de la Terra Santa i totes les lluites en què s'han vist implicats en l'acompliment d'aquesta missió.

Aquesta part és traducció de la Parte VI, Capítol VII del segon volum de l'obra del *Giardino* del pare Pietro Antonio de Venezia. Cal dir que el pare Pietro acabà la sèrie de guardians de la Custòdia de Terra Santa amb el pare Lorenzo di San Lorenzo, elegit el 1709.

El *Jardí* també acaba la sèrie de guardians amb aquest religiós, però a continuació el traductor deixà tretze folis en blanc, probablement per a allargar la sèrie fins a mitjan segle XVIII, propòsit que no va complir. Val a dir que un altre historiador franciscà, el pare Francisco Jesús María de San Juan del Puerto, fa arribar el seu *Patrimonio seráfico*³⁸ també fins al 1709.

El tantes vegades anomenat Marcellino da Civezza tingué ocasió de veure el *Jardí* a Barcelona³⁹ i ja s'adonà que hi havia notícies que no es trobaven en altres històries de la Custòdia de Terra Santa. I, efectivament, són diverses les biografies de guardians de Terra Santa que són més llargues en la traducció catalana que no en l'obra del pare Pietro Antonio da Venezia. Aquest és el cas, per exemple i entre d'altres, de la dels pares Pau Caneto,⁴⁰ Bartomeu de Placència,⁴¹ Àngel de Ferrara⁴² (durant el mandat del qual es perdé Mont Sió i el Cenacle, el traductor català hi afegí documents traduïts de l'àrab que no aporta Pietro Antonio di Venezia), i Tomàs de Nursia.⁴³

La segona part comença al foli 95r i és la traducció gairebé completa del llibre del franciscà Mariano Morone di Maleo *Terra Santa*

38. *Patrimonio seraphico de Tierra Santa, fundado por Christo nuestro Redentor con su preciosa Sangre, prometido por su Magestad a N.P.S. Francisco para si, y para sus Hijos, heredado, y poseido por sus Hijos de la Regular Observancia*, Madrid, 1724.

39. Almenys ens diu que visità aquesta biblioteca quan, al seu *Saggio*, p. 597, afirma que ell mateix hi ha vist un exemplar de la *Chronica de la Seráfica Religión del glorioso patriarca Sant Francisco de Asís*, del pare José Torrubia.

40. *Jardí*, núm. 24, foli 19r-19v. *Giardino*, II, p. 130-131.

41. *Jardí*, núm. 28, foli 20r-21r. *Giardino*, II, p. 132-133.

42. *Jardí*, núm. 41, foli 25v-29r. *Giardino*, II, p. 141-144.

43. *Jardí*, núm. 44, foli 29v-31r; *Giardino*, II, p. 145-147.

nuovamente illustrata. Tot el volum I de la *Terra Santa* és traduït al *Jardí* entre els folis 95r i 261v, però del llibre XII no foren traduïts els capítols 7 i 8; el 13 i el 14 foren molt reduïts, el 15 suprimit i del 16 només es traduïren dos capítols, i els capítols 20 i 21 són refosos en un. Tampoc el volum II fou traduït sencer.

Parlar del contingut d'aquesta part del *Jardí* és la mateixa cosa que descriure la *Terra Santa*. Aquesta obra comença amb una descripció del medi geogràfic, que es circumscriu a Palestina. Immediatament després segueix un elogi del pelegrinatge, en especial el de Terra Santa, el més recomanable de tots. Una descripció dels llocs sants que es troben des de Jafa a Jerusalem, els de la mateixa ciutat santa i els de Judea, ve a continuació, els quals són seguits pels de Galilea, Samaria i els situats en el camí que va de Jerusalem a Damasc. Es pot afirmar que els capítols compresos entre els folis 95r i el 215r, als quals encara hi podríem afegir els inclosos entre els folis 240r i 257v, podrien publicar-se a part com un dels típics relats de pelegrinatge a Terra Santa pel fet que comencen amb la descripció de Jafa, port històric d'arribada dels pelegrins, continuen amb la descripció dels llocs sants de Jerusalem, Judea, Samaria i Galilea, i acaben amb el viatge a Egipte i les visites a Alexandria i el Caire. Aquest era un recorregut que també feien molts pelegrins des de l'Edat Mitjana perquè formava part de la infància de Jesús i no poques vegades encara s'allargava fins al monestir de Santa Caterina al Sinaí. Finalment, es parla dels santuaris i llocs importants del cristianisme a Damasc i Alep. Per a acabar aquesta part, s'hi inclou l'illa de Xipre pel fet que hi havia dos convents franciscans, Nicosia i Larnaca, que depenien de la Custòdia de la Terra Santa.

La segona part de la *Terra Santa* té un caire històric més marcat. Així s'al·ludeix a la presència dels hebreus a Israel des del Diluvi fins a la seva expulsió i pèrdua del seu territori històric. A continuació es passa al Nou Testament amb l'arribada del Messies: Jesús, Maria Santíssima i la fundació del cristianisme. Tot seguit el pare Morone fa referència als primers cinc-cents anys de cristianisme i enumera les diferents confessions que sorgiren: maronites, nestorians, caldeus, coptes, grecs, armenis, georgians i abissinis, amb la descripció de les seves creences i refutació dels seus errors. També hi ha una justificació de la raó de l'Església de Roma.

A continuació, i d'acord amb el criteri cronològic que segueix, narra l'aparició en escena dels mahometans, turcs, perses, tàrtars i

orientals en general. Després parla de l'actuació dels ordes militars a Palestina els segles XI-XIII. Aquests capítols serveixen de preparació per a explicar la presència franciscana, l'establiment dels mercaders europeus als països del Llevant mediterrani i la política dels estats cristians respecte dels mamelucs primer i de l'Imperi otomà després.

El traductor català divideix aquesta part en set llibres, però només el cinquè té número. En els altres sis, no n'hi ha posat.

CONCLUSIÓ

Vistos els llibres seleccionats per a la composició del *Jardí*, escau ara demanar-nos què pretenia fer el traductor o quin era el seu objectiu en emprendre un treball tan considerable. Com que en el *Seràfic Jardí Històric* no hi trobem cap declaració dels propòsits del seu autor, ens hem de guiar per les motivacions que exposen els autors traduïts. El pare Pietro Antonio de Venezia, segons que manifesta al títol de la seva obra, tenia la intenció de fer un llibre «*esposto alla commodità, diletto, e divozione de professori di regolare historia*». I el pare Mariano Morone da Maleo diu també a la portada de la *Terra Santa* que la seva és una «*Opera e historia varia men curiosa che devota e utile no solo a frati della famiglia di Gerusalemme e pellegrini, ma anche à qual si voglia religioso, confessore, historico, cosmografo e altri*». Aquestes manifestacions ens inclinen a pensar que el religiós català tenia la intenció de dotar també la Biblioteca Mariana d'un compendi historicogeogràfic dels territoris adscrits a la Custòdia de la Terra Santa per a ús dels religiosos franciscans, tant professors com estudiants, dels convents de Barcelona. Per això hi trobem les condicions i produccions naturals del territori; la història de la presència dels franciscans allí i la seva actuació, i l'ocupació del territori des de l'època bíblica fins a mitjan segle XVIII. En aquest aspecte, la descripció dels grups humans es fa sobretot des del punt de vista de la religió: els jueus, els mahometans i els cristians dividits en les diverses confessions. Això, però, no vol dir que s'oblidi l'organització política i administrativa del Imperi otomà, ben al contrari, perquè és explicada amb notable detall, ni tampoc aspectes de la vida social, com ara la situació de la dona. I tota aquesta informació és acompanyada de la descripció de l'estat en què en aquell moment es trobaven els llocs sants, santuaris o restes que en quedaven.

Mereix un comentari el fet que, a mitjan segle XVIII, hom escollís com a base per a compondre un llibre sobre la Terra Santa una obra publicada noranta anys abans, com és el cas de la *Terra Santa*. ¿No se sentia la necessitat d'estar veritablement al dia? Probablement, no gaire. El món oriental, almenys el més proper a Europa, o sigui el mediterrani, es veia inamovible, ancorat en el temps, sense cap evolució positiva. Al traductor, que havia estat realment a Jerusalem cap al 1750, li devia semblar, doncs, que una obra descriptiva publicada un segle abans era perfectament vàlida i que només amb uns quants afegiments puntuals ja quedava actualitzada. Val a dir, però, que la imatge d'estancament i decadència de l'Imperi otomà que difonien viatgers i diplomàtics europeus per mitjà de la impremta era la que dominava a Europa, per bé que hi havia excepcions. Un autor com Volney, en el seu famós llibre *Voyage en Égypte et en Syrie*,⁴⁴ concebut i realitzat com una obra científica exempta de subjectivisme, no pogué evitar de pintar un Orient Pròxim ombrívol i molt decaïgut. I els autors religiosos, per la seva part, no podien desapropiar l'ocasió de carregar encara més les tintes i atribuir a la religió musulmana la causa de la seva decadència i enfonsament.

LA NOSTRA EDICIÓ

Del *Giardino serafico*, n'hem seleccionat cinc biografies de superiors de la Custòdia de Terra Santa. Concretament, les dels pares, Joan, Pau Caneto, Bartomeu de Placència, Àngel de Ferrara i Bonifaci de Ragusa. Totes cinc contenen molta més informació de la que dona el pare Pietro Antonio di Venezia i en algunes hi ha, a més, la versió en català de documents oficials otomans, aportació del traductor anònim. El pare Àngel de Ferrara veié l'arribada al tron del Soliman el Magnífic i el pare Bonifaci de Ragusa dugué a terme moltes reformes a la basílica del Sant Sepulcre, especialment la restauració del temple que guardava el sepulcre de Jesucrist, construcció que datava de l'època dels croats i quedà totalment destruïda el 1810 a causa d'un incendi.

El *Seràfich Jardí Històrich* presenta una ortografia molt regular i uniforme. El traductor es mostra com un home molt curós en aquest

44. La primera edició es publicà a París el 1787 en dos volums.

aspecte però, això no obstant, publiquem els fragments seleccionats amb l'ortografia modernitzada a fi de facilitar als estudiosos de la Custòdia de la Terra Santa i lectors en general, del país i de fora, l'accés a un text força interessant per la seva riquesa en notícies històriques d'aquella província franciscana.

La modernització del text s'ha fet d'acord amb els criteris següents:

a) Hem fet alguns canvis en la puntuació.

b) Regularitzem les majúscules –abundantíssimes–, guionets i apostrofació, però deixem en majúscula noms de títols, càrrecs i personatges i jerarquies civils i religioses d'acord amb el sentit reverencial de l'autor. Fem això mateix amb els noms dels llocs sants més significatius.

c) Regularitzem el vocalisme àton *a/e* i *o/u*, com també l'ús de la *h*, de *u* i *v*, de *j* i *y*, i de *s*, *ss* i *ç*; suprimim la *h* intervocàlica i final d'acord amb la normativa actual; deixem *ch* per al so africacat palatal només en els castellanismes.

Regularitzem els usos de *tan/tant* i *quan/quant*.

d) S'han mantingut els castellanismes i estrangerismes, en general, els arcaïsmes i els vulgarismes, però només hem escrit en cursiva les paraules del llatí i de l'àrab.

e) S'ha respectat la morfologia de l'original, però amb algunes excepcions. Així les formes com *ab* i *ahont*, les hem substituït per *amb* i *a on*.

Hem suprimit la *r* dels infinitius de la segona conjugació *beurer*, *mourer*, *veurer*, *seurer*, *confondrer*, *traurer*, etc., les hem substituït per *beure*, *moure*, *veure*, *seure*, *confondre*, *treure*, etc. Quan l'infinitiu anava seguit de clític, hem seguit la norma actual: *beure's*, *moure's*, *veure's*, *confondre's*, *traure's*. També hem regularitzat *calzer*, *calze*.

f) En el manuscrit, el grup *tz* se simplifica normalment en *-s-* o en *-z-*: *martirisar*, *horrorsisar*, *escandalizar*, *Nazareth*, etc., però nosaltres ens hem estimat més regularitzar-lo: *martiritzar*, *horroritzar*, *escandalitzar*, etc.

g) Els topònims i noms de persona s'han deixat en l'idioma que els escriu l'autor.

h) S'ha respectat la sintaxi. En alguna ocasió, el traductor prescindeix de *que* en les oracions completives de complement directe, i de *a* entre verb i infinitiu. Nosaltres restituïm *que* i *a* entre claudàtors quan creiem que això farà més comprensible el sentit de la frase. També mantenim *a* davant el complement directe.

g) De la mateixa manera que regularitzem l'ortografia dels mots catalans, procedim igualment amb els mots que el traductor anònim utilitza manlevats del castellà, quan l'autor no els catalanitza (*texto, antes, veneno, Cenáculo, apariencia, francos, mandato, modo, culto divino, franciscano, socorro, tirano, bárbaro, alivio, alhajas, endado, etc.*), però quan ho fa respectem l'ortografia catalanitzada: *alcançar, desditxat, resarcit, infiels, medi, etc.* Procedim igualment amb els mots manlevats de l'italià (*empadronir-se, Cairo, Damasco, arabo, ottomano*).

[I] TERRA SANTA O SERÀFIC JARDÍ HISTÒRIC

PART PRIMERA

Quant resplendeix la Seràfica Religió en los Llocs de Terra Santa, que per especial providència divina foren a son cuidado encomanats, i quantes meravelles i prodigis en ells han succeït desde que estan baix la custòdia dels religiosos menors.

Tota la Terra Santa pot anomenar-se amb gran raó un misteriós jardí, al pas que tingué la sort de ser consagrada per nostre Divino Redemptor, Jesús Nazareno, que s'interpreta flor, com per boca de Salomón ell mateix ho confessa: «*Ego flos campi, et lilium convallium*». Del mateix profetitzà molts anys antes de son naixement lo Profeta Isaïes: «*Egredietur Virga de radice Jessé: et flos de radice ejus ascendet*». I en molts altres llocs de l'Esriptura Sagrada amb tal nom s'intitula, que per brevedat aquí no se citen.

Però perquè los Sagrats Llocs de la Palestina foren encomanats a la vigilància dels fills del gloriós Patriarca i Seràfic Pare Sant Francesc, amb justícia se col·loquen en la primera part de les que componen est Seràfic Jardí, sabent-se clarament que lo Seràfic Pare fonc una viva imatge del mateix Divino Nazareno. Que si entre los miracles de la naturalesa se compta la granadilla¹ o passionera, flor² que entre ses fulles porta los instruments de la Passió de nostre Redemptor, puix que d'ella s'escriu: «*Occidentis Indiæ miraculum, occidentis Dei cruciatibus floridum*»: entre los miracles de la gràcia se admira lo Seràfic Patriarca, que amb misteri més excel·lent i noble conservà en si mateix impreses les llagues del mateix Redemptor.³

Més encara mereixen estos adorables Llocs lo títol de Jardí, perquè a més de cultivar-los fins ara los fills del Seràfic Fundador i mantenir-los amb tanta constància en les fatigues i treballs que tan sovint sovint tole-

1. *granadilla*: granadella o morera roquera (*Parietaria officinalis* subespècie *judaica*).

2. *flor*: escrit al marge darrera una crida en forma de T, la qual apareix també en el text davant de 'passionera'.

3. Al marge esquerre i a l'altura de la frase en llatí, hi diu: Joan. Bap. Ferrar. De flor. cult., llib. 3. c. 76. És a dir, Ioannes Baptista Ferrari, S. I., *De florum cultura: libri IV*, Roma, 1633.

ren, i tot per honra i glòria del Divino Redemptor, foren també regats amb la sang de molts màrtirs de l'orde seràfic que de tantes flors purpúrees los adoraren, quantes foren les gotes de sang que de les venes los isqueren per la confessió i defensa de la Catòlica Fe. I si les roses per testimoni de Sant Eustachio no sols són jeroglífic del martiri, sinó també corona dels màrtirs en testimoni de la sang que per Cristo derramaren. Per ço diu Sant Ciprià: «*Accipiant coronas vel de⁴ candidas vel de sanguine purpureas*». ⁵ Quan, doncs, la Palestina ensangrentada produí tan hermosas flors per adornar los fronts de tants héroes seràfics amb glorioses corones, amb raó ve a compondre's lo present *Jardí Seràfic* i admirable.

Algunes notícies se donaran d'aquells Sacrosants Llocs, i amb la brevedad possible se manifestarà quant en ells obraren i sofriren los fills del Seràfic Patriarca, i esto fiel i verdaderament per ser les més de les notícies tretes de l'arxiu del nostre convent de Sant Salvador de la Santa Ciutat de Jerusalem [1v] al temps que allà me trobava per venerar i servir aquells adorables Santuaris consagrats amb la presència i preciosíssima sang de nostre Divino Redemptor, i per sempre admirables per los prodigis que allí obrà i de continuo està obrant lo verdader Messies.

Capítol I. Se demostra la causa per què entre tantes religions de summa perfecció i sant Institut que en la Catòlica Iglésia són, haja volgut la Divina Majestat elegir la tan pobre del gloriós Pare Sant Francesc per la recuperació i manutenció dels Sants Llocs contra i entre lo mahometisme.

Per introducció de la present història en què se referiran glòries i meravelles de la Seràfica Religió no serà fora de propòsit explicar en primer lloc la raó per què entre tantes i tan santes religions que floreixen en la Santa Iglésia haja volgut Déu, Nostre Senyor, que los Sants Llocs de Jerusalem i altres sagrats Santuaris de la Palestina estiguen en mans i custòdia dels religiosos menors, fills del gran Patriarca de pobres, nostre Seràfic Pare Sant Francesc, essent matèria que a no pocs ha donat sempre què discórrer. Per lo que m'apar convenient escriure acerca d'això alguna cosa no tant per investigar curiosament los judicis i fins ocults de la Divina Sabiduría, quant per no passar amb silenci alguna cosa notable i d'edificació a les persones de devot esperit que amb raó admiraran un privilegi tan singular.

No és, però, tan dificultós (considerada la condició de nostre

4. A continuació un espai en blanc.

5. En el marge esquerre: Sant Cip., l.2. ep. 9.

amorosíssim i Divino Criador) lo entendre la causa d'esta tan privilegiada elecció a la custòdia dels Sants Llocs: perquè amant Déu, Nostre Senyor, summament la humilitat i pobresa, ha volgut que en aquells sagrats i adorables Llocs a on Ell volgué nàixer, viure i morir, fossin sos ministres, guàrdies i sentinelles, los fills d'una religió en la qual, amb especialitat, concorren semblants qualitats. Per aquesta (i sia la primera raó) se tanca la porta a tot discurs de la sabiduria humana i s'obre per engrandir l'admirable disposició de la Providència Divina, que vol que de si sola se conega la conservació d'aquells Sagrats Llocs, los quals, si estiguessin en mans de persones riques i poderoses podria algú atribuir la conservació d'aquells a prudència o providència humana. Trobant-se, però, en mans d'una religió tan pobre i mendiga, i essent tan exorbitants i continuos los tributs que se paguen a la insaciable cobdícia turca, clarament se veu provenir tot de la mà de Déu Omnipotent sens que hi tinga part en obra tan admirable la indústria o sol·licitud humana.

La segona raó per què la Divina Misericòrdia ha deputat al cuidado i custòdia dels Sants Llocs religiosos pobres, és per la complacencia i contento que rep la immensa bondat de l'obsequi que li fan los faels i devots cristians mantenint amb ses almoines lo Santíssim Sepulcre de Nostre Senyor Jesucrist i altres Sagrats Llocs que, essent tan estimats de Sa Divina Majestat i volent-los en mans de pobres religiosos, dóna bé a conèixer que amb aqueix medi vol enriquir de benediccions els caritatius devots d'aquells adorables Santuaris.

[2] Tals són los fins de la Majestat Divina en permetre que los Sants Llocs, patrimoni més estimat de Cristo, estiguen en tanta necessitat i tribulació no poques vegades entre aquells infiels, encara que a la sua poderosíssima mà és molt fàcil fer-los copiosos de riqueses i consignar-los a poderoses persones que sens mendicar los mantinguessen a costa sua. Però no ho ha disposat així la Divina Providència, ans bé ha volgut encomanar-los a uns pobres i mendicants que per conservar-los tenen de continuo necessitat de les almoines i pietat dels devots cristians, perquè estos amb tal medi alcancen de la Divina Misericòrdia senyalades gràcies en esta vida i després la retribució de béns eternals en la pàtria celestial.

D'açò s'infereix la tercera raó, ço és, que com Déu, Nostre Senyor, estima tant als devots faels que amb ses almoines socorren a aquells Santuaris i los sostenen amb sa caritat, apar convenient que estiguen en mans dels pobres frares menors, perquè aixís se veja que de tal modo són comuns a tots i tot devot puga dir que los Sants Llocs són igualment de tots los caritatius cristians.

La quarta raó és perquè no faltàs en la Santa Ciutat de Jerusalem un viu exemplar de la vida apostòlica i de la primitiva Iglésia, i serà açò fàcil

d'entendre's si se reflexiona lo estat miserable en què se trobava la Santa Ciutat quan en ella entraren los religiosos del Pare Sant Francesc, que apareixia sinó una cova d'horrendos serpents i un corral de fieras abominables: sos ciutadans, tots o sarracenos o etiopes o cristians cismàtics. Los uns, enemics de la creu, los altres de la veritat del Sant Evangeli, de manera que en aquella Santa Ciutat ja no s'hi veia vestigi d'aquella pobresa evangèlica amb què l'havien enriquida los apòstols, ni aquella santa unió i perfecta caritat amb què l'havien il·lustrada los fervorosos cristians que allí havien viscut, de manera que de tots era un lo cor, un lo esperit, i de tots una l'ànima. Per restaurar, doncs, tan digna memòria, posà la Divina Clemència en la Santa Ciutat de Jerusalem la religió de frares menors, imitadora (com diu lo eminentíssim cardenal Vitriaco⁶) de la vida apostòlica de la primitiva Iglésia, perquè en la professió evangèlica que fan de son estat, en despreciar les coses mundanes, i en la unió fraterna i caritat en què viuen, ¿què més representen sinó una vida apostòlica? En tal modo de viure, tracten, estan i van viatjant entre nacions tan bàrbares com són moros, àrabs, turcs i altres enemics declarats de la Santa i Catòlica Iglésia. I entre ells són estimats, i moltes voltes atesos, al pas que los veuen despreciadors d'humanes conveniències i que amb tanta pobresa i desnudez viuen contents i amb amor entre si. D'aquí se veu clarament que la Divina Providència ha preparat esta Santa religió perquè, amb sos sants costums diametralment contraris a los d'aquells bárbaros, mantinga l'hermosura de la Santa Iglésia, de la qual parlant són Divino Espós li dóna lo elogi: «*Tota pulchra es amica mea et macula non est in te*». I apar clarament, perquè ¿qui ignora l'avarícia dels turcs i la cobdícia que porten a l'or i plata? Al contrari, los religiosos franciscanos sap tot lo món quant despreciadors los experimenten. Superbíssims són los turcs; humils veiem a aquells bons religiosos, com la sua regla los ordena. Deshonestos i carnals són los mahometans, com tots sabem; castos los religiosos, virtut que admiren tant [2v] aquells bárbaros, que no se saben avenir i tenen com per impossible que visquen castos los hòmens, i verges, i que puguen estar sense dones. Per ço diu, i amb raó, lo autor de les *Conformitats*: «*Contra sectam spurcissimi Mahumeti, audacter dico,*

6. Vitriaco: al marge esquerre hi ha escrit Card. Vitriac. Epist. Ad Lotar. Jacques de Vitry, nascut cap al 1160 i mort a Roma. Estudià a la Universitat de París. Historiador de les croades, escriví *Historia Hyerosolymitana abbreviata*, de la qual la *Historia Orientalis* és el llibre primer. L'obra fou escrita entre 1221 i 1225 i és, a més d'una història de les croades fins aquell moment, una guia historicogeogràfica de la Terra Santa. Tingué un gran èxit, com ho atesten els nombrosos manuscrits medievals conservats i les traduccions a diverses llengües.

nullum ordinem sic insurrexisse», esto és, «*melius insurrexisse*». De què se pot creure que Déu, Nostre Senyor, entre les gràcies que ha concedit a aquells nostres religiosos que entre turcs viuen i tracten esta és una de les majors: que amb tantes centúries no s'haja sentit de part sua un mal olor en matèria de pudicícia i honestidad, per lo que pagats i edificats de son tracte i exemple, los admiren com a sants i menos (torno a dir) fa a propòsit entre aquella gent la pobresa, perquè lo turc, si sap que un té diners, o per *fas* o per *nefas* ell ne vol, i no para fins a saciar la set que de continuo pateixen tots. Ara, quan veuen religiosos o persones altres que signifiquen humilitat i pobresa, no deixen per això de demanar, però si qui los acompanya los diu: estos són pobres, no tenen diners ni cosa que donar, aixís se queden i los deixen anar sens fer-los molèstia. Açò algunes vegades, quan se dóna en mans d'alguns que arriben a conèixer un poc la raó, però a vegades, amb tals s'encontren que no hi valen raons ni representacions, que si diners no en poden haver, despullen als pobres religiosos, que los deixen com un santjoanet, i tal volta que sobre això no reparen a ajustar-hi algunes bastonades i altres afronts, que pocs són los que no en tinguen que contar casos i lances a què estan de continuo exposats tantes quantes vegades se los ofereix eixir del convent o transitar. No obstant, és cert que entre aquella bàrbara gent estes dos virtuts, ço és, castedat i pobresa, són com dos calamitats molt a propòsit per atraure'ls a ben voler a nostres religiosos, a més dels sants costums i bon exemple en què viuen, joies amb què enriqueixen i conserven l'hermosura d'aquesta Santa Ciutat de Jerusalem, no menos de lo que l'engrandí en altra volta lo valor de les armes llatines, perquè si aquell esplendor se perdé (com diu Sanuto⁷) per l'abundància de les riqueses amb què los cristians fets opulents amb la pobresa del patrimoni de Cristo s'ensuperbiren, posposant les pròpies obligacions a sos depravats intents, jo que llàstima!, vingueren a perdre aquella Santa Ciutat. Però la Divina Providència destinà a ella los religiosos menors, perquè amb modo més propri conservassen en ella lo Divino Culto, i si tal honra i privilegi ha conservat i conserva per tants anys la Religió Seràfica, dende que la perderen aquells, sens jactància se pot dir que no fonc menor lo júbilo i alegria que provà la Santa Ciutat quan en ella entraren los religiosos franciscanos, que lo llanto i dolor que sentí quan n'isqué lo fausto i grandesa de los que no saberen conservar-la, perquè si aquells la il·lustraren amb insignes i glorioses victòries, los

7. *Sanuto*: Marino Sanuto o Sanudo. Nasqué a Torcello (Venècia) c. 1260-c. 1343) *Liber secretorum fidelium crucis super Terræ Sanctæ recuperatione et conservatione*. Escrit al començament del segle XIV, no es publicà fins al segle XVII, Hanover, 1611.

verdaders, encara que pobres, habitants franciscanos havien de fer-la famosa per sempre amb los il·lustres trofeos que se'ls esperaven de la perfídia sarracena, derramant molts d'ells la sang per la confessió de la cristiana i Catòlica Fe i defensa de la Santa Mare Iglésia.

Per última raó se pot dir també que, essent los Sants Llocs la més estimada herència de Cristo, redemptor nostre, tocaven com per legítima [3] successió a son fidelíssim servent el Pare Sant Francesc, i per ço determinà la Divina Majestat que se donassen a sos fills, perquè los posseïssen en nom de son Seràfic Pare, que era lo legítim hereu. Molts motius podrien aportar-se en prova d'açò, però per no excedir de prolixitat, tres solament vull dir-ne, i són estos: lo haver estat lo Pare Sant Francesc fill, germà i alférez⁸ de Cristo. Per cada una d'estes prerrogatives se veu lo dret i successió del Seràfic Patriarca als Sants Llocs, i per la primera, deixant a part moltes proves, de la sua gloriosa filiació, amb la qual tantes voltes l'honrà lo mateix Cristo, sols diré que perquè d'esta no se pogués dubtar, lo Etern Pare lo vestí de les sues armes i escut fent-lo Príncep de sang i senyalant-lo amb lo portentós sello de les mateixes llagues que en la sagrada muntanya del Calvari rebé son divino i humanat Fill en les mans, peus i costat, amb què comparegué lo Pare Sant Francesc tan gloriós que apareixia un Vice-Cristo en la terra, publicant amb les insígnies del Redemptor que era fill i hereu de sa real casa i palacio. esto és, d'aquells Santíssims Llocs, a on volgué nàixer, viure i morir per donar-nos a tots la vida eterna.

Quant a la prerrogativa de germà, esta honra se li atribueix de molts escriptors al Seràfic Patriarca i per ella se coneix la raó que té sobre los Sants Llocs. Perquè segons la llei del Deuteronomi,⁹ morint un dels germans, que estaven units, lo altre devia pendre la muller del difunt per donar-li successió. ¿Qué esposa més amada de Cristo que la Santa Ciutat de Jerusalem mentres que estigué obedient al Sant Evangeli i en mans de cristians? Quedà viuda i desconsolada al caure en l'esclavitud dels bárbaros mahometans, que la privaren de la dolça companyia dels fills de la Catòlica Iglésia, i per ço lo Pare Sant Francesc devia esposar-se amb ella per continuar la successió del seu germà i redemptor nostre, Jesús, i donar-li tants fills en Jerusalem quants bárbaros i cismàtics havien de reduir en ella, i en tota aquella terra Santa, al coneixement del Sant Evangeli i obediència de la Catòlica i Romana Iglésia. Per alcanzar aqueix fi passà lo Sant Patriarca d'Itàlia al regne d'Egipte a predicar la Fe Catòlica a

8. *alférez*: antigament, banderer, soldat que portava la bandera d'una força.

9. *Deuteronomi*: és correcció nostra; al manuscrit 'Deutoronomi'.

aquell sultán i a sos vassalls, desitjant que ells i tots se convertissen al Déu verdader i deixassen les abominacions del fals Profeta Mahoma i tractassen a la Santa Ciutat no com esclava, sinó com a mare de tots i esposa del verdader Redemptor de tots los mortals. Per lo mateix fi passà a la Santa Ciutat, a on amb inexplicable contento de la sua ànima adorà aquells sagrats Santuaris, s'esposà amb ella predicant amb intrèpida constància a Cristo crucificat i celebrant amb son seràfic esperit les glòries de la Passió del salvador del món. I d'aqueix modo aconsolà lo Sant Patriarca a l'esclava i afligida Jerusalem i complí espiritualment amb la llei del Deuteronomi, patint en aquella peregrinació molts treballs i fatigues per donar-li la digna successió en sos mateixos fills, de lo que ben clar se veu que ningú negarà al Pare Sant Francesc esta justa herència havent ell tan ben satisfet a son ofici i obligació de germà de Cristo.

Últimament, se dóna a conèixer lo dret de raó que té la Religió Seràfica sobre los Sants Llocs per ser lo Sant Patriarca alférez de Cristo, nostre gran capità, perquè si, segons les lleis de la milícia lo alférez està obligat a pendre lo govern del presidi i desplegar la bandera en la mort del capità [3v], veent lo Pare Sant Francesc que los bárbaros en la Santa Ciutat de Jerusalem, com enemics capitals de la Santa Creu, procuraven a tot poder ofuscar i privar-la de les glòries de son capità, se véu obligat com a son alférez [a] enarbolar contra d'aquells la bandera de la creu i defensar aquella elegida plaça i fortalesa perquè no se perdessen los trofeos de ses insignes victòries. Aixís ho féu deixant estos Sants Llocs de nostra redempció a sos fills per successió, perquè en ells sempre mantinguessen a vista d'aquells infiels i bárbaros lo estendard del Divino Redemptor, encara que a costa de grandíssims treballs i de la pròpia vida. D'aquí se col·legeix que si lo sultán restituí los Sants Llocs, si los compraren los reis de Sicília i los donaren a la Seràfica Religió (com se dirà) i si esta donació la confirmà la Sede Apostòlica, tot fonc disposició celestial, volent la Divina Clemència que se donàs a esta religió allò que li tocava com a fills de tan Seràfic Pare i hereus legítims de ses prerrogatives. Estes són, i deixant moltes altres i venerant amb humil silenci aquelles que per [a] si s'ha reservat l'eterna sabiduría, les raons que manifesten lo singular favor que Déu, Nostre Senyor, ha fet als religiosos del Pare Sant Francesc en elegir-los perquè assistesquen a la Custòdia i servei d'aquells sagrats i adorables Llocs: privilegi que, entre tants que n'ha concedit la infinita bondat de l'Altíssim a esta sua religió, no serà certament lo menor, però sí, entre los principals, digne de tota reflexió.

[10] Capítol¹⁰

Sèrie dels guardians del sagrat monte Sión amb les notícies de moltes coses notables que en sos temps succeïren, amb l'advertència de l'antigüedad de la Religió Seràfica en la Terra Santa, i dels perills i tribulacions en què de continuo estan los religiosos que en aquellas parts serveixen al divino culto i profit de les ànimes.

Per referir amb tot orde lo present asunto, un particular i ben abultat llibre seria menester per tractar dels Superiors que governaren la Terra Santa, però com tantes i tantes notícies nos falten per les persecucions que aquells bárbaros nos han mogut tantes voltes en què han obligat als religiosos a fugir i salvar-se alguns com Déu ha estat servit, quedaven les coses a la indiscreció dels infels, que cremaren llibres i escriptures i destruïren tantes memòries, motiu de no poder satisfer a mos desigs en donar distintament les notícies ni referir enterament la sèrie de tots los Superiors [10v] que han governat la Terra Santa, particularment del principi que la religió prengué la possessió dels Sants Llocs. No obstant, per satisfer a la devota curiositat, s'ha de saber que, arribats los pares de Sant Francesc en la Síria lo any 1219, i pres possessió del sagrat monte Sión (plantant) com molts escriuen lo primer convent, del qual lo Guardià de Jerusalem i custodi de Terra Santa ne pren lo títol, deixà per successors seus als religiosos fins a l'any 1291, quan amb la desgràcia de perdre's Tholomaida,¹¹ i amb ella tota la Palestina tragueren a tots los religiosos i cristians de l'Europa. Però perquè per lo convent del sagrat monte Sión d'ordinari s'entén aquell del Santíssim Cenàculo, advertesc amb lo Pare Calahorra,¹² que escrigué la *Crònica de Síria y de Terra Santa*, que aquí no se parla d'aquell, sinó d'altre que antes, i molt lluny d'aquell sagrat lloc hi tingué la Religió Seràfica. D'aquesta veritat que molts anys estigué sepultada en olvit nos donen clara notícia dos escriptures reals que se conserven en lo arxiu de Sant Salvador de Jerusalem, una del soldán Dahar, dada en lo any 1294 amb la qual concedeix als religiosos del monte Sión que puguen reparar aquell convent, i l'altra d'un altre soldán lo nom del qual no se pot comprendre clarament, però de dita cèdula se infereix que regnà pocs anys després de dit soldán Dahar, que transportada al nostre idioma diu d'aquesta manera:

«Lo Princep gran, noble, victoriós, defensor de la Fe, únic, universal,

10. No hi consta el número.

11. *Tholomaida*: Ptolemaida. Nom hel·lenístic de Sant Joan d'Acre.

12. *Calahorra*: Fray Juan de Calahorra, vegeu Introducció, p. 19.

glòria dels mahometans, ornament dels guerrejants, ajuda dels Emperadors i Reis, Déu continue amb ell la sua gràcia i engrandesca sa magnificència.

La súplica donada per los religiosos francs de la corda [que] habiten en lo convent de Sión de la noble i Santa Ciutat, en lo Sepulcre de Cristo i en Betlem, conté que altres religiosos francs que no són d'aquells de la corda pretenen dits Llocs contra lo contengut en les nobles escriptures d'esta Cort, que no admeten altres religiosos en dita ciutat. La resposta que se dóna a la vostra demanda en aquest altíssim tribunal és que en los Llocs sobredits no s'admètien altres religiosos que no sien dels de la corda, i s'observen les escriptures ja fetes acerca d'això, que en vostre poder estan. Així mateix és nostra voluntat que siau respectats i defensats per aquells que amb vosaltres tracten i a aquest nostre manament se done puntual execució, sens donar lloc a altra disposició sobre esta matèria.

Dada en la lluna de Safar en lo any 709 (que segons lo cómputo més just fonc lo any 1299 de la redempció del món).»

Si bé no se pot capir lo nom del soldán que despatxà aquesta cèdula, se va a traure de les històries llatines i sarracenes que en aquell temps regnava en Egipte lo soldán Nazar, que fonc un que ja en altres ocasions havia afavorit a nostres religiosos. I com la data d'aquella cèdula sia de molts anys antes que entrassen los nostres religiosos en lo Santíssim Cenàculo, és menester necessàriament concedir que antes tinguessen en lo sagrat monte Sión altre convent, que no pot altrament entendre's la cèdula del soldán Nazar. Altres notícies se troben d'aquest convent en un antic memorial que més clarament ho indiquen, puix que concedint-se lloc en lo Santíssim [11] Cenàculo, fa menció de l'altre convent que allí pròxim estava. A alguns apar que no se dega admetre lo que diu lo Pare Maleo¹³ en son *Elucidari*¹⁴ de Terra Santa, ço és, que nostre Seràfic Patriarca fundà un convent en lo sagrat monte Sión, quan anà a predicar la fe al soldán d'Egipte, perquè no citant autor escriptura alguna per provar son intent, no comprenen com lo Sant Patriarca pretengués dilatar son evangèlic Institut entre aquells bárbaros, si no tenia altre fi quan passà a aquelles parts que predicar la Catòlica Fe de Jesucrist. Ni tampoc és bastant fonament dir que lo Sant Patriarca obtingués llicència per fundar convent en lo sagrat monte Sión, que¹⁵ això no era practicable, encara que hagués obtingut tal facultat, perquè aleshores era cruelíssima la guerra contra los cristians i la Santa Ciutat en mans dels sarracenos, que ni los religiosos

13. *Maleo*: error del traductor. Vol referir-se al pare Quaresmio, autor de l'*Elucidatio*.

14. *Elucidari*: és *Elucidatio*, vegeu nota 16.

15. *que*: l'autor ha ratllat 'per'.

haurien pogut viure de quotidiana mendicació, com era del sant lo principal intent i lo particular objecte de son Seràfic Institut. Això no obstant, afirmant per indubitable lo Pare Quaresmio¹⁶ que los nostres religiosos habitaven ja en la Santa Ciutat en lo any 1257 no hi ha dificultat en creure que tenien ja habitació fundada en lo sagrat monte Sió en lo any 1229, que fonc quan aquell gran Príncep Melcalin o Melech Ekem (al qual havia predicat nostre Pare Sant Francesc) concedí en la capitulació a l'Emperador Federic segon¹⁷ la Santa Ciutat de Jerusalem, persuadint-ho també açò lo bon zel d'aquells comissaris apostòlics, religiosos menors, que a aquelles parts d'Orient en aquells temps la Santetat del Papa Gregori IX¹⁸ havia enviat, los quals se trobaven en Tholomayde quan lo soldán consignà la Santa Ciutat a dit Emperador, i se confirma per trobar-se en lo arxiu de Jerusalem una butlla del mateix pontífice dada en lo any immediat en què se recuperà la Ciutat Santa, amb la qual manà als religiosos franciscans de fundar convents de son orde en les ciutats i districtes de sos patriarcats. Dita butlla comença: «*Si ordo fratrum minorum*», dada en Perosa¹⁹ en lo any 1230. Estant, doncs, la ciutat en poder dels catòlics i ordenant lo Summo Pontífice que los nostres religiosos en fundar convents fossen assistits i los donassen tota protecció, ¿qui presumiria que trobassen resistència en son intent estant la religió amb tant crèdit i santa acceptació per los molts sirvents de Déu que florien en lo augment de la Iglésia i zel de la salut de les ànimes? És veritat que en aquell temps no pogueren entrar en lo Santíssim Cenàculo, ni fundar-hi convent (com després ho feren en lo any 1328), perquè era habitació de canonges regulars, que, bé és veritat, lo abandonaren en temps de la guerra, podien, però, retornar a habitar-lo, que no per això se pensa [que] haguessen perdut son dret: ni los nostres religiosos haurien intentat mai d'ocupar cosa ajena, que contents estaven en haver alcançat poder habitar en aquella sagrada muntanya, pròxims a aquell celestial Santuari per participar com a pobres apostòlics d'aquell foc diví, que en lo sant dia de Pentecostès baixà

16. *Quaresmio*: Franciscus Quaresmius (1583-1650), religiós franciscà d'àmplia i profunda formació, ocupà diversos càrrecs importants dintre l'orde. El seu treball clàssic és *Historica, theologica et moralis Terræ Sanctæ Elucidatio: in qua pleraque ad veterem et præsentem statum spectantia accurate explicantur*, 2 vols., Anvers, 1639.

17. *Federic segon*: Frederic II, (1194-1250), fill d'Enric VI i Constança de Sicília, emperador romanogermànic (1197-1250) coronat a Roma el 1220. Organitzà una croada i obtingué el regne de Jerusalem.

18. *Gregori IX*: c 1170 - Roma 1241. Elegit Papa el 1227, fou protector dels ordes mendicants, en especial dels franciscans.

19. *Perosa*: per Perugia, nom català de la ciutat italiana de Perugia.

sobre los caps dels deixebles de Cristo, inflamant-los los cors de divino amor. Allò, però, que més clarament fa creure ser veritat lo sobredit, és lo que diu lo Pare Mariano Maleo, que lo Pare Sant Francesc fundà lo primer convent sobre aquella sagrada muntanya, i lo atesta lo Pare Waddingo,²⁰ que en lo primer tomo dels *Annals seràfics*, en lo any 1126 porta per primer Guardià del sagrat Monte Sió al Pare Joan de Sant Martí, que per lo espai de 12 anys continuos exercità tan digne ofici i, juntament, la dignitat de Patriarca de [11v] de Jerusalem, creat per lo summo pontífice Honorio III²¹ en 1226, que fonc lo mateix en què lo Seràfic Patriarca passà a la glòria celestial. Del que: si en lo any 1226 hi havia Guardià del sagrat monte Sió, és clar lo senyal que hi hauria també convent fabricat, i aquest ¿per qui havia de ser fundat si no per lo mateix Seràfic Pare, que no tant temps antes havia estat en aquell sagrat lloc? Molt és d'admirar que veritat tan clara no l'hagen advertida tan famosos autors que de la Terra Santa han escrit, no trobant-se'n alguns que en la sèrie dels guardians de Jerusalem fassen menció del dit Pare Joan de Sant Martí, tan clarament registrat en nostre annalista. Servirà, però, a nostre intent, i serà lo cap i principal de tots los altres que a ell succeïren en tan respectable ofici, com en breu i en son lloc veurem.

Retornant, però, a la història, deu saber-se que tres²² foren los religiosos i cristians de la Palestina en lo any 1291 com s'ha dit. No tardaren tant temps a tornar-hi, com ho refereixen Pineda,²³ Genebrardo²⁴ i Maurici Alzedo,²⁵ perquè foren afavorits del mateix soldán d'Egipte, lo qual, vista la pobresa, paciència i desinterès de coses mundanes en los religiosos menors, quedà tan edificat de la vida d'ells, tan exemplar, que los conce-

20. *Waddingo*: Luke Wadding (Waterford, Irlanda, 1588 - Roma 1657). Religiós franciscà, historiador i teòleg. És autor dels *Annales Ordinis Minorum* (1624-54).

21. *Honorio III*: Roma ? - 1227. Fou elegit el 1216. Coronà emperador Frederic II (1220).

22. *tres*: a continuació, al manuscrit hi ha escrit 'que' un altre cop.

23. *Pineda*: Juan de Pineda, ofm, (1512? - 1593), *Los treynta libros de la Monarchia ecclesiastica o Historia universal del mundo*, Barcelona, 1594.

24. *Genebrardo*: Gilbert Génébrard, 1535-1597. Es doctorà en Teologia el 1562 a París. Traduí escrits hebreus al llatí, fou autor de comentaris dels psalms: *Psalmi Davidis vulgata editione, calendario hebræo, syro, græco, latino, hymnis, argumentis, et commentariis, etc., instructi*, París, 1577, i de *Chronografæ libri IV*, París, 1580, i d'altres obres.

25. *Maurici Alzedo*: Mauricio de Alzedo Avellaneda. Escriví *Jerusalem cautiva y motivos sobre su destrucción: sucesos y entrega de los Santos Lugares... a la Seráfica Religión de S. Francisco y el dominio que sobre ellos tiene....Filipo Quarto Rey de las Españas*, Madrid, 1642.

dí [que] de nou tornassen a habitar los Sants Llocs, que després foren comprats en lo any 1342 amb gran suma de diners per los reis de Sicília Roberto i Sancia²⁶ al mateix soldán perquè perpetualment quedassen per la Religió Seràfica, com ja s'ha dit. I en lo registre de les escriptures de l'arxiu de Jerusalem una se n'hi troba de l'any 1306 en la qual lo Cadi de la Santa Ciutat concedeix als religiosos que puguen reparar lo Santíssim Pessebre i la iglésia de Betlem, la qual facultat fonc confirmada per lo mateix soldán.

Més: de les patents que se donen als cavallers del Sant Sepulcre i de llibres antics, se troba que en lo any 1304 havien ja retornat los religiosos als Sants Llocs, per lo que se veu que n'estigueren privats 13 anys solament. De manera que trobant-se la religió²⁷ indivisa amb lo sol títol de frares menors, habitaren en la Terra Santa 209 anys, ço és, de l'any 1219 fins al de 1428 en lo que començà a dividir-se la religió entre conventuals i observants. Restaren los Sants Llocs en poder dels Pares conventuals per 10 anys solament, perquè en lo any 1438 fonc allà enviat per comissari apostòlic lo gloriós Sant Joan de Capistrano, que los entregà als religiosos observants, que fins al dia los conserven. Reduïda la província en custòdia i deixat lo títol de provincial en 1470, se'l quedaren los Pares conventuals, amb lo qual honren a son Guardià de Constantinopla anomenant-lo provincial de Síria o Palestina. Aixís lo Pare Quaresmio, però lo Pare Calahorra amb no poc fonament diu en sa *Història cronològica de Terra Santa* que los pares conventuals no posseïren los Sants Llocs un any enter. Corren, doncs, fins a l'any present de 1753, 534 anys que la Religió Seràfica se troba en los Sants Llocs, i 315 que la Santa Observància los conserva. En dit temps foren promoguts al càrrec de guardians del sagrat monte Sió molts, dels quals, per l'antigüedat i per haver-se cremat o perdut los llibres, quan lo orde era indivís, en les tribulacions passades, no s'han pogut trobar-ne les memòries. Se prevé a qui llegeix que en escriure la següent sèrie de dits Superiors²⁸ s'ha posat tota diligència per donar-ne un puntual catàlogo d'ells, però com²⁹ certs

26. *Roberto i Sancia*: Robert I de Nàpols, (1278-Nàpols 1343) i Sança de Mallorca (a 1284-Nàpols 1346). Es casaren el 1304. Tots dos compraren, cap al 1335, uns terrenys a Jerusalem al soldà d'Egipte i hi fundaren el convent de franciscans observants del Sant Sepulcre i l'església de mont Sió.

27. *religió*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'religios'.

28. *dits Superiors*: escrit al marge esquerre al costat d'un senyal de crida que es correspon amb 'sèrie'.

29. *com*: a continuació l'autor ha ratllat 'alguns' i a la interlínia superior ha escrit 'certs autors'.

autors en lo número de guardians hi ha posat alguns que no foren sinó presidents o vicaris, lo que ha estat motiu de confondre [12] lo temps i lo any de l'elecció d'aquells, per ço, conformant-nos amb lo Pare Calahorra, que los porta de temps en temps fins a l'any 1630, notarem los següents.

Guardians de Jerusalem.

5. Lo Pare Joan, de pàtria ignota, elegit en lo any 1382, en temps del qual començà lo nostre convent de Jerusalem a ser acolliment de malalts i hospederia de totes les nacions cristianes del món que vénen a Terra Santa, en què fins avui perseveren los nostres religiosos amb aquella caritat, cortesia i puntualitat que de continuo los pelegrins experimenten, als quals cuiden d'aconsolar-los i administrar-los tota assistència així espiritual com corporal, i amb tanta indiferència i desinteressadament que aixís se practica amb los pobres com amb los poderosos, puix que al arribar són admesos d'aquella santa comunitat amb tota demostració de cariño i amor.

En primer lloc, en lo refectori, a on són tractats amb alguna distinció, que encara que fos menos, ningú se descontentaria, pensant que no s'han de buscar regals a on nostre Redemptor sofrí tantes penes: una celda o quarto a ningú falta, amb lo demés que correspon per lo necessari descans. Als tres dies se congrega la comunitat en la Iglésia, a on lo Superior, a imitació del Divino Salvador, renta los peus als pelegrins, per qualssevols que sien, amb aigües odoríferes [12v] i eixugant-los amb molt blanques i curioses tovalloles. Quan, luego –que cor no se mourà a ternura i a llàgrimes, que en no pocs ho havem vist–,³⁰ lo Superior agenollat, van tots los religiosos a besar-los cantant psalms i oracions a propòsit, lo que, acabat, s'ordena la professó i amb creu alta i ministres revestits se gira lo claustro cantant lo Te Deum a què acompanya lo orgue i los minyonets, que alomenos són 50 que, ben ensenyats, causen melodia i devoció, i tornant a la iglésia a donar gràcies a l'Altíssim d'haver-los fet tant benefici d'arribar a la Santa Ciutat, besada la mà al Superior queden en lo convent lo temps que han menester per visitar los Santuaris. Per [a] ço los acompanya un religiós i un secular catòlic pràctics, per ensenyar-los los Santuaris i declarar-los los misteris que en ells obrà nostre Divino Salvador, i també per avisar-los dels perills en què se podrien veure en tractar amb aquelles gents o en entrar en parts a on hi ha pena de la vida o de sumes exorbitants de diners.

30. La frase entre guionets –posats per nosaltres– és subratllada al manuscrit.

Si algun pelegrí cau malalt, no falten allí medicaments i qui fa de metge, advertint que per metge ni medicines no se demana paga (¡o, si per tot se pogués dir aixís!). Tot se dona per amor de Déu i sens interès. ¡O, i a quants, després de mantinguts bons i malalts, ha estat menester que la Terra Santa los haja assistit per pagar los tributs (d'açò, se'n parlarà en avant) en son retorn! Bon testimoni poden fer-ne casi totes les nacions del món que de tal benefici han participat en los Llocs Sants de Palestina. I perquè no aparega que parlam de gràcia, llegesca lo curiós als autors que del modo que se porten los religiosos menors amb los pelegrins en Terra Santa han escrit, i en particular al Príncep Ruitzviglio,³¹ Aranda,³² Medina,³³ Guerriero³⁴ i altres, i dels del nostre temps al doctor Angelo Legrenzi,³⁵ de Venècia, en son *Pelegrí de l'Àsia*, que no contents de celebrar amb la boca lo amor amb què los reberen i tractaren los religiosos del Pare Sant Francesc en la Terra Santa, volgueren també amb sos escrits eternitzar la memòria, confessant no saber explicar la desinteressada cortesia de nostres religiosos amb tots los pelegrins. Molt més me podria jo allargar per lo que he vist i experimentat quan me trobava en la Ciutat Santa de Jerusalem i altres, però m'accontento de remetre lo lector a altres que, com no són de l'orde, se coneixeran menos interessats i més desapassionats. Diré solament que tot quant practiquen aquells religiosos va amb la consideració de fer obsequi a la Divina Majestat, en usar caritat i amor amb los pelegrins que allà van de terres tan remotes, patint tants

31. *Ruitzviglio*: Radzivill, Nikolaj Krzystof. Aristòcrata lituà (1549-1616), escriví *Hierosolymitane peregrinatio Illustrissimi Domini Christophori Radzivill, ducis Olicæ et Niesvisii, palatini Vlnensis, Militis Hyerosolimitani, etc. iv epistolis compræhensa ex idiomate Polonico in latinam linguam translata et nunc primum edita*. Brunswick: 1601.

32. *Aranda*: Antonio de Aranda. És autor de la *Verdadera informació de la Tierra Sancta según la disposición en que en este año de mil y quinientos y treynta el auctor la vio y la paseó*, Alcalá de Henares: 1533. Aquesta obra tingué una gran acceptació al seu temps, ja que es va reeditar nou vegades més fins al 1584, i almenys un cop el segle següent.

33. *Medina*: Fra Antonio de Medina, escriví *Tratado de los misterios y estacionnes de la Tierra Santa*, Salamanca, 1573, 282 fols. Se'n féu també una traducció italiana, publicada a Florència el 1590. L'estada a Terra Santa fou entre 1511 i 1514.

34. *Guerriero*: Guerrero, Francisco. *Viage de Jerusalén que hizo Francisco Guerrero, racionero y maestro de capilla de la Santa Iglesia*, València: 1590, i moltes edicions fins al segle xx. L'autor, andalús, fou un músic molt destacat del segle xvi.

35. *Angelo Legrenzi*: *Il pellegrino nell'Asia, cioè Viaggio del Dottor Angelo Legrenzi, fisico e chirurgo, cittadino veneto. Con li ragguagli dello stato della Santa città di Gierusalemme, Bethlemme, Nazareth, et altri luoghi santi e città marittime*, Venècia, 1705. 2ª edició, 1712. El viatge és del 1671.

treballs i perills per visitar aquells Sants Llocs consagrats amb la preciosa sang del Divino Nostre Redemptor. Per això s'esforcen, i amb l'esperança del premi de la lliberalitat del Senyor i amb los desigs d'arribar a ser dignes d'oïr de sa divina boca: «*Hospes eram et collegistis me*». Tornem, però, a la història.

[19] 24. Lo Pare Pau Caneto, de la mateixa província,³⁶ elegit en Ferrara, any 1481. No quedaren particulars notícies d'aquest Superior. Falta molt notable i digna de sentir-se, perquè no hi ha any que una o altra cosa de treballs o extravagàncies no succeeça, perquè ni los antics foren tant més privilegiats que los presents, ni los sarracenos de tan millor condició que los turcs. La negligència i la causa sobre senyalades priven a la posteritat de moltes notícies que serien de gran satisfacció als devots. Sols se sap d'est Superior que governà amb gran prudència i a contento de tots i que en son temps vingué d'Etiòpia un nét d'aquell Emperador a venerar los Sants Llocs, lo qual al passar per lo Gran Cairo pogué alçar del soldán que tot lo temps que se detindria en Jerusalem estiguessen obertes les portes del Santíssim Sepulcre de Nostre Redemptor, privilegi ben singular i de gran consol per los cristians per tenir a totes hores l'ocasió de venerar aquell gloriósíssim lloc i temple. Gustà molt aquell Príncep d'hospedar-se en lo convent del Sant Cenàculo, a on fonc rebut i, amb la possible decència, agasajat del Superior i religiosos, que s'edificaren molt de veure-lo assistir de dia i nit, puntual i devot, als divinos oficis des de lo diumenge de Rams fins a la Pasqua de Resurrecció. Al despedir-se per son país, aquell Príncep demanà al Superior [que] li concedís alguns religiosos d'aquella santa família, que tant li servirien de consol en aquella penosa jornada, com també per instruir los cristians d'Etiòpia. Amb l'autoritat que tenia del Summo Pontífice, lo Superior li senyalà dos religiosos sacerdots i un terciari, que foren lo Pare Joan de Sagaró, espanyol, home virtuos i molt docte, lo Pare Francesc de Calàbria, i lo hermano Baptista d'Imola, amb los quals partí molt aconsolet. Al arribar, després d'onze mesos de viatge penosíssim a la ciutat de Bazar, amb dos companys religiosos, perquè lo Pare Francesc hagué de retornar-se'n per una grave malaltia que tingué en lo Gran Cairo, saberem que havien fet Emperador d'Etiòpia a un seu oncle dit Alexandro, home de feroz natural i mal afecte als catòlics, que amb bastanta dificultat donà audiència al dit Pare Joan, que del Superior de Terra Santa li portava algunes cartes, i se li mal·logrà lo fi de tants treballs per no poder complir les esperances de fer fruit en aquelles ànimes.

36. Es refereix a la província del seu predecessor, és a dir, la de Sant Antoni.

En lo interim que açò passà, arribaren a la ciutat de Jerusalem dos ambaixadors del dit ja difunt Emperador d'Etiòpia, de retorn al summo pontifice Sixto IV,³⁷ que los havia rebut amb gran distinció i los remetia amb un preciós regalo a aquell Príncep. Lo un dels ambaixa [19v] dors apostatà de la cristiana Fe, que per ço feren gran alegria i festa los moros, amb la ignomínia que se pot pensar, sua, i grandíssim sentiment del company que, com afrontat, no volia tornar a la presència de son senyor. Molt treballà lo Superior de Terra Santa per fer-lo prosseguir son viatge a fi de que no se perdessen les lletres i dons que lo Summo Pontífice enviava a aquell Emperador, però féu que lo acompanyàs un religiós de grans prendas, anomenat lo Pare Griffon, perquè amb ses bones instruccions lo guardàs de precipitar-se en altre error com lo de son company. Fos per engany de l'ambaixador, o fos per odi dels enemics de la Fe Catòlica, mataren al bon religiós fra Griffon i posaren son cos entre unes rames i espinals, però lo cel lo manifestà per medi d'una llum que per algun temps aparegué sobre lo lloc a on lo venerable cadàver estava.

Lo Pare Bartomeu de Placència³⁸ succeí al sobredit en lo Capítol general celebrat en lo any 1489 en lo convent d'Urbino. Experimentant aquest Superior los graves inconvenients que se seguien d'hospedar-se dins lo convent del Santíssim Cenàculo los capitans de las naus venecianes que portaven a Jerusalem los pelegrins, proveí d'altre medi i lloc oportuno perquè en avant no s'allotjassen en aquell sacratíssim convent. Diferents foren los motius que per açò tingué, i entre altres la irreverència amb què se conversava en aquell sacratíssim lloc, tan digne de tot respecte i veneració, i per les tribulacions que los pobres religiosos patien, originades de la insaciable avarícia dels sarracenos, que per traure diners de los capitans torbaven la pau i quietud d'aquell sant convent, injuriant, i a voltes bastonejant, als pobres religiosos. Estos i altres inconvenients se representaren i los conegué tan justos la Sereníssima República de Venècia que, com zelosa i amant de la quietud dels religiosos, despatxà un rigorós decret manant que ja mai pretenguessen los capitans allotjar-se en aquell sant convent, pena de 200 ducats, pagadors de béns propis i, a més d'això, la galera o nau d'aquell que serà inobedient no podrà fer més aquell viatge. La data de dit decret fonc a 12 de juliol de 1493. Com diu lo Pare Calahorra, en la sua *Crònica de Siria*.

Una funesta desgràcia succeí en temps d'est bon Superior i digne de

37. *Sixto IV*: 1414-1484. Era franciscà. Elegit Papa el 1471, intentà una nova croada.

38. *Bartomeu de Placència*: no té número en el manuscrit. En el *Giardino* és el número 28.

gran compassió, que fonc la pèrdua del convent de Sant Jeremies, situat entre Rama i Jeru [20v] salem, i fonc lo cas que los árabes assaltaren una nit aquell convent i degollaren a tots los religiosos. Lo que aquella gent robarien i llançarien a perdre, ho pot pensar lo piadós lector. Esta desgràcia posà en tal temor i espant al Superior que no s'atreví a posar més los religiosos³⁹ en semblant perill, i perdé les esperances de recuperar aquell sant convent perquè estava entre uns villanos cruelíssims, enemics de cristians, i entre ells vivien los pobres religiosos en continuos sustos i tiranies. Fonc de gran descomoditat esta pèrdua per los pelegrins, perquè los servia aquell convent de molt consol per la caritat que en los religiosos trobaven i per lo descans i repòs de les molèsties del viatge. En l'ausència dels religiosos, han arruïnats aquells bárbaros lo convent, del qual se manté encara molta part de la iglésia, que antes estava ben adornada de pintures del Vell i Nou Testament, però ara aquella canalla la fan servir de corral i estable per los bous, camells i altre bestiar, com altres moltes que estaven en poder d'aquells enemics de nostra Santa Fe.

De dit convent de Sant Jeremies anaven a Jerusalem dos religiosos que en lo camí foren mereixedors d'un meravellós encontre. Estos bons religiosos, després d'haver sofrit alguns dels mals accidents que en tal jornada se troben casi d'ordinari, com són caigudes, ser despullats, apedregats, detinguts i posats en llocs inmundos i bastonejats, que raro és qui de tal viatge no té què contar, fonc Nostre Senyor servit de consolarlos en ses penes, quant a menos pensar veren un lliri de tanta hermosura que los robà tota l'atenció que no pararen fins a veure les raelas d'on provenia bellesa tan peregrina. Cavaren amb cuidado la terra i veren que aquell lliri tan hermós naixia del cap d'un santcristo format tan al viu de la rael d'aquella flor per lo autor de la naturalesa que causà gran admiració. Alegres per haver trobat tan preciós tresor, lo portaren al convent de Jerusalem, a on vist i admirat de tots los religiosos, lo conservaren algun temps com joia digna de tota estimació, fins que per certa atenció lo regalaren a uns pelegrins flamencs, que en lo retorn a sa pàtria, trobant-se en la ciutat de Bónsa⁴⁰ no pogueren de ninguna manera passar avant per més que ho provaren. Pensaren aleshores que aquella santa imatge volia allí quedar per ser venerada en aquella ciutat, i així fonc, perquè havent-la entregada a unes religioses del Pare Sant Agustí pogueren sens impediment prosseguir son camí fins a sa pàtria, que era la ciutat de

39. *religiosos*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'religiós'.

40. *Bónsa*: població no identificada. Probablement Ronse, en francès Renaix, situada a 33 km de Courtrai.

Cortray,⁴¹ amb sentiment, però, de no haver pogut portar-hi allí la santa imatge, que amb gran veneració mantingueren aquelles monges fins que la trasladaren a la ciutat de Gant,⁴² a on anaren també elles, perquè los heretges s'apoderaren de la ciutat de Bona. Allà se conserva fins vui amb gran devoció dels faels, que en ses necessitats recorren per los molts beneficis que d'aquella santa imatge experimenten.

No serà fora de propòsit referir lo que passà a un pelegrí flamenc natural del Castell de Remst,⁴³ situat entre⁴⁴ i Tungres,⁴⁵ que entrà a visitar lo Santíssim Sepulcre de Nostre Redemptor, a on trobà una nou, la qual conservà o per reverència d'aquell santíssim⁴⁶ o per divina disposició, perquè admiràs lo món lo cas prodigiós que succeí. Després d'haver visitat los Sants Llocs i complert lo vot que tenia fet, se'n tornà alegre a son país i casa, amb gran contento de sa muller i família, repartint a cada qual de les devocions i galanteries que portava. A son arribo i repartiment de coses, no s'acertà⁴⁷ una filla que tenia, molt cristiana i devota. No tardà, però, molt, perquè avisada del retorn de son pare, [21] anà luego a abraçar-lo amb gran ternura i demanant-li també si per ella portava alguna cosa de devoció. Digué lo pare: «Sí, filla, i no tinc altra cosa que dar-te si no esta nou que trobí prop lo Santíssim Sepulcre de Nostre Senyor Jesucrist, que per cosa especial he reservada per tu». La humil donzella prengué la nou amb reverència i devot afecte, i amb cautela se n'anà a l'hort que en casa tenien, i la plantà. A son temps nasqué i se féu un hermós arbre, i en lo tronc descobrí una imatge de Cristo crucificat que, al pas que l'arbre creixia, creixia també aquella miraculosa i santa figura. La donzella se féu monja en lo convent de Santa Maria Magdalena de la ciutat de,⁴⁸ i per sa devoció féu serrar de l'arbre aquella santa figura i se l'emportà com a preciosa relíquia al convent, en lo qual se conserva amb gran veneració

41. *Cortray*: Courtrai, Kortrijk en neerlandès, a 90 km a l'oest de Brussel·les, ciutat de Flandes Occidental, a la vora del riu Leie.

42. *Gant*: Gand, en neerlandès Gent, capital de Flandes Oriental, a la confluència dels rius Escalda i Leie.

43. *Castell de Remst*: Riemst, poble de Bèlgica, a pocs quilòmetres de Tungres, a la província de Limburg.

44. *entre*: a continuació s'hi ha deixat un espai ample per escriure-hi un nom que no s'hi escriví mai.

45. *Tungres*: Tongres, Tongeren en neerlandès, a 83 km a l'est de Brussel·les. És una de les ciutats més antigues de Bèlgica, situada al Limburg.

46. *Santíssim*: a continuació hi falta un mot com Sepulcre o Lloc.

47. *acertà*: per 'acercà', acostà.

48. *de*: a continuació hi ha un espai destinat al nom de la ciutat, però quedà per escriure.

per los molts beneficis que fa a sos devots. La forma d'esta santa imatge, segons persones fidedignes, és com de la comuna estatura d'un home, los cabells llargs, los sagrats peus clavats amb dos claus. La venerable cara representa al Salvador difunt, i no han faltat indiscrets que perquè la cara la representàs de viu, volgueren esmenar-ho amb colors, però treballaren en va, perquè no ha permès aquella santa imatge que se li posassen colors postissos. Semblants meravelles obraria la Divina Majestat per medi de qualssevol altres Santuaris i fruits que d'aquells Sants Llocs se porten a la Cristianitat, si se portassen amb devoció fervent i fe verdadera, però com ja casi de molts no s'aprecien sinó per la curiositat, ni los pelegrins tenen mèrit en portar-los, ni los que los reben utilitat alguna, perquè los vénen a tenir sense estimació i reverència.

Quan nostre Redemptor digué que de les pedres podia fer fills d'Abraham, mirava a les pedres de la Terra Santa, i és cert que menos prodigi seria donar salut per medi d'aquelles pedres que formar d'elles un individu de la humana naturalesa. No se pot dubtar que la Divina Pietat haja concedit virtut especial a la terra i pedres que amb ses reals i divines pisadas consagrà lo nostre Salvador. Per ço diu lo Pare Sant Agustí que per medi de la terra que de la sagrada muntanya del Calvari se portà a Àfrica, la Divina Majestat obrava prodigis. I Sant Paulino diu també que tenir un poc de pols dels Sants Llocs és benedicció del Senyor. I s'advertesca amb atenció lo que digué aquell gran teòleg del Concili de Trento a un religiós del Pare Sant Francesc que se despedia per anar a la Santa Ciutat de Jerusalem: «Pare, si lo Senyor lo deixa tornar amb salut, no li suplico altra relíquia que la primera pedreta que de la Terra Santa li vinga a la mà», en què manifestà sa gran pietat i devoció i l'estima que se deu fer de la terra, pedres, devocions i relíquies que de la Terra Santa se porten.

[24] Lo Pare Nicolau de Torrinyano, de la província seràfica, elegit en lo capítol general de Santa Maria d'Assís en lo any 1514. Aquest fonc lo primer Superior que provà les fúries del domini tirano otomà, perquè en lo segon any que governava la Terra Santa s'empadroní⁴⁹ de tota la Síria Selim,⁵⁰ Emperador dels turcs, després d'haver vençut en una sanguinosa batalla al gran soldán Campson Gauro⁵¹ o Canasso Algauro

49. *s'empadroni*: de l'italià '*impadronirsi*', prendre possessió (d'alguna cosa), sobretot amb violència.

50. *Selim*: Selim I (Amasea, 1467-Constantinoble 1520). Soldà otomà, s'annexà el Kurdistan, Síria, Mesopotàmia i Egipte.

51. *Campson Gauro*: Qansuh al-Gawri o Kansuh el-Guri, penúltim soldà mameluc d'Egipte, que regnà de 1501 al 1516. Féu notables treballs d'urbanització al Caire. El 24 d'agost d'aquest any, les tropes de Selim derrotaren al-Gawri a Marj Dâbiq.

(sobre referit) en lo any 1515. Aquesta insigne victòria, que fonc de les més glorioses que fins aleshores havien alcançat les armes otomanes, obrí a Selim la porta per apoderar-se de la Síria i Palestina, perquè sens contradicció se li entregaren les dos famoses ciutats d'Aleppo i Damasco, aclamant-lo los pobles per a on passava per son Rei i Príncep victoriós. Havent-se entretingut alguns dies en Damasco, gozant dels recreos d'aquella nobilíssima ciutat, que és una de les més delicioses del món, passà a la Santa Ciutat de Jerusalem, a on visità lo temple de Salomón i altres llocs que los mahometans veneren, i usant alguna lliberalitat amb aquella gent per conciliar-se lo afecte d'aquells santons i poderosos. Però quant lliberal se mostrà amb aquells, tant cruel, avaro i tirano se manifestà amb los nostres pobres religiosos, volent resarcir amb la substància d'estos, que eren veraders pobres per amor de Déu, lo que havia donat als fingits menesterosos, com si fossen poques les riqueses i tresors que en dos regnes tan cèlebres i famosos havia adquirit, sens reparar en lo nom d'avarient (indigne d'un Príncep tan poderós) los demanà que li donassen lo tresor que en la iglésia del Santíssim Sepulcre tenien. No pogué lo bàrbaro conseguir son intent, ni li bastaren quantes diligències volgué fer, perquè los religiosos se determinaren antes morir que entregar a aquelles mans sacrílegues los vasos i ornamentals que al divino culto estaven consagrats. Per ço manà que a tots los posassen en una rigorosa presó (com allí los tractarien, pot pensar-ho la pietat cristiana) obscurant-se lo bàrbaro amb les llàgrimes i sospirs d'aquells pobres innocents religiosos, la universal alegria que se feia per sos tan pròspers successos.

En lo interim que Selim s'entretenia en Síria, elegiren en Egipte los mamelucos per son Rei a un almirant del difunt Campson, anomenat Tomambey,⁵² Governador que era d'Alexandria d'Egipte, Príncep de gran valor i molt agradable, lo qual, pensant-se que Selim aspiraria a la corona d'Egipte i a la senyoria de tot aquell imperi, previngué i reforçà quant fonc possible les ciutats i forteses, obrint en los camins per a on havien de passar los turcs altíssims fossos, cobrint-los amb tal art i disposició que no poguessen ser descoberts dels enemics ni passar sens precipitar-se en ells.

No era menos cuidadós [24v] Selim en prevenir-se per passar contra Egipte, per lo que, entesa la prevenció del soldán, envià un de sos capitans a la forta, rica i gran ciutat de Gaza amb 2000 cavalls, als que s'oposà valerosament lo Governador d'ella, Gazzelo, però com era inferior lo número dels mamelucos, bé que en valor no cedien als turcs, hagueren de

52. *Tomambey*: Tuman Bey, darrer soldà mameluc d'Egipte. Fou derrotat per l'exèrcit otomà a les portes del Caire, el 23 de gener de 1517, i Selim féu penjar Tuman Bey al portal Bab Zuweila del Caire el 13 d'abril del mateix any.

rendir-se a la multitud, retirant-se molt malferit en lo coll son capità. Guanyada ja la ciutat de Gaza, mogué Selim son exèrcit per Egipte, i arribant als fossos no passà per ells per la traïció d'uns mamelucos, lo qual, vist per Tomambey, isqué com a desesperat a envestir als enemics, i fonc lo combat un dels més horrenos que fins a aquells temps s'haguessen vist, perquè los mamelucos per defensar la Cort del Gran Cairo peleaban com a tigres, i los genízaros amb no menos esforç per guanyar a son Emperador un opulentíssim regne. Finalment, a costa de molta sang guanyaren los turcs la victòria, retirant-se los mamelucos al Gran Cairo. Se parà també Selim a curar los ferits i donar algun repòs a sos soldats.

Descansat ja lo exèrcit turc, entrà per assalt en lo Gran Cairo, a on los mamelucos havien fet de cada carrer una fortalesa, defensant-se tan obstinadament, que apareixia molt als enemics quan avançaven un palm de terra. Tres dies i tres nits durà aquella cruelíssima batalla, amb matança innumerable d'una i altra part, però a la fi abaté tant als mamelucos la inconstant fortuna quant exaltà als turcs amb lo señorío de tan poderosa monarquia.

Veent Tomambey perduda aquella il·lustre i famosa ciutat del Gran Cairo, i amb ella tot son imperi, se'n passà a l'altra part del riu Nilo amb alguns de sos circassos,⁵³ de la qual nació tenia ell l'origen, i alentant als mamelucos procurà recollir tota la gent que pogué amb ánimo de renovar la batalla. Però Selim no li donà temps, perquè fabricant amb tota diligència sobre lo Nilo un pont de barques, passà a l'altra part son exèrcit, al qual volgué resistir Tomambey amb sos pocs soldats, i donant grans mostres de son valor los animava a pelear contra los enemics, però no podent resistir a tanta multitud i fúria de genízaros i tártaros, maleint a sa mala fortuna, se retirà a un estany en què les canyes i joncs cobrien l'aigua, fiant sa vida de la força d'un moro, lo qual lo descobrí i lo entregà en mans de sos enemics.

Molt s'alegrà Selim en tenir presoner a son competidor, per la codicia d'haver los tresors del difunt soldán Campson, però la constància de Tomambey frustrà totes ses avars intencions, perquè per més turments que li donà, no pogué fer-los-hi descobrir. I com lo cruel tirano se véu burlat, manà que en la mateixa Cort lo passejassen amb un dogal al coll, i per no exposar-se a una rebel·lió lo sentencià a que fos penjat en una de les portes d'aquella gran ciutat, plorant tot aquell llastimat poble la ignominiosa mort que se donava a un Príncep tan valerós i tan digne d'haver molts anys gozat d'aquell imperi.

53. *circassos*: soldats circassians, reclutats a Circàssia.

Tal com aquest fonc lo desastrat fi que tingué la monarquia d'Egipte, després d'haver-lo governat amb gran glòria de son nom los mamelucos per espai de 200 i més anys, il·lustrant amb trofeos i victòries aquell regne, de l'opulència del qual vui se sustenta la major part de l'imperi del turc.

Com ja saciat de tresors i riqueses, lo tirano Selim, amb tant que havia adquirit en la conquesta de tres regnes, no cuidà més de lo que podia trobar en lo Santíssim Sepulcre, per ço manà posar en llibertat als religiosos, després d'haver-los tingut vint-i-set mesos en una rigorosa presó dins lo castell dels Pisans,⁵⁴ sustentats de pa i aigua, injúries, assots i altres turments, que en tot aquell temps allí patiren aquells pobres innocents, i amb tanta constància que molts d'ells arribaren a morir en aquells presó antes que entregar a un tan cruel enemic los vasos i ornamentals del culto divino.

Esta fonc la primera salva que los turcs feren als pobres religiosos franciscanos [25] quan s'empadroniren de la Santa Ciutat, després d'haver-ne sofrit tantes i tantes dels sarracenos, que lo que han patit desde que aquell tirànic govern durà, fins ara, s'anirà referint en la relació dels Superiors següents, en què més se veuran⁵⁵ tiranies, persecucions i turments de religiosos, més que martiris, perquè coneixent los turcs que en matar als religiosos los guanyen veneració entre los cristians, no cuiden d'acabarlos les vides en los turments, però sí d'inventar modos i artificis diabòlics per traure diners, ocasionant-los amb sa insaciable avarícia un prolongat martiri.

Esta mudança de govern en la Santa Ciutat de Jerusalem fonc també motiu perquè los malvats grecs cismàtics alçassen tant lo cap, i amb tan superbo orgull, amb l'ocasió que molts d'ells entren a la Cort del Gran Turc, qui per drogoman i qui per altres serveis, que per això estan de continuo maquinant falsedats i persecucions contra los nostres pobres religiosos, ocasionant-los gravíssimes molèsties i treballs, amb gastos i avanies⁵⁶ exorbitants, i tramant sempre embustes per desgraciar-los entre los turcs i usurpar-los los Santuaris que tan pacíficament posseïen en temps dels soldans d'Egipte, que extremadament afavorien als religiosos, cosa

54. *castell dels Pisans*: Es refereix a la ciutatella, una fortalesa que ja existia al segle VIII, serví després de residència del rei croat de Jerusalem al segle XII i finalment quedà en la forma com la conegué el P. Maleo al segle XVII, després de la restauració que hi féu fer Solimà el Magnífic. Per error, els bizantins havien cregut que aquest edifici havia estat el palau del rei David i aquesta denominació durà molts segles. Jerome Murphy-O'Connor, *Tierra Santa*, Ed. Acento, Madrid, 2000, p. 22-23.

55. *veuran*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'veuren'.

56. *avanies*: multes.

que no han d'agrair a ningún dels Emperadors turcs, perquè en molta part los sobornos i diabòliques informacions de la maliciosa naturalesa dels grecs los fan mal afectes als catòlics cristians.

En esta i altres calamitats que sofrí aquell bon Superior amb sos religiosos no faltà la divina misericòrdia en consolar-los, enviant-los espessos socorros de la Cristiandat i movent los cors dels Prínceps catòlics a enviar-los almoines, ja per son manteniment i ja per la conservació dels Sants Llocs. No ignora tal volta lo món amb quanta ternura d'afecte amava Enric octau,⁵⁷ Rei d'Inglaterra,⁵⁸ als Sants Llocs de Palestina i als religiosos del Pare Sant Francesc antes de precipitar-se en lo pernicios deliri d'aquell cisma. Sens dubte que la reina, doña Caterina,⁵⁹ li hauria comunicat lo esperit de devoció, que imitant l'antigua pietat de sa Real Casa, havia també vestit lo hàbit de penitència en lo Tercer Orde Seràfic, i perquè no faltàs la sua memòria en aquells Sants Llocs, envià sens altres almoines que dispensava sa real pietat i magnificència un cáliz molt gran i preciós a la sagristia del Santíssim Sepulcre.

No parava aquí la lliberalitat d'aquell desgraciat rei, puix que per reparo dels Sants Llocs i per sustento dels religiosos manà que se'ls donassen anualment mil escuts d'or. La lletra que escrigué al Superior i religiosos de Terra Santa quan assenyala la dita almoina, manifesta lo afecte i devoció que los portava (¡o qué desgràcia digna de plorar-se que lo desenfrenat vici de la sensualitat precipitàs a tantes desdichas a un monarca tan poderós i savi!) que portada a nostre vulgar, és del tenor següent:

«Enric, per la gràcia de Déu Rei d'Inglaterra, de França i senyor d'Hibèrnia, etc.

Als venerables Pare Guardià i demás religiosos del sagrat orde de menors observants que assisteixen al Sepulcre del Senyor en Jerusalem, nostres molt amats, salut.

Per lo natural amor amb què per la imitació de la vida evangèlica i contínua fatiga en la vinya del Senyor som inclinats a la vostra sagrada família ja de nostra primera edat, naix que a vosaltres (que més que altres vos afatigau en rebre, agasajar i alimentar als pelegrins que van d'estes

57. *Enric octau*: Enric VIII (Greenwich 1491-Westminster 1547). Regnà a Anglaterra des del 1509. El 1535 es convertí en cap de l'Església d'Anglaterra.

58. *Rei d'Inglaterra*: escrit al marge esquerre.

59. *Caterina*: Caterina d'Aragó (Alcalá de Henares, Castella, 1485-Kimbolton, Anglaterra, 1536), filla dels Reis Catòlics i vídua d'Artur, príncep de Gal·les, germà d'Enric VIII d'Anglaterra, amb el qual es casà el 1509. Aquest matrimoni durà fins al 1533, en què fou anul·lat, perquè Enric es pogués casar amb Anna Bolena.

parts a la Santa Ciutat de Jerusalem i vos empleau en moltes altres obres de caritat, i així mateix adornau i celebriu amb himnes, càntics i sacrificis de contínua alabanza los Santíssims Llocs que nostre Divino Redemptor regà amb sa preciosíssima sang, i aqueix son Santíssim Sepulcre, clar testimoni de nostra fu [25v] tura resurrecció, patint injúries, calamitats, quotidianes tiranies, assots, ferides i turments) vos procurem alentar, recrear i ajudar amb nostres almoines i mantenir amb elles eixos sagrats temples.

Per tant, perquè amb major igualdat d'ànimo vos esforceu a sofrir vostres penalitats, i amb major alegria pugau assistir a les divines alabances i demés bones obres, i en elles fer memòria de nostra persona (de què en lo cel vos espera copiosa paga), per estes nostres lletres vos determinam i senyalam l'almoina anual de 1000 escuts d'or (que se donarà a nostre beneplàcit), la qual d'orde nostre començareu a cobrar en Rodes passada la primera festa que vindrà de Pentecostés, per medi del Gran Mestre⁶⁰ d'aquella ciutat, i així mateix cada any continuareu en avant (a nostre arbitri, com he dit) en cobrar dita almoina, per la qual acudireu al Gran Mestre de Rodes (de la diligència i cortesia del qual nos valem per l'entrega) i recordau-vos de pregar a l'Altíssim per nós.

En fe de lo qual, firmam les presents de nostra pròpia mà i les manam autenticar amb nostre particular sello.

Dades en nostre real palacio de Grenwyco, a 23 de novembre de 1516 i octau de nostre regnat».

41. Lo Pare Àngel de Ferrara succeí o per renúncia o per mort del Pare Zenobio en lo any 1519. En temps d'aquest Superior i en lo any 1520, per mort del Gran Turc, Selim, entrà son fill, Soliman,⁶¹ no menos enemic dels cristians que son pare, ni més humà i benigne amb los nostres pobres religiosos, perquè si lo un los atormentà tant temps en la presó perquè li entregassen lo tresor del Santíssim Sepulcre, lo altre, prosseguint lo que havia començat son pare, los tragué del convent del Santíssim Cenàculo amb dolor i sentiment universal de tot lo cristianisme. Lo origen de tan llastimosa pèrdua fonc un pèrfido i obstinat judío que, o perquè no lo havien deixat entrar a profanar aquell Sant lloc (a on estava lo sepulcre

60. *Gran Mestre*: cap de l'orde de Sant Joan de Jerusalem. Al principi del segle XVI, aquest orde tenia la seu a l'illa de Rodes, a la mar Egea, on els seus cavallers s'havien instal·lat el 1306 després de ser expulsats de Sant Joan d'Acre el 1291. Quan Rodes caigué en mans dels otomans al final de desembre de 1522, passaren a Malta.

61. *Solimán*: Solimà I, dit el Magnífic (Istanbul 1494-Szigetvár, Hongria, 1566). Regnà des del 1520 al 1566.

del real Profeta David, que era la sacristia d'aquell sant convent, o per complir l'escomunicada malícia de son antepassat que tantes i gravíssimes tribulacions havien causat als religiosos, se n'anà a un dels santons del temple de Salomon a persuadir-li que pretengués per mesquita aquell venerable i Santíssim Lloc. Los influxos diabòlics no li faltaren a ajudar-li a tramar enredos, perquè lo santó facilitàs aquell negoci, dient-li que s'admirava que lo sepulcre del real Profeta David estigués en poder dels religiosos francos, essent així que per Profeta del Testament Vell més tocava estar en poder dels turcs que dels cristians. A més, que los francos mostraven tenir en poca estima i veneració aquell sepulcre, puix que caminaven sobre ell amb poc respecte (estava devall de la capella de la vinguda de l'Esperit Sant) i que així li aconsellava que procuràs amb lo Gran Turc de traure-los d'aquell convent, que en premi de son zel, vindria a quedar per per ell la mesquita que se'n faria. Estes i altres impostures inventades de l'endemoniada malícia d'aquell maleït hebreu commogueren de tal manera lo ànimo superbo d'aquell santó, que si bé no li apareixien bastants per emprendre tal negoci com traure als religiosos d'aquell sagrat convent que tants anys havia que quieta i pacíficament lo posse [26] ïen, alomenos li donaren ocasió i atreviment per molestar en avant amb impertinents demandes als religiosos a fi de tenir motiu per executar ses infernals intencions.

Passats alguns dies, li vingué desig, a costa dels pobres religiosos, de traure un vestit de grana, però com li aparegué cosa d'import i contra costum i raó, volgué honestar la demanda presentant un rosari d'ámbar i un moltó al Pare Guardià de monte Sión, lo qual, o aconsellat del dragomán o enfadat de els impertinències del santó, girà les espatlles al present que li feia, lo qual, indignat d'aquella acció, se resolgué a tantejar medis per son infame empeño. Tenen los turcs en la Santa Ciutat i en altres de son imperi un ministre, entre ells de gran respecte, anomenat mofítí, lo qual ha de respondre a tots los casos i dificultats que de sa llei se li proposen tant per los turcs com per los cristians. Pero a estos, en cas que arriben a consultar-lo, si han incorregut en alguna pena que meresquen ser castigats per tal o qual accident que los haurà succeït. Lo malvat santó, com que per descarregar sa consciència anà a presentar al mofítí un memorial o consulta, que de llengua sarracena a nostre vulgar diu aixís:

«A Déu sol se done l'alabança.

Allò que fonc proposat a la senyoria dels savis, congregació de la Fe (Déu Altíssim sia content de tots ells) és un cas que ha succeït en la noble Jerusalem, lo qual fonc en est modo. Fora de la ciutat hi ha un convent, que se diu Sión, habitat de religiosos francos, al qual concorren los cristians de sa nació, i quan a ell vénen los religiosos, entren amb tota seguretat.

Aquestos elegiren un truximán maronita, que per lo camí de la mentida i de la hipocresia fonc bo per ells. Enviaren a la sede noble i real (Déu conserve al Rei que en ella s'assenta) una relació falsa de com son convent estava maltractat suplicant que segons la noble justícia se'ls concedís llicència per reparar-lo. Havent-la alcançada, s'han atrevit amb judici va a renovar-lo des de sos fonaments amb pedres quadrades i de primor, alçant la fàbrica nova cerca de nou files de pedra sobre la fàbrica antiga. D'aquest modo, poc a poc han engrandit lo convent, venint a ells los religiosos de les parts dels enemics de tres en tres anys, amb pretext de que los cristians francos porten a estes grans parts mercancia, i aixís se queden en lo convent sens pagar tribut, i quan algú d'ells vol, se'n torna a les parts dels enemics sens pagar-lo. D'aquest modo han dilatat la fàbrica del convent fins a la sepultura de David.

Se pregunta: si és lícit renovar fàbrica en lo convent, prop del lloc a on adoren los turcs, i al sepulcre de David (al qual sia la pau).

Ítem, si és lícit que alcen la veu de sa infidelitat i la veu de la campana sobre la veu dels turcs.

Ítem, si és lícit que algú dels turcs done favor per això als francos.

Ítem, si pecarà qui, podent destruir estes coses, no ho fa, i si deixant-les de fer, podent, peca.

Ítem, si convé arruinar allò que s'ha renovat de la iglésia i fàbrica nova.

Se demana que doneu la resposta».

Tal com esta fonc la infernal consulta del malvat santó que manifestà tenir alguna malícia contra lo truximán, que pogué haver estat causa que lo Superior li hagués negat la roba, que sens raó pretenia, però vejam ara la resolució del moftí, que tan diabòlicament resolgué, com lo altre havia representat.

«A Déu sol se done l'alabança.

És totalment impossible que los cristians entren en l'habitació dels turcs, si no és per negoci útil als mateixos turcs, com de mercancia, art, o semblants [26v] coses. Ni tampoc convé als turcs entrar en les iglésies i convents dels cristians per honorar los fins que ells tenen. Acerca d'això, és notable la prohibició, perquè essent voluntària sa ceguetat, se veu la sua infidelitat contra Déu. ¿Qué cosa més digna hi ha de ser despreciada que permetre estar en les iglésies als cristians despreciadors de l'habitació dels turcs? Ni tampoc convé que alcen la veu en sa infidelitat i en les sues lliçons, ni que se'ls permètia sonar campana, perquè aquella veu als turcs és odiosa, i amb ferma prohibició està vedada. Tinga Déu misericòrdia de tots aquells que han prohibit als cristians alçar les sues veus i les iglésies, perquè això és més odiós que la veu a Déu venerable, magnífic i senyor

d'elles. Convé que s'arruïne allò que han renovat, i no convé permetre-los en ningun modo, essent renovació de la iglésia despreciada. És il·lícit a tots los turcs amb ferma prohibició lo afavorir tals coses. Homar, fill de Jatab, manà que s'arruïnàs tota iglésia que fos edificada antes dels turcs, i ho confirmà Hamar, fill d'Abdalisís, lo qual manà que no se permetés iglésia pública, antiga ni moderna, en l'habitació dels turcs. Així ho tenen tots los savis dels turcs».

Amb aquesta brevetat resolgué lo moftí la ruïna d'aquell santíssim convent i donà ales i camí al santó perquè pretengués fer-lo mesquita dels turcs i tractàs de llançar fora d'ell als pobres religiosos seràfics, que per algunes centúries havien servit a la Divina Majestat en aquell Santíssim Lloc.

Joiós lo profà santó amb la resolució del moftí, que entre los turcs és de gran autoritat, especialment en negocis que se pretenga cosa que vagi contra cristians, procurà una informació del Cadi de Jerusalem en què deia que aquell sant convent lo havia concedit lo soldà Dahar Jacmach⁶² a nostres religiosos i que havien anat en plets sobre sa possessió amb los turcs, dels quals alguns estaven enterrats en aquell sant lloc. Armat i previngut no menos d'enganys i mentides que de fingides escriptures, se presentà a la Cort del Gran Turc i amb tal destresa manejà lo negoci que alcançà un carta xeriff,⁶³ o provisió real, per lo Governador i Cadi de Jerusalem en què los manava que sens dilació alguna fessen mesquita aquell santíssim lloc. I amb altra lletra especial senyalava per jutge executor a Koram, Baixà de Damasco. Lo carta xeriff (que per brevetat se deixa) traduït de llengua turquesca, lo porta lo Pare Calahorra en la *Crònica de Siria*, llibre 5, núm. 4. En ell veurà lo curiós lector amb quanta supèrbia parla aquell gran bàrbaro turc, i lo motiu tan leve que tingué per fer un agravi tan pesat al Cristianisme tot.

No es pot ponderar lo contento que tindria aquell pérfito enemic de la Creu santíssima, predicador i columna de la llei de perdició i sentina de tota falsedat, al veure en ses mans aquell execrable instrument amb què havia d'ocasionar tantes llàgrimes i sospirs a aquells pobres religiosos, i dolors i sentiments a tots los bons cristians. Però entrant poc després en si, o fos perquè la consciència lo acusava, encara que infiel i bàrbaro,

62. *Dahar Jacmach*: personatge no identificat.

63. *carta xeriff*: de l' àrab *jatt-i sharif*, ordre, escriptura de la Porta, decret, signat pel soldà, a diferència del *ferman*, el qual, segons E. BÀRCENA, ofm, a *Cien años de cristianismo mediorienta (1632-1732) en los escritos inéditos de Andrés Montoya*, ofm, Franciscan Center of Christian Studies, El Caire, 1989, p. 10, és un decret del soldà a favor dels cristians.

de cometre traïció tan enorme, o perquè temia que no li podria eixir son intent per la resistència i contradicció que, al saber-ho, farien los ambaixadors dels Prínceps cristians en aquella Cort, s'arrepentí del fet, que per ço en arribar a la ciutat de Damasco parlà amb lo cònsol i mercaders catòlics dient-los que los posaria en mans la cedola del Gran Turc, si li pagassen los gastos que havia fet en aquell viatge. ¡Qui creuria tal fatalitat! No arribarien los gastos a 200 reals de vuit, ¿i tan estreta quedaria la lliberalitat d'aquells cristians? ¡O, desgràcia, que aixís escapàs aquella ocasió! Judicaren ser necessari, escriu [27] re i donar-ne part al Superior i truximán perquè pensassen lo que en aquell negoci s'havia de fer, procurant entretant d'entretenir al santó fins que los arribàs lo avís. Aquest fonc tal, que se manejà amb tal fredor la cosa que, enfadat lo santó de veure que perdia son diner i malograba⁶⁴ sense interès lo treball, presentà a Koram, Baixà, la provisió del Gran Turc, suplicant-li que afavorís la causa dels mahometans, perquè en honor seu resultava lo ocupar un lloc tan cèlebre i famós. ¡O santíssim Déu, i quant devem venerar en lo cas present lo incomprehensible de vostres secrets judicis i plorar la contingència de les humanes determinacions!; Que entre tants hòmens entesos ningú advertís que per fer mal no hi ha enemic, per inútil que aparega, que no sia molt poderós! ¡I que posada en mans de la justícia turca (encara que subreptícia) la cedola del Gran Turc o havia de ser irreparable lo dany, o havia de costar, per reparar-lo, quantitat excessiva de diner! Ninguna d'estes dos coses advertí lo Superior (alguna excusa podia tenir per no ser pràctic dels genis i negocis del país), ¿però que lo truximán, nat i criat entre turcs, ignoràs lo que s'havia de prevenir? No sé com pot ser, si no lo cegà alguna passió originada d'algunes molèsties [que] li hauria donat aquell infiel, o que per divina permissió estigués faltat de consell. Per últim, per la inadvertència d'uns i per la poca lliberalitat dels altres (que a costa de tan poc interès podien haver destorbat tan grave dany i la injúria que se feia al Criador i Redemptor del món) se vingué a perdre lo sacratíssim Cenàculo, i a ser mesquita i habitació de la gent més immunda, indigna i abominable com los turcs, un lloc que mereixia ser habitat i servit per los celestials ciutadans.

Koram, Baixà de Damasco, rebuda la provisió del Gran Turc, volgué ell en persona anar a posar-la en execució, i entrant amb gran acompanyament de soldats i ministres de la sua Cort en Jerusalem, alterà a son arribo tota aquella Santa Ciutat. Però entenent que anava a traure als religiosos francos del convent del sagrat monte Sión per fer-ne casa

64. *malograba*: és correcció nostra; al manuscrit 'mallograba'.

de mahometanes abominacions, s'alegraren en gran manera los turcs, i s'entristiren amargament los cors dels piadosos i devots religiosos i demés cristians al saber nova tan lamentable, que al punt se destemplà la bona harmonia d'aquell sant convent i se convertí l'alegria en un abisme de llantos i sospirs, plorant uns per haver gozat tan poc d'aquell celestial i devotíssim Santuari, altres perquè perdien lo consol que en ell havien tingut per molt temps, i tots junts quedaren inconsolables considerant que dels bàrbaros turcs havia de ser profanat lo Santíssim Cenàculo del Nostre Divino Redemptor, que se perdia la primera iglésia del món, lo més gran Santuari que venerava la Cristianitat i lo convent més insigne i apreciable que tenia la religió franciscana.

Sobre tots era lo llanto i sentiment de l'afligidíssim Superior, donant mil voltes per desgraciat lo dia que acceptà aquella Superioritat exposada a tantes tribulacions, injustícies i tiranies de la ciega infidelitat. No per això caigué d'ánimo, ni deixà medi que no tentàs per veure si se podria suspendre aquella iniqua execució i destorbar un mal tan gran. Però totes les sues diligències no aprofitaren, perquè havent passat ja la real provisió per lo Cadi, la intimaren al desconsolat Guardià manant-li que se partís amb los religiosos i mobles d'aquell sagrat convent, que fonc una mortal ferida per ell i per tots aquells pobres religiosos, que fets fonts de llàgrimes, amb llanto inconsolable se despedían del Santíssim Cenàculo, passant ses pobres alhajas a una veïna casa [27v] dita del forn, no sé si per ser antiguament en aquell lloc la torre que deien dels forns, de la qual fa menció lo sagrat texto, o perquè de forn servia als religiosos.

En medi de tanta aflicció i congoixa, tingué notícia lo Superior que Ibrahim Baixà, privat del Gran Turc i son plenipotenciari en Síria i Egipte, havia arribat a la ciutat de Gaza, al qual envià lo truximán i dos religiosos perquè lo informassen del desgraciat succés, suplicant-li que los tingués compassió en tal calamitat i misèria, i que afavorís la sua causa, ja que tenia ple poder.

No deixà lo privat, encara que infiel, de manifestar alguna compassió a l'oír la injustícia obrada, i apareixent-li cosa rigorosa traure los religiosos d'un Santuari que per centúries i pacíficament havien habitat, ordenà que s'executàs la voluntat del Gran Turc en tal manera, però, que los religiosos no fossen totalment expel·lits d'aquell sagrat lloc; que al santó se li donàs la sepultura del sant Profeta David, amb la iglésia superior del Santíssim Cenàculo i algunes habitacions inferiors per ell i per los seus, i que lo demés quedés per los pobres religiosos. En virtut d'aquest orde, que manà al Cadi de Jerusalem que luego lo posàs en execució, retornaren los religiosos la roba que havien tret d'aquell sagrat convent, i encara que no pogueren eixugar les llàgrimes per haver quedat dins d'una porta amb

sos mateixos mortals enemics, i per veure profanat lo Santíssim Cenàculo, reberen, no obstant, algun consol per les esperances que tenien de sa recuperació mitjançant lo favor i pietat dels Prínceps cristians, als quals era fàcil obtenir tal gràcia del Gran Turc, mentres que los religiosos se mantenien encara dins del Santuari.

Tant com antes quedà rabiant contra los pobres religiosos lo desdixat santó, perquè totalment no pogué complir son malvat empeño, però per no posar-se en mal amb lo privat, que havia permès als religiosos aquella part del Santuari, dissimulà lo veneno que interiorment tenia encobert per després moure altra tempestat. A l'apariencia féu com que volia congraciarse amb los religiosos brindant-los a que li comprassen lo instrument (i ja estava registrat en lo llibre del Cadi) que havia estat causa de tants llantos i llàgrimes. L'hi compraren, encara que de ningú profit podia servir, o perquè ignoraven la malícia del santó, o per evitar l'ocasió d'alguna altra desgràcia. Amb esta venda o engany quedà lo santó per alguns dies quiet per haver resarcit part dels gastos que havia fet. Però lo malvat (entretant los religiosos feien tota diligència empenyant tot cuidado i la pietat dels ambaixadors dels Prínceps cristians per l'entera recuperació d'aquell sagrat Santuari) continuava secretament altra infernal traïció, perquè, indignat o perquè no podia ocupar enterament tot aquell sagrat lloc, o de la mala voluntat amb què per orde del gran visir havia hagut de restituir als religiosos uns horts que los havia usurpat, informà a la Cort del Gran Turc dient que perquè los francos havien subornat al privat Ibrahim Baixà no s'havia posat en execució lo real mandato. Indignat amb esta notícia lo gran bàrbaro turc, despatxà severament un orde al Cadi de la Santa Ciutat que en virtut d'ell tragués inviolablement als religiosos francos del convent del monte Sión.

Com escandalitzat, lo ambaixador del Rei Cristianíssim, de veure com se portava lo bárbaro turc, bé que tenia ánimo de recuperar aquell sant convent, suspengué per aleshores lo empenyo, a vista del furiós nou orde que amb tanta indignació s'havia despatxat. No obstant, pogué entretenir-lo alguns dies amb esperances d'alcançar lo que son bon afecte i devoció desitjaven. Amb moltes diligències pogué alcançar, i no fonc [28] poc en aquella ocasió, que no fossen del tot expel·lits los religiosos d'aquell sant convent; que alomenos dins lo districte tinguessen una d'aquelles sales i per iglésia solament lo Santíssim Cenàculo, quedant lo demés d'aquell convent en poder dels turcs. Se remeté aquest orde als religiosos, que lo presentaren al Cadi, lo qual consignà la iglésia del Santíssim Cenàculo i una cambra o apartament; torbant l'alegria que havia de causar-los la recuperació de tan gran santuari, les angustias de l'estreta presó en què los havien posat. Infatigable lo bon ambaixador en afavorir als religiosos,

i Sants Llocs, pogué moure a alguna compassió als ministres de Justícia, que veent amb autèntiques escriptures les concessions dels passats soldans, i que aquell sagrat convent s'havia fabricat d'almoines dels cristians conegueren la raó i justícia dels religiosos i los restituïren, a més d'unes cases que los havien usurpat, la iglésia inferior del Santíssim Cenàculo (menos la sagristia a on abans estava lo sepulcre del real Profeta David, que era ja mesquita de turcs, i lo únic i principal lloc que ells veneraven). ¡Quant s'alegrarien aquells afligits religiosos en la recuperació de les dos iglésies del Santíssim Cenàculo a no haver quedat allí aquell maligne santó que per estar la iglésia inferior contigua al sepulcre de David, continuava amb ses acostumades calúmnies i molèsties, amb tant desenfrenament d'ira i poca vergonya d'ell i dels seus, que arribaven a bastonejar als pobres religiosos. Veent lo obstinat santó que amb lo escut de la paciència vencien aquells pobres innocents totes les astúcies que usava per afligir-los, anà a lamentar-se de que caminaven sobre lo sepulcre de David, i treballà tant amb sa diabòlica malícia que alcançà llicència per tancar-los la porta per a on s'entrava a la capella de la vinguda de l'Esperit Sant privant-los del consol que tenien en aquell tan devot Santuari.

Ja corrien per tota l'Europa les crueltats i tiranies que lo gran bárbaro turc usava amb los religiosos de Terra Santa, i lo agravi que havia fet a tota la Cristianitat en manar fer mesquita del Santíssim Cenàculo: amarg dolor, que vivament ferí los cors de tots los piadosos i devots catòlics. Sobre tots, sentí tan dolorosa notícia lo Sant Pontífice Lleó X,⁶⁵ que com era devotíssim, en especial dels religiosos del Pare Sant Francesc, manifestà gran dolor, i amb ternura d'amorosíssim pare que sos fills haguessen perdut tan preciós tresor. Per ço escrigué al Cristianíssim Rei de França, Francisco primer,⁶⁶ que interposàs la sua autoritat amb lo Gran Turc perquè retornàs als fills de la Iglésia aquell sagrat i devotíssim Santuari. Obeí amb gran puntualitat lo Cristianíssim Rei, així per complir amb la justa demanda del Summo Pontífice com per manifestar son afecte i devoció als Sants Llocs: amb tota eficàcia escrigué al Gran Turc i presentant-li la carta per medi de son ambaixador, respongué lo malcriat i descortès bárbaro que no permetia la sua llei que tornàs a poder de cristians aquell lloc en què una volta haguessen fet los turcs ses adoracions, però que en avant no se faria agravi ni molèstia als religiosos i que los mantindria sens altra novedad en lo lloc que en aquell sant convent los havia quedat. Los títols amb què autoritzava aquell bárbaro la carta

65. *Lleó X*: Florència 1475-Roma 1521. Succeí Juli II el 1513.

66. *Francisco primer*: Francesc I de França (Cognac 1494-Rambouillet 1547). Mantingué bones relacions amb l'Imperi otomà.

demostren la sua gran supèrbia i presumpció, i la poca estimació que feia d'un monarca tan gran i valerós com era lo Rei Francisco, negant-li la gràcia que li demanava amb tan frívola excusa. Lo tenor de la resposta, traduïda a nostre vulgar és com se segueix:

«Per la gràcia d'aquella excel·lent majestat, lo poder de la qual és terrible, i la paraula inviolable, i per los mèrits dels molts miracles de Mahoma Mustafà (sobre lo qual sia la benedició i pau de Déu), resplan [28v] dor solar de profecia i senyal celestial de gallardia i fortalesa, capità de l'esquadra dels innocents i guia de l'exèrcit dels profetes, i per lo valor de sos quatre amics, que són Abu Baquer,⁶⁷ Homar,⁶⁸ Gorman⁶⁹ i Alí,⁷⁰ que Déu sia satisfet d'ells i de les ànimes dels benaventurats. Soliman Sabac, fill de Selim, Emperador sempre victoriós, aquell que és ric i la mateixa riquesa, jo, que só lo poderós dels poderosos i dels que són dignes d'admiració entre los hòmens, corona legítima dels potents del món, imatge de Déu, senyor dels mars Blanc i Negre, i de la terra ferma, és a saber, de la Natòlia, de la Caramània, de la Grècia i País de Bria, de Biaberquer, del Chiur, de Distano, de Riansan, de l'Emília, de Damasco, d'Aleppo, del Gran Cairo, de la Meca i Medina, de Jerusalem, de tot lo país dels àrabs, i de molts altres països que mos excelsos pares i avis (los fets admirables d'ells Deú il·lustre) conquistaren amb son valor, i d'altres molts que ha subjugat la mia excelsa majestat amb mes armes i espasa victoriosa. Sultán Solimán, fill de Selim, fill de sultán Solimán Emperador, que fonc fill del sultán Buhir,⁷¹ Emperador.

Tu, Francisco, senyor del País de França, has enviat tes lletres donant notícia a la mia Porta Imperial i a ma feliz i potentíssima habitació, a on resplandeix la immensa justícia i estimable benignitat, del succés de la iglésia que està en la noble Jerusalem, una de les ciutats de mon imperi, la qual ha estat posseïda de la nació de l'honorat Jesús, i després ha estat feta mesquita. Acerca de lo qual havem comprès molt bé tot lo que has referit, i per l'amistat i benvolència que hi ha entre nostra majestat i tu, qualsevol petició és acceptada davant de nostra felix grandesa. Açò no

67. *Abu Baquer*: Abu Bakr al-Siddiq (c 573-Medina 634). Primer califa àrab i successor (632) de Mahoma, del qual era sogre.

68. *Homar*: 'Umar I (c la Meca – Medina 644). Segon califa musulmà (634-644) i successor d'Abu Bakr.

69. *Gorman*: per *Otoman*: Utman ibn 'Affan, gendre de Mahoma i tercer califa de l'Islam (644-656). Durant el seu govern es fixà el text de l'Alcorà. Morí assassinat.

70. *Alí*: Alí ibn Abi-Talib (c 600-661), cosí i gendre de Mahoma. Quart califa i successor d'Utman (656).

71. *Buhir*: personatge no identificat.

obstant, perquè aquesta no és matèria semblant a altra qualsevol possessió o facultat, sinó pertanyent a nostra fe, segons lo mandat del Criador del món i alimentador de l'home, donat per la llei de nostre honrat pare. Aquella iglésia o qualsevol altre lloc que en algun temps ha estat mesquita i en ella han adorat los turcs, és contra nostra Fe que sia desfeta o innovada. Si fos permès per nostra llei, no seria alterada la tua petició davant de ma felix lliberalitat. Lo restant del lloc a on està la mesquita estarà en poder dels cristians i ningú impedirà ni molestarà en lo curs de nostres dies als que habiten i habitaran en lo sobredit lloc, i per respecte de la mia majestat viuran amb quietud, havent ja donat orden que les portes i finestres sien tancades. I no se deu dubtar que, estant al present los religiosos en ses habitacions i monestirs, se'ls fassa injúria o molèstia en ningun modo.

Escrita en lo principi de la lluna del mes de Muqeren, any de Mahoma 935.

En lo palacio de Constantinopla».

Tal resposta com aquesta, amb tanta supèrbia i presumció s'atrevia a donar lo bárbaro Gran Turc a un Cristianíssim Rei de França de poder i valor com Francisco primer, apoyant més que en lo pretext de la vana observància de sa llei en lo arrogant i altiu aprecio de sa vanitat, negar-li una cosa que demanava, tan justa, i tractant amb la descortesia que ensenya la barbaritat bruta i ciega a un monarca tan digne d'estimació. Ni fonc més ferm en observar la paraula que havia donat al Cristianíssim Rei que lo que durà sa constància, perquè després d'una persecució tan terrible com la passada, i pitjor la que més avant se veurà, tragué totalment del sagrat monte Sió als religiosos i manà que aquell [29] sacratíssim lloc inviolablement s'entregàs als turcs sens fer aprecio ni estimació de les instàncies del Cristianíssim Monarca, ni d'altres Prínceps Cristians. No obstant que tan descortès fonc amb lo Rei Francisco, se troba que en lo mateix any se mostrà favorable amb los religiosos a instància de l'ambaixador de Venècia, manant al Baixà de Gaza i Cadi de Jerusalem que no permetessen que fossen perseguits i molestats dels grecs, puix que quan los pobres estaven atribulats dels turcs, se valgueren de l'ocasió en causar-los noves afliccions i litigis i usurpar-los los Santuaris, lo que se veu clar en lo decret del Gran Turc mateix, que traduït de llengua turquesca a nostre vulgar diu així:

«Sultán Solimán.

Lo Príncep dels Prínceps i noble dels nobles, aquell que és honor i respecte. Al Baixà de Gaza sia permanent son honor, i al jutge dels mahometans, mineral de ciència i doctrina, Cadi de Jerusalem.

Amb aquesta sabreu que lo ambaixador de Venècia nos ha donat a entendre que en Jerusalem està un Sepulcre notori dins una iglésia dels

francos apropiada a ells des de l'antigüedad fins ara amb altres llocs d'adoració (com se conté en les escriptures dels reis antics) en los quals no té que veure la nació dels georgians, la qual, contravenint a les disposicions dels reis antics, ha pres alguna part en lo Sepulcre i comença a pledejar amb los religiosos francos. Nostre orde és que lo Cadi i Baixà s'informen diligentment en presència dels francos i georgians i determinen, conforme lo tenor de les escriptures dels reis antics i moderns, de forma que los francos tinguen sos llocs en lo Sepulcre, no se permètia a la nació grega pledejar contra aquells, ni que algú los done molèstia. Esta llegendada, l'entregareu en mans dels francos.

En lo mes de Safar. Any de Mahoma de 935».

[36] Lo Pare Bonifaci de Ragusa. Religiós de rares qualitats i tan a propòsit per Superior de Terra Santa que per dotze anys continuos pogué governar aquella Santa Custòdia. La primera cosa que féu a son arribó a la Santa Ciutat fonc procurar la recuperació del Santíssim Cenàculo, que per ço tantejà tots los medis possibles i a quant pogué arribar amb presents i regalos, però veent que perdia temps i diners, se dedicà tot a l'augment del Divino Culto i a adornar i reparar los Llocs Sants envestint a la proterva envidia i emulació dels cismàtics, i peleant amb l'avarícia i tiranies dels turcs, sens que ninguna contradicció ni persecució lo divertís⁷² de son piados empleo fins que alcançà lo fi de sos bons desigs amb edificació de la Cristiandat i admiració dels turcs i demás de Jerusalem.

Quan arribà a saber aquest Superior que en les persecucions passades se valgueren los cismàtics d'aquelles ocasions per fer-nos tot lo mal que pogueren i que la preciosa relíquia del Signum Crucis que faltava l'havia robada un armeno i l'havia transportada a Sebaste, ciutat de l'Armènia, no obstant que tan lluny i en poder de cismàtics havia anat a parar, concebí esperances de poder recobrar-la. De tanta eficàcia foren ses diligències, acompanyades d'alguns regalos i presents, i amb tanta traça encaminà lo negoci, que alcançà que li portassen aquella insigne relíquia de la santíssima i verdadera creu en què morí nostre Divino Redemptor, la que rebé en ses mans amb gran contento i alegria de son cor i de tots los religiosos per lo molt que havien sentit veure privat d'una joia tan inestimable aquell sagrat temple del Santíssim Sepulcre de Nostre Senyor Jesucrist. Recobrada la santa relíquia, l'engastà en una curiosa creu de plata i la tornà a col·locar en son antic lloc, que era en la part de l'Evangeli de la capella a on oficien los religiosos del Santíssim Sepulcre. I perquè estigués amb major decència i veneració, féu allí un altar a on los sacerdots

72. *divertís*: distraigués.

poguessen celebrar lo santíssim sacrifici de la Missa a honor i devoció de la Santíssima Creu.

Al present no se troba allí sinó una petita part de tan preciosa relíquia, ni se sap de la que falta com s'ha desaparegut d'aquell lloc. Sols que per conjec [36v] tures han pensat alguns que és aquella que se venera en la catedral de la ciutat d'Estany,⁷³ d'on era natural dit Superior, i després ne fonc Bisbe, però segons diu lo Pare Calahorra, la de dita catedral no és sinó part de la que trobà lo Superior dins lo Santíssim Sepulcre de Nostre Senyor Jesucrist, de la qual se'n conserva una petita creu. I esta és la que després de la sua mort deixaria en dita catedral. Però la Divina Majestat, que amb singular providència mira aquell gloriosíssim temple de la Resurrecció, que amb sa divina sang consagrà nostre innocentíssim i Divino Redemptor Jesús, no ha volgut que de tan venerable Santuari faltàs la memòria del més gloriós instrument de nostra Redempció, perquè en lloc d'aquella preciosa relíquia i d'altra de la mateixa Santíssima Creu, que s'ignora també com s'ha perdut, lo proveí d'altres dos: una que envià entre altres coses lo Cristianíssim Rei de França, dintre una creu gran de plata sobredorada, que se porta en algunes professons, i altra que envià lo senyor Don Francisco de Alzedo, del Consell del Rei Catòlic i síndic general de Terra Santa.

Adornà també lo altre altar col·lateral al de la Santíssima Creu, a on se conserva una considerable relíquia d'aquella columna en què fonc lligat i asstat nostre pacientíssim Redemptor en la casa del president Pilat, amb un pedàs de la mateixa pedra del Santíssim Sepulcre, i altre de la columna dita dels Improperis per los molts i tants escarnis i burles que, assentat en ella, sofrí lo nostre Divino Salvador. La relíquia de la Santíssima Creu i estes se guarden en dits altars, i les tanca una curiosa i dorada reixa de ferro perquè puguen ser vistes i venerades dels devots pelegrins.

Altres pedàs de la primera dita columna se venerava en la iglésia del Santíssim Cenàculo, i ne fan memòria lo gloriós Sant Jeroni⁷⁴ i lo venerable Beda.⁷⁵ Dita relíquia, en la desgràcia de perdre los religiosos aquell

73. *Estany*: Stagnen, Croàcia.

74. *Sant Jeroni*: Escriptor format a Roma, passà a Palestina el 374 i el 386 s'establí a Betlem, on es dedicà a l'estudi de l'hebreu. Traduí la Bíblia al llatí i escriví un gran nombre d'obres.

75. *Beda*: Beda el Venerable (Northúmbria 673 - Jarrow, Northúmbria 735). Monjo benedictí i escriptor. Fou ordenat sacerdot el 702. Escriví obres històriques (*Historia ecclesiastica gentis anglorum*, 5 vols.), un *Martirologi* i diverses obres científiques, de gramàtica i també poètiques.

sagrat Santuari, tingueren l'ocasió de retirar-la, i lo devot Superior ne féu algunes relíquies⁷⁶, de les quals ne presentà una al Summo Pontífice Pío IV,⁷⁷ altra a l'Emperador Fernando III,⁷⁸ altra al sereníssim i catòlic Rei d'Espanya, Felip II, i altra a la República de Venècia, que tots los anys celebra solemne festa en la iglésia ducal de Sant Marc a dita santa relíquia en dia 16 d'abril, en lo qual dia lo Summo Pontífice hi concedí 100 anys d'indulgència. Lo Senat de Ragusa celebra també solemne festa, a 15 d'octubre, de la relíquia que li tocà d'aquella sagrada columna, i la conserva amb gran veneració engastada en plata amb altra del Santíssim Sepulcre que li presentà lo mateix Pare Bonifaci.

Entre tantes desgràcies succeïdes per aquest temps als religiosos de Terra Santa, altra n'estava amenaçant de grandíssim cuidado, i fonc lo haver de renovar la cúpula que de singular arquitectura i preciositat féu treballar lo devot Emperador Constantino Magno⁷⁹ sobre lo Sepulcre de Nostre Redemptor Jesucrist, la que per sa antiguedat senyalava ruïna. De què avisat lo Summo Pontífice Julio III,⁸⁰ cuidadós de la conservació d'aquell santíssim temple, ordenà al Pare Superior de Terra Santa que amb la brevedat possible atengués a son reparo. A tan piadosa obra mostraren lo afecte i pietat de Prínceps catòlics lo senyor Emperador Carlos V i lo Rei d'Espanya, Felip II, ordenant a don Fernando de Vargas, ambaixador imperial en Venècia, que assistís al [37] Pare Bonifaci amb una copiosa almoïna per reparar aquella fàbrica, a la qual no se podia posar mà sens que lo Cadi de Jerusalem informàs que aquella obra era necessària. Esta diligència costà 134 reals de vuit. Amb lo informe del Cadi se presentà lo Superior en la ciutat d'Amíssia, a on se trobava Hachmed Baixà, gran visir, del qual dependia lo bon succés que lo Superior sol·licitava, a què féu gran contradicció Oskin, principal Cadi, enemic capital de la Fe de Nostre Senyor Jesucrist. Però com lo cuidadós Superior sabia que les dificultats dels turcs se vencen amb lo interès, li presentà una bolsa de cequins d'or i luego vingué del gran visir la cedola que desitjava, amb què se'n tornà amb molt contento a la Santa

76. Hem suprimit 'lo devot Superior', que el traductor ha escrit a continuació per distracció.

77. *Pío IV*: Milà 1499-Roma 1565. Fou elegit el 1559.

78. *Fernando III*: Probablement Ferran I (Alcalá de Henares 1503-Viena 1564). Emperador romanogermànic i arxiduc d'Àustria (1558-1564), germà de Carles V.

79. *Constantino Magno*: l'emperador romà Constantí I (c 270 - 337). Fou emperador de Roma del 312 al 337. L'any 313 proclamà un edicte en què equiparava en drets i llibertats aquesta religió amb la pagana oficial. Encara que no fou batejat fins al moment de la mort, protegí els cristians i emprengué una activa campanya de construccions religioses a Terra Santa.

80. *Julio III*: Roma 1487-1555. Fou elegit Papa el 1550.

Ciutat a presentar-la a⁸¹ aquell Cadi, que perquè l'aprovàs i l'autenticàs amb un jurídic decret vingué a costar 1500 reals de vuit. Aixís vingué a tenir son efecte. I aixís se paguen les gràcies que los turcs nos fan, i amb això poden considerar los cristians qué tals gastos són menester, i quantes dificultats hi ha per reparar i conservar los sagrats Santuaris.

Mentres que se disposaven los materials per la fàbrica, acomodà lo Pare Bonifaci aquella sacratíssima casa en què estigué tres dies lo puríssim cos de Nostre Redemptor Jesucrist, la qual així per l'antiguedat com per la curiositat i, a vegades, indiscreta devoció de tants pelegrins, que uns per un pedacet de pedra, altres per un poc de terra d'aquell Santuari venerable, arribaren a posar-lo en necessitat d'adornos i reparo.

A la veu que corregué que s'havia de descobrir lo major Santuari del món, acudiren molts cristians, aixís europeus com orientals, per tenir la ditxa de poder veure aquell sacrosant Sepulcre en què descansà lo verdader sol de justícia després de mort per renàixer com Fènix Divino abrasat en lo foc immens de son amor i vestit de l'estola de la immortalitat, il·lustrant a tot lo món amb les glòries de la sua santa i triomfant resurrecció.

Per referir algunes particularitats que ocorregueren en aquesta sagrada funció, he de valer-me d'una part de la relació que lo mateix Pare Bonifaci deixà escrita, i és en esta manera.

«Essent necessari desfer tota aquella antiga fàbrica, perquè la nova estigués més ferma i de més durada, se descobrí del tot aquell Santíssim Sepulcre encavat⁸² en una pedra en què se veien les pintures de dos àngels, un dels quals tenia estes lletres: *surrexit non est hic*, i lo altre, senyalant amb un dit lo Sepulcre, deia: *ecce locus, ubi posuerunt eum*. Obligant la necessitat a remoure una llosa d'alabastre d'aquelles que la gloriosa emperatriz Santa Elena⁸³ havia posat sobre lo Santíssim Sepulcre, perquè s'hi pogués celebrar lo sant sacrifici de la Missa, vérem descobert aquell inefable i sacratíssim lloc a on estigué tres dies lo unigènit Fill de Déu fet home, que certament nos aparegué haver allí vist los cels oberts. Resplendia aquell sagrat lloc com il·lustrat amb los mateixos raigs del sol amb la sacratíssima sang del cordero immaculat, Nostre Salvador Jesús, mesclat amb los bàlsams amb què lo havien ungit

81. *a*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'al'.

82. *encavat*: de l'italià 'incavato', excavat.

83. *Santa Elena*: Helena (247-324), esposa de Constantí I Clor i mare de l'emperador Constantí, es convertí al cristianisme el 313. Traslladada a Jerusalem, hi féu fer excavacions que donaren per resultat –segons la llegenda– la troballa de la creu de Crist. Després emprengué un vast programa de construcció d'edificis religiosos per tota la Terra Santa.

per sepultar-lo: lo que tocàrem amb les nostres mans i adoràrem amb alegria espiritual de nostre cor i amb llàgrimes devotes de ternura al contemplar tan celestial tresor.

En mig d'aquell Santíssim Sepulcre vérem un preciós sudari com que cobria alguna cosa. Volguérem amb reverència alçar-lo i luego se nos desaparegué aquell vel, quedant-nos entre les mans sols alguns fils d'or. Lo que aquell vel cobria era un pedàs de fusta en què vérem algunes lletres casi del tot gastades de l'antiguedat. Sols poguérem divisar estes: *Helena Magni*, de què podem inferir (si no afirmar) que aquella fusta és del saludable arbre de la Santíssima Creu de nostre Divino Redemptor Jesús [37v] que, trobat de la religiosíssima emperatriz Santa Elena, com les històries sagrades refereixen, col·locaria aquella part en aquell celestial sacrari del Sepulcre Santíssim de nostre Divino Redemptor. Esta sagrada relíquia, la dividírem deixant-ne part en la iglésia dita de l'Aparició, en lo altar consagrat a la Santa Creu, que és dins lo gran temple de la resurrecció o del Santíssim Sepulcre. Altra part ne portàrem a Roma, de la qual se'n feren unes petites creus. Una d'elles ne presentàrem al Summo Pontífice Pío IV, altres dos als eminentíssims cardenals Del Carpio i d'Ara Coeli, i altra se'n quedà lo devot Superior, qui amb particular devoció usava quan celebrava lo santíssim sacrifici de la Missa. Un gran benefici o particular miracle experimentà lo bon Superior amb aquella sagrada relíquia, que fonc en esta manera.

Fent un viatge de gran precisió, arribà a un lloc dit Bàcras, que és en los confins de la Cilícia, i com era ja nit obscura, perdut lo camí, donaren en un com estany de grans perills, a on los turcs i altres, amb sos cavalls, se veren a punt de perdre's i tots posats en grans temors. Vent-se lo Superior en tal treball i molt espantat, s'encomanà molt de veres a la divina misericòrdia i a la Immaculada Verge Maria, i adorant aquella sagrada relíquia se senyà amb ella i amb ella beneí als cristians que anaven amb sa companyia. ¡Cosa admirable! Luego aquella obscuritat i tenebres de la nit se convertiren en una claríssima llum que los serví de guia amb què pogueren deslliurar-se de tan inevitable perill, amb gran admiració dels mahometans i molta alegria i consol interior dels cristians, que, agraïts a la divina misericòrdia i a la virtut de la Santíssima Creu, donaren humils i rendides gràcies per tant benefici.» Fins aquí lo Pare Bonifaci.⁸⁴

En lo que se veu lo poc fonament amb què alguns han volgut dismi-

84. Aquesta anècdota no figura al *Giardino Serafico Istorico* del P. A. Venezia. El pare Bonifacio di Ragusa deixà escrit *De perenne culto in Terra Sancta*, obra no publicada fins al segle XIX.

nuir la verdadera existència d'aquell Santíssim Sepulcre que han tocat amb ses mans i vist amb sos propis ulls dos Superiors d'aquells Sants Llocs, testimonis de no poca autoritat. A més de que no se troba història en lo món que Déu haja permès als infiels destruir ni disminuir son santíssim i gloriosíssim Sepulcre, perquè si ho intentà Cosroas, *fuit Divina virtute prohibitus*, diu Sanuto Tornicelo.⁸⁵ I si ho han procurat després los sarracenos, *tumulum nullo conatu quassare valuerunt*, diu Baronio.⁸⁶ I així d'altres ocasions que la ciega infidelitat ha volgut obscurar la glòria d'aquell Santíssim Sepulcre, conservant-lo la Divina Majestat per testimoni fiel de la mort de nostre soberano Redemptor i de la sua gloriosa resurrecció, a pesar de la malícia i ràbia de tants bárbaros per confusió de sos desatinos i falsedats i per consol dels cristians que, per venerar-lo van a aquella Santa Ciutat de Jerusalem de tots los regnes i províncies del món, participant sa devoció molt copiosos fruits dels treballs i penalitats de tan santa peregrinació.

Reforçat ja de bons reparos, lo Santíssim Sepulcre, se posà sobre ell immediatament una cupola nova i curiosa que féu treballar dit Pare Bonifaci no sols per major adorno, sinó també per defensar aquell sagrat Santuari del dany que podien causar-li les pluges i temporals, perquè està davall de la gran cupola, i en esta hi ha una claraboia de⁸⁷ palms de circumferència, que és la que dóna claror i llum a aquell Sant lloc, sobre lo qual està la cupola xica, sustentada de dotze columnes de bellíssim marmol que per certa fàbrica havien fet portar del monte Sinai los grecs, que disposades de dos en dos amb sos pedestals i capitells molt curiosos, formen uns arcs alts de dotze palms, del paviment i de circuit vint-i [38] quatre, obra que fonc de molta consideració per lo que conserva i adorna aquell venerable Santuari i temple. Havent vist i venerat lo devot Superior a sa satisfacció lo Santíssim Sepulcre, tornà a cobrir-lo amb unes lloses de finíssim marmol, de les quals una adorna la part anterior d'aquella Santíssima i sagrada sepultura i altra la part Superior, servint al mateix temps d'altar per celebrar lo sacrosant sacrifici de la Missa.

No podent tolerar la malignitat i ciega emulació dels nostres declarats enemics, los grecs, que lo Pare Bonifaci hagués descobert, acomodat i

85. *Sanuto Tornicelo*: al marge esquerre, Sanutus, lib. 3, p. 2. c.2. En realitat, Torsello. Vegeu nota 7.

86. *Baronio*: al marge esquerre, Baron. Ann. Cesare Baronio (Sora, Campània, 1538-Roma 1607). Cardenal i historiador, fou Superior de l'Oratori de Sant Felip Neri. Escriví els *Annales ecclesiastici*, en dotze volums, (roma, 1588-1607) i un *Martyrologium romanum* (Roma, 1586), entre d'altres obres.

87. *de*: a continuació hi ha un espai per a escriure-hi una quantitat.

adornat lo Santíssim Sepulcre de Nostre Senyor Jesucrist com absolut senyor i patró, se consumien d'indignació i envidia per veure tanta autoritat en un religiós llatí. Per ço com a rabiosos anaren a acusar-lo al Cadi de Jerusalem imputant-li que havia robat aquell venerable santuari per enviar-lo als Prínceps de rito llatí, i que per dissimular son fet havia cobert de màrmols aquell Sant lloc, que per això li protestaven que si no l'hi feia restituir no anirien més a la Santa Ciutat los seus pelegrins, que bé sabia quant hi anava a perdre lo Gran Turc. Són molt fàcils en admetre semblants calúmnies los turcs, i més quan són contra los pobres catòlics. Promptament abraçà lo Cadi la malícia dels grecs, i enviant a buscar al pobre Superior, després d'haver-lo injuriat i tractat de lladre i de gos, que són los títols amb què d'ordinari nos saluden, manà que lo posassen en la presó. Vent-se en tan gran aflicció i treball lo bon prelat, demanà llicència per parlar al Cadi, i havent-la-hi concedida, digué: «Senyor, aquella pedra que los grecs pretenen que jo he robat no és movable, i per rompre-la havia mester molt temps, i ni això se podia fer sens molts colps i ruido, a què haurien acudit les nacions que habiten en aquell sant temple. Però en cas que l'hagués tallada o rompuda, me diguen: ¿per on ha d'haver eixit? La pedra és gran, la porta de continuo està tancada i un turc té la clau. Quan s'obre, allí assisteixen lo porter i altres turcs. ¿L'hauré passada per los aires? Ella està en son lloc, com se pot informar de testimonis dignes de fe que estigueren presents, o alçar los màrmols que la cobren.» Estes raons de tanta eficàcia bé convencien lo ánimo alterat del Cadi, no obstant això, volgué enterar-se millor de la veritat manant obrir lo temple del Santíssim Sepulcre i allí examinà aquelles nacions sobre lo cas, a què respongueren afirmant que lo Santíssim Sepulcre estava en son lloc, perquè no lo havien perdut de vista al temps que lo Superior lo feia acomodar. De lo que podia satisfer-se'n per si mateix manant alçar aquells màrmols que encobrien (com deien los grecs) lo furt. No volgué fer altra prova lo Cadi per haver quedat enterament satisfet de l'informe de tants testimonis, però molt admirat de les calúmnies i malícia dels grecs, los quals, plens de vergonya i confusió, volgueren tergiversar sa falsedat, però com era tan notòria no la pogueren encobrir. Amb tot això, encara que veren manifesta i entera la veritat del bon Superior, a més del susto i injúries que sofrí no pogué eixir-ne tan libre que no li costàs bona suma de cequins d'or, perquè lo Cadi lo declaràs innocent.

Bé coneixia lo fervorós Superior que los protervos i malignants grecs havien de continuar en tramar calúmnies i falsedats: ni per açò caigué mai d'ánimo en procurar la conservació i major culto dels Santuaris, per lo que veent que aquella sacratíssima pedra dita de la Unció (perquè sobre ella fonc posat i ungit amb preciosos bàlsams lo sacratíssim i desfigurat

cos de nostre Divino Redemptor després que lo hagueren davallat de la creu), que està pròxima a la capella inferior del sagrat monte [38v] Calvari estava exposada a la indiscreta devoció dels pelegrins, la cobrí amb una llosa de finíssim màrmol en què estan les insígnies de la Religió Seràfica i les de la Terra Santa, adornant-la d'altres pedres curioses i de varios colors, i la cenyí amb una com balustrada de ferro per impedir lo passar sobre ella als infiels, acomodada, però, per poder-la adorar los cristians, que veneren aquell Santíssim Lloc amb gran devoció per ser lo primer que lo Salvador del món consagrà amb lo contacto de son preciós cos després d'haver complit amb l'obra de nostra redempció. I lo veneren los nostres religiosos tots los dies amb un particular himne i oració en la devota i quotidiana professó que fan seguint los Santuaris d'aquell sagrat temple.

Envejosos los georgians de veure un Santuari tan devot en poder dels religiosos del Pare Sant Francesc, s'empenyaren a robar-lo en una ocasió en què se trobaven afavorits del Gran Turc, i ho alcançaren contra tota raó i dret, obligant-los a gastar per recobrar-lo més de 4000 reals de vuit, que foren tant ben empleats quant indigna cosa era que una relíquia tan insigne estigués en mans de cismàtics.

A penes lo pobre Superior havia eixit de la referida molèstia, investiren amb altra calúmnia los malvats grecs publicant per la Santa Ciutat que lo Superior dels francos havia robat la Pedra de la Unció per enviar-la a la Cristianitat, i amb indústria i malícia havia alçat aquell terreno cobrint-lo amb un curiós màrmol. Ells bé se donaven vergonya de depositar davant del Cadi una calúmnia tan clara (se recordarien del mal efecte de la passada), no obstant se determinaren, però amb empeño tan diabòlic acusaren a l'innocent Superior d'altre latrocini de pitjor qualitat, que li imputaren que per cobrir lo Santuari de la Pedra de la Unció havien robat aquell màrmol d'una mesquita dels turcs. Oint lo Cadi una acusació tan enorme i sacrílega, ciego de la malícia o de l'interès, manà sellar amb son sello aquell sagrat lloc, prohibint baix de graves penes que ningun cristià s'hi acostàs a adorar-lo, per on la falsedat vingué a resultar en danys als mateixos grecs, puix que quan presumien que los pobres religiosos fossen multats en una grave quantitat de diner i que lo Cadi manàs que la Pedra de la Unció tornàs a son antic estat, se trobaren impossibilitats de poder visitar aquell Santuari, i casi lo posaren a perill de que totalment se perdés, havent declarat lo Cadi que pertanyia als turcs per estar cobert amb un màrmol robat d'una mesquita d'ells. A tal punt reduí a aquell lloc venerable la malícia proterva dels grecs, però no permeté la Divina Majestat que prevalgués la calúmnia i enganys de tan mala gent contra lo bon zel i sana intenció amb què lo devot Superior havia proceït, ni que aquell Sant

lloc tan digne de ser venerat per los àngels fos privat del culto i veneració amb què lo devien adorar los faels cristians, perquè luego que hagué donat tal sentència aquell mal jutge se sentí agravat d'un fort accident que lo posà en cuidado, i tornant en si, pensà que aquella indisposició li venia de la injustícia que havia fet. Per ço revocà la resolució feta i féu traure lo sello d'aquell Santuari, i convalésqué d'aquella enfermedad corporal, però, no obrint los ulls de la sua ànima per conèixer la Divina Virtut, se quedà en los errors de la ciega infidelitat.

No menos ciegos i protervos quedaren los malignants grecs en prosseguir la trama de les sues falsedats i emulacions, que perquè les sues calúmnies en Jerusalem no havien eixit com desitjaven, acudiren amb la mateixa acusació als tribunals del Baixà [39] i Cadi de Damasco. Aquestos remeteren la causa al jutge ordinari de Jerusalem, lo qual féu sobre lo negoci diligent informació, examinant aquelles nacions que de dia i de nit estaven dins la iglésia del Santíssim Sepulcre, les quals, no podent negar la veritat del cas, testificaren que la Pedra de la Unció estava en son lloc antic i que los constava perquè havien estat presents a tot lo que havia obrat lo Superior franco. Feta i sellada la informació, se remeté als dits Cadi i Baixà de Damasco amb una lletra del Cadi de Jerusalem a favor dels nostres religiosos, amb què se despatxà un orde perquè los confirmassen en l'antigua possessió d'aquell Santuari i que prosseguissen amb ses oracions i ceremonias com fins aleshores havien fet. Amb això quedaren los maliciosos grecs si no arrepençits, alomenos ben mortificats, veent lo mal succés que havien tingut les sues calúmnies, danyades intencions i rabiosa enveja.

No obstant lo referit, perquè lo Pare Bonifaci havia alçat aquella obra sobre aquella sagrada pedra amb la bona intenció de que los sacerdots poguessen arribar-hi a celebrar lo santíssim sacrifici de la Missa, li feren abaixar aquella fàbrica, i aleshores se manifestà l'emulació i calúnnia dels grecs, perquè veren patentment la relíquia que deien haver estat robada. No necessitava de més testimonis lo bon Superior, però com en los tribunals dels turcs té ofici de calificador l'avarícia, volgué protestar lo Cadi que l'acusació que havien fet los grecs era falsa i que lo Superior dels francos no havia tingut culpa. ¿I què costà esta calificació? 6400 reals de vuit, amb les demés diligències que hagué de fer lo pobre Superior.

Semblants gastos i altres i altres de major consideració ocasionen los protervos grecs als pobres religiosos que viuen en la Terra Santa, sens més causa que la sua perversa inclinació i mala voluntat que tenen als catòlics llatins, sens que passe any que amb tan mala gent no se tinguen funestos encontres, perquè per ells es torment de mort que en les públiques

funcions los preceesquen los nostres religiosos. En esta matèria molestaren també a nostre bon Superior en la professó de les palmes que en lo diumenge del Ram se fa en la iglésia del Santíssim Sepulcre prenent ells ser los primers: de lo que se lamentà lo Pare Bonifaci al Cadi de Jerusalem, perquè ells anaren a subornar-lo que los religiosos francos los preceïen injustament en aquella professó, no tenint escriptures per prova de sa antiguedat. Per ço manà lo Cadi que se fes informació per part dels nostres religiosos i que, trobant-se lo costum antic en son favor, prosseguissen a fer aquella funció los primers. I de les escriptures que en aquell arxiu se conserven consta que després de tres anys, i en temps del mateix Superior, donà sentència a favor nostre lo Gran Turc, manant que los religiosos francos fossen los primers en fer la cerimonia de les palmes, i que en aquella matèria ningú los donàs molèstia.

Moltes coses de memòria succeïren en temps d'aquest bon Superior. En lo any 1555, governava aquella província un Baixà cruel i tirano que en la ciutat de Rama posà en la presó per espai de sis mesos i dies a dos pelegrins, a on los pobres sofriren moltes incomoditats, com se pot pensar d'aquella cruel i bàrbara gent. Molt tingué que treballar lo Superior acudint als tribunals d'Aleppo i de Damasco, i després de tantes molèsties pogué librar-los amb sis-cents reals de vuit. Deslliurà també a altre pelegrí de la mort de l'ànima, perquè enganyat del dimoni estava per renegar de la Santa fe Catòlica i rebre l'abominable de Mahoma, lo que pogué destorbar a costa també de bona suma de diners.

[39v] Dos altres pobres, per dichosos, pelegrins francesos arribaren a la ciutat de Gaza i aquell cruel Baixà intentà apartar-los de la Santa Fe Catòlica, amb grans persuasions, i que abraçassen la secta abominable de Mahoma. Però ni amb amenaces ni amb promeses pogué pervertir als devots pelegrins, per lo que bàrbarament manà donar-los una mort cruel, a què s'oferiren amb gran constància i valor, triomfant amb tan gloriosa mort dels llaços del dimoni i de la crueltat d'aquell tirano, que féu quedar los cossos d'aquells benaventurats en lo lloc del martiri perquè los devorassen les fieras. Però il·lustrant lo Senyor aquell lloc amb una llum de gran resplandor, acudiren los cristians i los donaren honesta sepultura en una iglésia de grecs, deixant il·lustre memòria de tan valerosa confessió en aquella comarca.

Moltes obres de caritat féu lo Pare Bonifaci. Arribà a Jerusalem un pelegrí de respecte, però tan faltat ja de medis que no tenia amb què pagar l'entrada del Santíssim Sepulcre. Suplicà al Superior que li fes la caritat d'emprestar-li no menos que cinc-cents reals de vuit, prometent-li de satisfer, i amb algun avantatge, lo favor que li demanava, responnent-li lo Pare Guardià que ell los perdria i li vindrien bé per lo sustento de sos

religiosos. Lo importunà de tal manera amb promeses i precs, que lo obligà a pendre a usura la dita quantitat. ¿I què succeí? O fos que aquell cavaller hagués mort en lo camí, o que olvidàs lo benefici que lo Guardià li havia fet, aquest quedà carregat amb les usures i deute dels 500 reals de vuit, que hagué de pagar de les almoines dels Sants Llocs.

Altre cas del mateix tenor, i no fonc sinó de 3000 reals de vuit que s'emprestaren a cert príncep que arribà a la Santa Ciutat amb molta pompa i poca pecúnia i basta amb lo referit d'esta matèria, que servirà perquè s'entenga que en la Terra Santa no sols tenen compassió los religiosos i assisteixen als pobres i pelegrins donant-los per amor de Déu tot lo necessari, sinó que també s'atén al respecte i honor dels nobles i poderosos que, tal volta per olvidats o confiats, hauran gastat més en los camins de lo que de ses cases portaven. Però olvidar obligacions i deutes de tanta justícia i precisió no sols seria degenerar de l'obligació de cristians i de cavallers, sinó calificar-se també d'usurpadors de la sang de Jesucrist, que per ço lo Summo Pontífice Paulo V⁸⁸ prohibí baix de gravíssimes penes a tots los Superiors i súbdits de la Religió Seràfica i, especialment, als Guardians de Jerusalem, que de ningun modo i amb ningun pretext emprestassen, en havent les almoines de la Terra Santa, a persona ni per lo més mínim espai de temps.

Succeí en temps del mateix Superior que los pèrfidos judíos pretengueren fer sinagoga de Satanàs aquell santíssim temple que és en la nova ciutat de Tiberíades, situada en les riberes del mar de Galilea, que, segons se creu, en aquell mateix lloc aparegué lo nostre Divino Salvador a sos deixebles després de la sua gloriosa resurrecció, i que allà mateix entregà les claus de la Iglésia a l'apòstol Sant Pere. Entengué lo Pare Bonifaci la iniqua pretensió dels obstinats judíos i valent-se del favor d'Arustan, Baixà, i d'altre Baixà anomenat Alí, se donà part d'aquell negoci al Gran Turc, lo qual respongué que estiguessen sens cuidado perquè no succeiria tal cosa en son temps. No obstant, pogué tant lo interès amb lo Gran Turc, que vengué aquella ciutat a certa judía que s'anomenava Luna, la qual alcançà llicència per habitar-la amb tots los judíos que de tota la Palestina volguessen seguir-la. [40] Amb tal permissió quedà molt ufana la perfídia judaica, perquè esperava que tenint una ciutat en regne de Jerusalem havia de nàixer en ella lo Messies, però Déu, Nostre Senyor, confongué luego aquelles vanes esperances, perquè ni volgué que tinguessin ciutat en aquell regne, del qual los havia privat per ses culpes, ni los donà temps perquè profanassen aquella santíssima iglésia, perquè

88. *Paulo V*: (Roma 1552-1621). Fou elegit Papa el 1605.

tantes contradiccions tingueren que se veren obligats a desemparar la ciutat després de grans i notables expenses.

Un devot i benaventurat pelegrí, en lo any 1226 anà a visitar los Llocs Sants i quan arribà a la sagrada muntanya del Calvari, contemplant amb gran ternura de devoció i llàgrimes la ignominiosa mort que lo Criador i Redemptor del món allà volgué patir, exclamà amb gran pietat i sentiment: ¡Que esto Senyor i Salvador meu benigníssim! ¿Com vos puc jo recom-pensar tants beneficis que he rebut de vostre amor?

He visitat amb cor ferm altres Sagrats Llocs, a on conversant amb los hòmens ensenyàreu la doctrina evangèlica als senyals clars de vostra divinitat, obrant tantes meravelles i prodigis. Tots los he adorat i abraçat amb sinceritat de cor a honra i reverència vostra, però Senyor i Déu meu, aquest lloc a on fóreu crucificat i entregàreu vostra sacratíssima ànima per salvar-nos a tots, no puc, Senyor, no puc mirar-lo amb igualdat d'ànimo. Amb quanta amargura i dolor de son cor va fer aquella breu i devota oració lo benaventurat pelegrí, i quant grans foren les angustias que sentiria la sua compassiva ànima en contemplació tan fervorosa, les sap solament aquell Senyor per lo amor del qual rebia tan graves, però dolces, penes, entre les quals obrint-se-li les venes del cor a la fi de les sobredites paraules, entregà sa dichosa ànima a son Divino Redemptor, quedant son cos en la sagrada muntanya del Calvari, amb què deixà eterna memòria de tan devota i fructuosa peregrinació en los Sants Llocs. Més de 325 anys havien passat d'aquell succés admirable, quan lo devot Superior féu totes les imaginables diligències per trobar lo Sepulcre i lo cos del ditxós pelegrí, lo trobà per últim tan enter i libre de la corrupció que ni un cabell li faltava, com refereix lo mateix Pare Bonifaci en son manuscrit.

Desembarassat ja en algun modo lo Superior del reparo dels Santuaris i de les calúrnies dels grecs, i havent també perdut les esperances de recobrar lo convent del Santíssim Cenàculo, tractà de com i a on procurar un convent dins la Santa Ciutat, en virtut de la real cedola que per aqueix fi alcançà del Gran Turc lo ambaixador de Venècia. Havent ben considerat lo negoci i premeditat amb atenció lo lloc que més seria a propòsit per los religiosos, posà los ulls en un petit convent de georgians que estava en la part occidental de la Santa Ciutat, barri habitat de la major part dels cristians; separat de la freqüència dels turcs, i pròxim al Santíssim Sepulcre, que era lo que més podien desitjar los religiosos. Per ço anà lo Pare Bonifaci al Superior dels georgians a demanar-li per favor que se dignàs vendre-li aquell convent, suposat que a la sua nació no faria falta, puix que altres sis (i mal habitats) ne tenia en la Santa Ciutat, a lo que respongué, amb supèrbia de cismàtic, que en ningun modo podia vendre-l'hi. Amb açò quedà lo Superior no poc mortificat, però no perdé les es-

perances d'humiliar-li l'arrogància, perquè vista la descortesia de tan mal criat Superior, se n'anà al Governador i Cadi de la Santa Ciutat, i a costa d'algun interès los tragué un *ars* o atestació de com aquell convent era superfluo als georgians [41v] i que tenint-ne tants i mal habitats li havien negat lo menor de tots, estant los religiosos francos fora de les muralles de la Santa Ciutat, sens convent i en necessitat extrema. Se presentà la informació a la Cort del Gran Turc, lo qual envià orde al Cadi i Governador de Jerusalem que s'informassen amb diligència si aquell convent que pretenien los francos era en perjudici⁸⁹ dels turcs i en detriment dels georgians. Com tota la ciutat sabia que aquella nació tenia en ella set convents i que aquell de la Columna, que aixís s'intitulava lo que pretenia lo Pare Bonifaci, era habitat només que de tres d'aquella nació, se donà part a la Cort otomana i afavorí als nostres religiosos lo Cadi en la relació, o informe dient que los georgians no eren d'útil⁹⁰ en la Santa Ciutat per los turcs, però sí los religiosos francos, los quals pagaven molts tributs, i estos se perdrien si ells s'ausentaban de Jerusalem. Aquest informe se remeté a la Cort del Gran Turc, que luego despatxà una provisió real manant al Cadi i Governador de Jerusalem que en virtut d'aquell d'aquella entregassen luego als religiosos francos lo convent de l'Aamud (que vol dir de la Columna) i que d'ell ne traguessen als georgians que sens utilitat l'ocupaven.

Vist per los georgians son negoci malparat i que no donava temps lo rigor de l'orde per recórrer a la Cort, acudiren al Baixà de Damasco, que manà suspendre l'execució d'aquell decret, en lo interim que no arribàs altre orde de nou. Estant lo negoci en tal suspensió (amb sobrada pena del nostre Superior, al qual s'arribà un cert turc dient-li que miràs les escriptures antigues, que aquell convent en altre temps havia estat dels francos. Respongué lo Guardià que les escriptures antigues se perderen les més quan als pobres religiosos los tingueren tant temps en les presons; que en les que aleshores tenien no hi havia tal notícia. Replicà lo turc: no importa, digues al Cadi que prenga informació sobre aqueixa cosa i que examine a tals testimonis. Prengué lo Pare Bonifaci lo consell i, donant-ne part al Cadi, manà congregar divan i, en presència del Guardià i del Superior dels georgians demanà als turcs més principals si sabien que lo convent de l'Aamud hagués estat en algun temps dels religiosos francos. Tots respongueren que sí, i girant-se al Superior dels georgians, digué: «¿I amb que raó teniu vosaltres lo convent de l'Aamud essent dels francos?». Respongué lo georgiano que jamai havia estat de tals religiosos

89. *prejudici*: per perjudici.

90. *útil*: de l'italià 'utile', profit.

aquell convent, perquè sempre los seus lo havien posseït. Girat als turcs, lo Cadi los preguntà: «¿És veritat lo que aquest diu?». Respongueren: «No sap ell lo que se diu, perquè lo convent de l'Aamud primer havia estat de la nació franca.» «Ja haveu entès –digué lo Cadi al georgiano–, estos senyors turcs testimonis dignes de fe, i per ço suficientment està provat que als francos pertany aqueix convent, i ensenyau ara lo contrari.» Presentà lo georgiano en son favor una escriptura del soldán Engial, la qual contenia que la sua nació tenia en Jerusalem set convents sens fer especial memòria d'aquell de l'Aamud. Li preguntà lo Cadi si tenia altra escriptura, i responent-li que no, digué: «Havent provat lo Guardià dels francos amb tants testimonis dignes de fe que lo convent de l'Aamud era antigament de la sua nació i no tenint vosaltres suficients testimonis per provar lo contrari, declaram que lo sobredit convent pertany las religiosos francos». De tot lo qual se manà fer un acte públic que, confirmat per lo Baixà, lo entregaren en mans de Pare Bonifaci.

Per assegurar millor lo negoci, remeté lo nostre Superior aquell acte i altres escriptures favorables a la Cort del Gran Turc per la confirmació d'elles, de la qual se despatxà una provisió real al Governador i Cadi de Jerusalem, manant que, vista [41] aquella, entregassen als religiosos lo convent de l'Aamud. Presentada dita provisió al Cadi, féu fer luego un decret jurídic que, llegit i format en públic divan, entregà aquell convent als religiosos francos, del qual immediatament ne prengueren possessió, i, deixat lo nom antic de la Columna, lo intitularen de Sant Salvador, sens dubte per haver-los deslliurat lo Divino Senyor de tants perills en què havien viscut fora de les muralles, i per haver-los donat habitació més segura dins la Santa Ciutat. No obstant que aquell convent s'entregà als nostres religiosos libre i sens obligació, no volgué lo Pare Bonifaci com a prudent i temerós de Déu, apoyar son dret amb testimonis de consciències danyades com dels turcs. Per ço, conferint-se amb lo Superior dels georgians tractà amb ell que d'aquell convent li'n fes llibrement una venda, lo qual apreciaren a 2500 reals de vuit, amb què se donà per satisfet, havent-ne feta una carta de venda, firmada del Cadi de Jerusalem i de molts testimonis.

Amb aqueixa forma fonc Déu servit d'aconsolar als afligits religiosos, donant-los quieta i pacífica habitació dins les muralles de la Santa Ciutat de Jerusalem, la que no gozaban en lo convent del sagrat monte Sió, que si bé és veritat era gran lo contento i consol que rebien en servir i venerar de dia i de nit aquell celestial Santuari, eren tan continuos los perills de què tantes voltes eren assaltats, que los mateixos turcs los havien concedit llicència perquè se defensassen *more castrorum*, essent-los necessari que uns estiguessen com de sentinella quan altres estaven orant

i en los divinos officis. Ara, per la gràcia del Senyor, encara que no falten molèsties, viuen en menos perills, i lo convent, que era xic i angustiat, amb lo temps s'ha suficientment engrandit i compost, que d'ordinari lo habiten⁹¹ religiosos, però a cosa de sumes exorbitants de diners i no menos de treballs i tribulacions com en son lloc se veurà.

En est convent resideix d'ordinari lo Superior de Terra Santa, d'on atén al govern dels altres convents, missions, hospicis i parròquies, proveint de Superiors i de tot lo necessari tant per los religiosos com per hospedar als pelegrins, en què s'emplean molta part de les almoines que a Terra Santa envien los devots, les que té encomanades un religiós, que ha de ser espanyol i té lo títol de procurador general de tota la Terra Santa, i al cuidado d'ell està lo proveir i assistir a tots los convents i hospicis de tot lo necessari de menjar, beure, vestir i calçar, i a cada religiós en tot lo que se li ofereix per son honest passament.

Lo siti d'aquest convent està en lo més eminent de la muntanya dita Goreb, i per ço domina la major part de la Santa Ciutat amb lo monte Sión, i molta part de la campanya més deliciosa que de Jerusalem se pot veure. Se descobre també la terra de Moab amb les muntanyes de l'Aràbia Pedrosa,⁹² que estan de l'altra part del mar Mort. Però lo que més estimen los religiosos és tenir al davant aquell sagrat mont Olivet, d'on nostre Divino Redemptor se'n pujà als cels. Se veu també lo Santíssim Sepulcre i altres Santuaris, que si los que estan impeditos no poden corporalment visitar-los, tenen alomenos lo consol de poder-los de lluny veure, i amb lo cor i devoció adorar-los. En lo interior i alt del convent, a la part oriental del claustro, està la iglésia de tres naus, que si bé són petites, donen capacitat per cinc altars i per un cor de bona forma i molt curiós, no faltant-hi un proporcionat orgue per celebrar los divinos officis, que se solemnizan amb gran melodia i majestat. Lo paviment de la iglésia està molt curiosament enllosat de màrmols i d'altres pedres de varios colors que lo fan de molt agradable vista. Lo restant de les parets, a més de mantenir-lo molt curiós amb varios i devots quadros, s'adorna en moltes funcions de molt bones colgaduras sens faltar cosa alguna que per son ornamet pugadesitjar la curiositat i devoció.

[41v] Enclou també totes les oficines necessàries a un convent, en particular bona part d'hort, bon número de cisternes, enfermeria per los religiosos, hospederia per los pelegrins, apotecaria molt proveïda que sens

91. *habiten*: a continuació hi ha un espai en blanc per a escriure-hi una quantitat.

92. *Aràbia pedrosa*: l'Aràbia Pedrosa o Pètria és la part nord-occidental de la península Aràbiga, compresa la península del Sinai i la zona transjordana fins a la Síria meridional.

interès franqueja los remeis a tots quants acuden a ella, en manera, per últim, que sens tenir cosa sumptuosa ni supèrflua, té tot lo necessari.

Vuit anys governà la Terra Santa lo Pare Bonifaci amb aplauso de tota la Cristiandat, amb honor de la nostra seràfica religió, amb satisfacció de la Santa Sede Apostòlica, amb admiració de les nacions cismàtiques i amb agrado també dels enemics de la nostra Santa Fe Catòlica.

[109v] Capítol XXII. *Condicions del religiós seràfic que va a servir a la Terra Santa.*

Perquè lo religiós franciscano passa a la Terra Santa amb institut diferent que lo secular, deu també esser diferentment condicionat, per ço com a més d'algunes de les condicions dels altres pelegrins sobre referides,⁹³ li fan a propòsit, altres deu tenir-ne de particulars, i són de la boca del Seràfic Patriarca en lo capítol 12 de la sua Santa Regla, on diu: «*Si qui fratrum Divina inspiratione voluerint ire inter saracenos et alios infideles, petant inde li [110] centiam a suis ministris provincialibus, etc.*», de les quals paraules quatre condicions se trauen. La 1ª que no per curiositat ni per fugir del rigor del claustre se deu moure, sinó per divino impuls: «*Divina inspiratione*». La 2^a, que sia voluntari, «*voluerint*». La 3^a, que demanen la facultat a sos Superiors: «*Petant inde licentiam*». La 4^a, que sien idóneos: «*Ministri vero nulli eundi licentiam tribuant, nisi eis quos viderint esse idoneos ad mittendum*». Ni pot lo Superior manar aquesta cosa al súbdit, ni aquest estaria obligat a complir-ho, encara que haja fet vot d'obediència: «*in omnibus quæ non sunt contraria animæ suæ, et regula nostra*». I en aquest cas respon per ell Sant Joan de Capistrano, dient que quan se tracta d'anar entre infiels, a on se pot ben presentar l'ocasió d'haver de morir per la fe, en açò no és obligat «*cum tanto onere*» a obeir: «*Non est tutum sub tanto onere ponere renitentem et involuntarium ad martirium sub odedientia vinculo obligare, nec cum manifesto propria salutis periculo superioribus obediendum est*»: perquè correria lo perill que en lloc de fer una petita ganancia, d'encontrar una grossa pèrdua, com també diu Ugo, referit del Pare Quaresmio, tom 1, pàgina 822: «*Ne unde spirituale commodum quaeritur inde salutis dispendium sequeretur. Melius est enim in paucis proficere, quam in magnis deficere*». Deuen, però, pensar bé los religiosos i balancejar les sues forces, si se troben bons, aptes, etc., amb lo consell de Sant Pau, I Corinthios: «*Probet autem seipsum homo*», i amb Sant Joan, Epistola I, «*non omni spiritui credat*». Animosos són alguns, que amb los fills del Zebedeo a aquest propòsit

93. A continuació i ratllat: 'deu tenirne'.

diuen: «*possumus*», i també lo martiri podrem sofrir, però si ve l'ocasió de suportar una parauleta, una fatiga, etc., ¿la passen? ¿I com? A aquestos diu lo Pare Sant Bernat: ¿Com podreu sofrir coltellades, si no podeu tolerar la punxada d'una agulla? «*Quotidie ceditis punctioni acus, et mucroni arbitramini posse resistere? Ecce non vobis dicitur: sacrificate idolis et vivite, aut si vos non vultis, oportet vos diversis suppliciis interire*», en lo sermó de Sant Clement.

Per ço encarrega als ministres provincials lo Seràfic Patriarca que no donen llicència d'anar entre sarracenos sinó a religiosos idóneos, la qual idoneïtat, diu lo Pisano,⁹⁴ citat de Quaresmio, tom I, pàg. 823, s'atén «*in litteratura, in persona sanctitate, in religiositate et vita, fidei zelo et fervore, mundi abnegatione, et sui perfecta mortificatione*». En suma, deu lo tal religiós esser un retrato de tota virtut, un mirall de bon exemple i un epílogo de santitat, i apar que a semblants parlava Cristo quan digué per Sant Mateu, 5: «*Estote perfecti sicut et Pater vester perfectus est*». I advertiran aquí los Superiors que procuren dissuadir a bons religiosos lo anar a Terra Santa, si tal volta no ho han impedit, que no hagen de donar compte del dany que la Religió amb los Sants Llocs ne pateix. I guardense bé de no contraure la maledicció fulminada de la Divina Majestat per boca del Profeta Malachias, c. 1: «*Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum et votum faciens immolat debile Domino: quia Rex magnus ego dicit Dominus exercituum, et nomen meum horribile in gentibus*». Cert que si un Rei per son servei demanàs a un pare que li enviàs un de sos fills, no l'hi enviaria geperut, borni, ni coix, sinó lo de millor disposició i desemenyo, que altrament si regatejàs amb lo bo per lo servei de son Rei seria digne de càstig, com succeí a Faraó, que impedia que lo poble de Déu sacrificàs a sa Divina Majestat, i ho argumenta lo Pare Sant Jeroni, *Epist.* 22, *Ad Eustoch.* dient: «*Non sit qui prohibeat, non mater, non soror, non cognata, non germanus; quod si voluerit impedire timeat flagella Pharaonis, qui populum Dei ad colendum Deum nollens dimittere, passus est ea que scripta sunt: maledictus dolosus, etc.*» No tinguen a mal los Superiors en privar-se de [110v] millors religiosos, perquè diuen creure que no són allí menos necessaris que en la Cristianitat, perquè més exposats a ser mirats, quals candeleros de la iglésia, i llums i sols de l'univers, com diu Cristo en Sant Mateu, 5: «*Vos estis lux mundi*». I valga la veritat, que estan mirats amb l'ocasió de tractar amb totes les nacions del món. Ni és gran cosa que una província se prive d'un religiós, o dos, per servir a la Santa Iglésia, i a la Religió mateixa com més llargament se pot veure en lo Pare Maleo, llibre I, capítol 22.

94. *Pisano*: autor no identificat.

Capítol XXIII. *Advertències al mateix religiós de Terra Santa.*

Perquè moltes vegades s'ha oït a alguns arrepenir-se en dir: si jo hagués sabut com se passa en Orient, no hi hauria jo vingut. Per usar de caritat i no per fer del mestre, he pensat d'escriure aquí alguns avisos, perquè antes de partir per Terra Santa pugui cada un ponderar ses forces amb les circumstàncies que allí s'experimenten.

1ª Queden advertits que en aquells països no se troben convents amb tanta formalitat, d'hermosos claustros, ni jardins espaciosos assistits de delicioses fonts, sinó petits, estrets, i privats de divertiments. Per ço a qui no sia amic de soledat i retiro no se li aconsella que vaja, si no vol ser pres de la melancolia.

2º Advertesquen que també en Orient se troben de mals aires i pèssims i fatals a qui pateix d'ulls, cames, trencadura i altres indisposicions, i en lo més dels llocs se troba carestia de metges, medicines i de persones que sàpien governar en enfermedats, i qui no sia de cabal sanitat, no vaja, atenent a lo que diu lo Seràfic doctor Sant Bonaventura sobre aquelles paraules: «*Esse idoneos ad mittendum*», que deuen ser: «*robusti corpore, constantes in fide, probati, et semper irreprehensibles*».

3º Estiguen avisats que no sempre podran estar-se en Jerusalem a gozar de les delícies i consolació d'aquells sagrats Santuaris, perquè conforme la justícia distributiva deuran eixir si són destinats al pasto espiritual de les ànimes, per les missions i capellanies en què a vegades se trobaran sols, en habitacions incomodades, exposats a molts perills de la vida i en haver d'assistir a sos parroquians en totes ses necessitats i malalties, encara que pestíferes: que per ço i per la penúria que a vegades hi ha de missionaris que per los freqüents mals contagiosos passen a millor vida, apar seria posat en raó efectuar lo que lo Pare Maleo aconsella, i és que d'elegir-se en alguns convents de la Cristianitat lo estudi alomenos de la llengua àraba per religiosos pràctics d'ella i de les circumstàncies d'aquells països, perquè los religiosos que desitgen anar allí poguessen exercitar-se antes per un o dos anys en aprendre quant és necessari, lo que serviria també per lo coneixement d'enviar-hi los que més apareixerien a propòsit.

4º A més de ser de sanitat robusta, deuen ser de bon ventrell i millor boca per acomodar-se al victo⁹⁵ d'aquells pobles i de tantes nacions com haurà de tractar totalment diferent del nostre, i moltes vegades que haurà de recordar-se de la comoditat i caritat de l'Europa, i no poques en veure's en carestia de viures, verdures, vi, etc.

95. *victo*: de l'italià 'vitto', aliment, menjar.

5º En quant al religiós llec, si no serà docte li convé que sia mecànic,⁹⁶ perquè allí totes les arts són necessàries, i en particular deu exercitar-se en la santa oració amb què també ajudar al profit de les ànimes i puga dir amb David: «*Particeps ego sum omni con timentium te, et custodientium mandata tua*». Lo Pare Quaresmio, tom 1, pàgina 790, refereix d'un senyor principal alemany heretge, que convidà a dinar a un famós predicador catòlic, amb lo qual després de dinar se donà a disputar de la fe. Quan, luego, lo religiós llec company del predicador se posà a part i, agenollat, pregà a la Divina Misericòrdia [III] per la conversió d'aquell senyor, i fonc oït, de manera que acabada la disputa digué lo heretge al predicador: «Jo ja vull convertir-me, no tant per les vives raons que tu portes i me dius com per lo bon exemple que rebo del teu company, que mentres ha durat la disputa lo he vist [que] pregava per la mia salut».

[215] LLIBRE VII.

De la ciutat de Damasco. Del camí de Damasco a Aleppo i d'Aleppo a Jaffa i llocs que s'hi troben.

De la famosa i antiga ciutat de Damasco.

Entre les ciutats orientals, aixís en les Sagrades Escripures com en les profanes lletres, fonc sempre celebrada la ciutat de Damasco per antiga, noble i forta. Antigua, que per ço los hebreus són de parer que qui li donà principi fonc Aram, fill de Sem, primogènit de Noè, lo que apar que confirma lo nostre Lira en lo 10 del Gènesi, que llegeix: «*Aram a quo dicti sunt Syrii unde in hebreo Syria, cujus metropolis est Damascus, etc.*», i penso que lo mateix nos vol dir Josep Hebreu, lib. 1, *Antiquitates*, c. 14, amb aquestes paraules: «*Aran vero armenos instituit quos greci syros apellant*», però apar que aquestos més parlen de la província o regne de Síria que de la ciutat, per lo que més a propòsit és lo que diu lo mateix Josep en dit capítol, que Hus, fill de dit Aram, fundà la ciutat de Damasco i del nom del seu pare l'anomenà Aram. Altres, no obstant, la fan més antiga volent que de Sem, primogènit de Noè, tinga lo primer origen, i ho dedueixen de la conveniència del nom, Sem i Sciam, perquè aixís los àrabs l'anomenen.

La *Glosa*, però, interlineal i literal amb Nicolao de Lira⁹⁷ donen aquesta

96. *mecànic*: pràctic en algun ofici manual.

97. Nicolao de Lira: Nicolas de Lyre (La Neuve-Lyre 1270 - París 1340). Fill de pares jueus, demanà de ser batejat i el 1291 es féu franciscà. Estudià a París, on es doctorà. Escriví *Postillæ perpetuæ in universam S. Scripturam*, Roma, 1471-1472, 8 volums i traduí el *Pentateuc* de l'hebreu al llatí.

glòria a Eliezer, criat i procurador d'Abraham, que del nom d'un seu fill l'anomenà Damasco. O aquest fill, dient que ell n'haja estat lo fundador, que per ço és de saber que la primera Glosa sobre aquelles paraules del capítol 15 del Gènesi: «*Iste est Eliezer, etc.*», llegeix: «*Ab hoc (dicunt) Damascum nominatam et conditam, et ipsum ibi regnasse*», i la segona, literal, diu: «*Damascus metropolis in Syria, quam condidit servus Abraham Eliezer in campo ubi occisus est Abel*», lo que confirma Lira dient: «*Eliezer enim erat procurator domus Abrahamae, et Damascus filius ejus fuit, a quo etiam denominata est civitas Damascus*». Que aquesta famosa ciutat sia antiquíssima, no hi ha que dubtar, perquè de fe tenim també que en temps d'Abraham se trobava en peu, puix que lo capítol 14 del Gènesi nos diu que quan lo Sant Patriarca anava en busca d'aquells quatre reis que portaven presoner a Lot, los aconseguí i los desbaratà prop de Damasco: «*Et persecutus est eos usque Hoba, quæ est ad Lævam Damasci*», clar tenim que ja aleshores era Damasco.

I si tan antiga fonc aquesta ciutat, igualment també fonc noble, perquè caminà sempre amb títol de real, ço és, cap de regne, com ho digué ja Isaïes, capítol 7: «*Caput Syriæ Damascus*», que per ço lo Abulense,⁹⁸ in capítol 14 Gènesi, diu: «*Damascus civitas est in Idumea principalior sub montibus Seir, sed vocatur caput Syriæ*», i Strabon, citat del Pare Quaresmio [215v], tom 2, pàgina 876, anyadeix: «*Damascus urbs insignis omnium feri nobilissima qua sunt in regione Persia vicina*» i tant que lo Profeta Amós, capítol 1, tingué ánimo de predicar-la per un paradís terrestre: «*Domus voluptatis*», i per ço plena de contento i quadradament digna d'eterna alabança, com diu Jeremies, 49: «*Civitas laudabilis urbs letitiæ*». I d'aquí lo Pare Bonifacio ponderant-la, anava dient: «*Damascus insignis et antiqua civitas, caput Syriæ, amoena regio, aquis largissimis irrigata, ut Paradisus*» (i més avall): «*Hujus civitatis decorem nullus si centum linguas haberet exprimere posset, etc.*», i vui dia, si bé que és dominada de la barbaritat ottomana se manté amb títol de cap de regne, i en ella resideix lo Virrei o Baixà, que en lo imperi del turc és empleo de gran estimació.

Les cases d'aquesta ciutat, si bé que són de terra o rajoles crues, i en lo exterior sens prospectives (ho fan per resistir al gran calor) interiorment, però, les tenen hermosíssimes, blanques, pintades i dorades en bona part moltes d'elles, i no sols les principals, sinó també altres menos que medianas, gozan amb abundància de l'aigua de les fonts amb curiosos

98. Abulense: sobrenom d'Alonso Tostado. Nascut cap al 1400 a Castella, morí el 1455. El 1449 fou designat bisbe d'Àvila, d'on li vingué el sobrenom. Escriví una obra molt extensa. La citada aquí: *Commentarii in Genesim, ...etc.*

sortidors i deliciosíssims jardins, plens de cedros, llimoners, tarongers i jasmins que diuen d'Espanya i altres flors de què ne componen arcs, i entapissats curiosíssims, entremesclats de diferents colors amb tanta elegància i hermosura, que causa gran delícia i alegria; les hortalisses són infinites, los arbres de tota sort de fruits, i de tant gust i amb tanta abundància que sols qui ho ha vist podrà ponderar-ho.

Goza de grans i bellíssimes mesquites, cobertes de plom, amb magnífiques entrades i patis, adornades d'exquisits arbres màxime plátanos, i regalades fonts, campejant entre aquelles la iglésia major que fonc la metropolitana dedicada al sant Profeta Zacaries, pare del gloriós Sant Joan Baptista, o al mateix sant precursor com volen alguns: en ella se conserven unes majestuoses portes de bronze curiosament treballades i un elegantíssim claustro, habitació en aquell temps de l'Arquebisbe que allí residia. Ara, per nostres pecats, abominable mesquita dels turcs. Fonc per últim també tan forta aquesta famosa ciutat i formidable a sos enemics i màxime als palestinos que ja mai fonc d'altres dominada sinó per poc temps dels reis d'Antioquia i de David i Salomón. Era cenyida de tres muralles guarnides de fortes torres, com encara ho manifesten los vestigis i manté encara un gros castell tot de forta i viva pedra fet a punta de diamant amb profundos fossos i bastantment amples amb la circumstància i conveniència de poder-los omplir d'aigua sempre que los convinga. No té *contrascarpa*⁹⁹ fora, ni plaça de bateria ni altra fortificació, sols que una vers la casa del Baixà i tot ben guardat i proveït de soldadesca, artilleria i necessàries vitualles. Així mateix la ciutat goza de gran abundància de tots grans i manteniments, com també d'un gran comerç per les moltes sedes, granes, teles finíssimes, cotons, joies, pedres precioses, etc., de què abunda en gran manera.

Per nostra desgràcia, està aquesta famosa ciutat en poder dels turcs. En ella habiten molts grecs; cristians, però cismàtics: armenos, sorians, heretges, multitud d'hebreus d'aquella mala raça enemics de Sant Pau, que en menyspreu del sant apòstol, jurant, diuen, per la barba de Paulo; gran número de catòlics hi ha també dels quals, com a párrocos, tenen cuidado los nostres missionaris que amb gran aplicació i exemple los assisteixen ensenyant a la joventut que per ço tenen una escola a on d'ordinari són 200 minyons.

99. *contrascarpa*: *contraescarpa*: talús, paret, del vall d'una fortificació permanent oposat a l'escarpa, o sigui del costat de la campanya.

[216] *Camp Damasceno*

Fora de la ciutat, ensenyen los de Damasco un camp (que lo divideix lo riu Abana) llarg casi una milla i d'ample la meitat, amb una columna de márml al mig a on diuen que la Divina Majestat crià lo nostre primer pare, Adam. La comuna opinió que afirma haver això estat en Ebron no tan fàcilment s'ha de judicar per falsa, però ni tampoc desagrada aquesta, en prova de la qual, quan no hi hagués altra autoritat o argument bastaria –apar– la congruència que se deu donar entre lo denominat i denominant, que per això si nosaltres anomenam Camp Damasceno aquell a on Adam fonc criat, no podrem trobar-li altre denominant sinó Damasco. Mes, però, reforcen los damasquins la sua opinió, perquè diuen que Adam, despedit que fou del paradís terrestre, anà a habitar en aquella part a on Caïm matà al germà Abel, que per ço no molt lluny de Damasco i prop d'una vila anomenada Tachia (que vol dir hospital) ensenyen un gran sepulcre, que és de llarg 160 palms, en què fou enterrat lo cos de l'Innocent, i en lo lloc a on fonc comès lo fratricidi se veuen dos columnes i moltes ruïnes de fàbrica d'una iglésia que (diuen alguns hi havia alçat Santa Helena, i en árabe aquell lloc és anomenat Habil, ço és, Abel. I no paren aquí los damasquins, perquè proven també son intent amb l'Esriptura del Gènesi, c. 3, a on se llegeix que Déu, Nostre Senyor, digué a Adam: «*Donec revertaris in terram de qua sumptus es*», com si digués: Adam, has de trobar la mort a on trobares la vida, i has de tornar a cultivar aquella terra de la qual fores format, que fonc en Damasco. Perquè si la Divina Majestat hagués aquí recordat a Adam només que lo seu fi en pena del seu pecat, bastava dir-li: «*Donec revertaris in terram*» sens añadir *de qua sumptus es*, amb què vingué a senyalar-li lo lloc en lo qual fonc creat.

Aquesta opinió confirmen: 1º Salmerón,¹⁰⁰ tom 1, Proleg. 41, que diu: «*Ostendunt quoque Damasceno locum in quo Abel occisus est a Cain, ex quo conjectura fit Adamum de Paradiso pulsum, illas partes cum filiis suis inhabitasse, nam ex Campi Damasceni terra Adam conditus creditur*». 2º Genebrardo, en la sua *Cronologia*, lib. 1, etate 1, pàg. 5, dient d'Abel: «*A fratre interficitur in Agro Damasceno, qui inde nomen accepisse fertur nam Damasch sanguinis mixtis interpretatur*». 3º Adricomio,¹⁰¹ al núme-

100. *Salmerón*: Alfonso Salmerón, nascut a Toledo i mort a Nàpols el 1585. Estudià a Alcalà i després anà a Itàlia. Escriví sis volums de comentaris a l'Esriptura.

101. *Adricomio*: Christianus Adrichomius, nom llatinitzat de Christian Kruik van Adrichen, nascut al Delft el 1533 i mort a Colònia el 1585. Fou ordenat sacerdot el 1566. Escriví *Jerusalem sicut Christi tempore floruit...* Colònia, 1584, i *Theatrum Terræ Sanctæ et Biblicarum Historiarum*, Colònia, 1590.

ro 91 de Judà, que alomenos portà Sant Jeroni a favor dels damasquins dient: «*Videtur autem Hyeronimus alibi voluisse hoc in Campo Damasceno juxta Damascum, etc.*», i en veritat que aquest sant doctor ho digué clarament en lo 17 d'Ezequiel i en lo 1 d'Amós amb aquestes paraules: «*Damascus locus est, ubi dicitur occisus Abel a fratre suo Cain, qua causa locus dictus est Damascus, idest sanguinem bibens*».

Rius en Damasco.

Damasco goza del benefici de tres rius: lo un, que dóna principi a Sassà,¹⁰² de què s'ha parlat en lo capítol 9, i corre per aquella planura regant molta part d'ella; i los altres dos, que tenen son origen en les muntanyes del Líban, anomenats Abana i Farfar, de què ne fa menció lo llibre 4 dels Reis, capítol 5, dels quals lo primer, que és bastament copiós i profundo entra per la ciutat, i lo altre, estenen-se per la campanya, la rega i fertilitza amb gran benefici del país. I units després los dos, s'encaminen vers l'Aràbia, profundant-se a l'últim en uns grans arenals, com diu Tirio,¹⁰³ llibre 4, capítol 8: «*Abana et Pharphar fluvii a Libano trahentes originem per Agrum Damascenum secus ipsam urbem deffluentes in Orientem properant, ubi in arenosa solitudine deficere dicuntur*».

[216v] Capítol II. *Santuari de Sant Pau dintre i fora de Damasco.*

En lo capítol 9 dels Actes Apostòlics, se llegeix de l'apòstol Sant Pau, que quan era perseguidor dels cristians, anava a Damasco i que aproximant-se a la ciutat fonc circuït de celestial resplendor i d'invisible força llançat del cavall en què anava. Això és cert perquè és de fe, però no és tan fàcil trobar lo lloc cert a on succeí lo cas. Lo Pare Bonifacio¹⁰⁴ i Lluís Romano,¹⁰⁵ amb lo Tirio,¹⁰⁶ citats del Pare Quaresmio, tom 2, pàgina 874, són de sentir que fonc a mitja milla fora de la ciutat, o poc més, a on

102. *Sassà*: població del districte de Bellan, amb un *khan* en estat ruïnós al segle XVIII.

103. *Tirio*: Guillem de Tir (v 1130 - v 1186), arquebisbe d'aquesta ciutat. *Belli sacri historia, libris XXIII comprehensa, de Hierosolyma ac terra promissionis... per... principes christianos recuperata... narrationis serie usque ad regnum Balduini quarti*, Basilea, 1549-1560.

104. *Bonifacio*: Bonifacio di Ragusa.

105. *Lluís Romano*: autor no identificat.

106. *Tirio*: vegeu nota 103.

los cristians tenen lo cementiri, lo que confirma Adricomio citat al número 41, que diu que en dit lloc, per testimoni hi fonc alçada una iglésia: «*In hujus rei memoriam Deo grata posteritas, eo loci Deo opt. Max. in honorem Divi Pauli templum erexit, ubi etiam num christiani qui Damasci habitant sepeliri solent*». Lo Abulense afirma que fonc una llegua lluny de Damasco. La comuna, però, és que onze milles apartat de Damasco fonc convertit lo sant apòstol, com ho confirmaren molts cristians al Pare Maleo, i entre ells un venerable sacerdot maronita de 80 anys anomenat Churi Josep, practiquíssim en les coses memorables d'aquella ciutat, i dit lloc per tal se visita vui en dia, i en fe d'això se veuen sobre un coll unes grans ruïnes de fàbriques, a on era la iglésia, i allí prop una gruta o cova dita dels paisans *magara mar Paulus*, ço és, gruta de Sant Pau, perquè aquí, després de caigut en terra, lo conduïren los seus companys perquè reposàs algun poc, i no és moderna aquesta opinió, sinó antiquíssima, perquè fins al temps de Sant Willibaldo¹⁰⁷ fonc tinguda per verdadera, com en lo seu *Hoedeporico* ho afirma dient: «*Inde sunt undecim milliaria ubi fuit ecclesia, et in illo loco primum conversus est Paulus*». L'eminentíssim Vitriaco, part 6, llibre 3, capítol 13, anomena aquest lloc Melchisoffar, que vol dir camí real, perquè verament és allí pròxim. Lo Tirio anomena Mergi soffar, escrit amb la lletra sin, que vol dir camp de guerra, i ho confirma Adricomio tal volta perquè aquí los nostres, en lo dia de la conversió del gloriós apòstol, havent invocat lo seu amparo, reportaren dels damasquins una senyalada victòria, i aquí guanyen los faels la indulgència de set anys.

Porta de Sant Pau.

Aterrat Sant Pau (diu lo texto que), pres de les mans lo introduïren en la ciutat: «*ad manus autem illum trahentes introduxerunt Damascum*», Actes Apostòlics, número 8 entrant per una porta que passava al carrer dit *Vicus rectus*, que en llarg té dos bones milles. Dita porta ara està paredada i sobre ella se veu una finestra i se diu de Sant Pau perquè d'allí, també, posat en un cabàs o cofa amb una corda lo baixaren los seus deixebles, com ell mateix ho conta en la segona *Ad Corinthios*, 11: «*Per fenestram in sporta dimissus sum per murum, etc.*», i ho afirmen los damasquins dient que lo Governador de la ciutat, havent donat orde que prenguessen al sant apòstol, los seus deixebles demanaren a un soldat abissino cristià que obrís aquella porta perquè lo apòstol s'escapàs. Lo soldat, però,

107. *Sant Willibaldo*: monjo benedictí anglès que visqué al segle VIII. Fou bisbe i anà com a pelegrí a Roma el 722 i després passà a Terra Santa (725).

temerós de ser descobert i castigat per infiel, los donà per excusa que no tenia les claus i que si per altra part podia fugir que se componguessen, que no los ho prohibiria. Descobert després per los ministres, fonc pres lo soldat i sentenciat a llevar-li lo cap, com executà, i fonc sepultat prop d'aquella mateixa porta, a on fonc fabricada [217] una capella en memòria del succés. Aquest lloc és tingut en veneració no sols dels cristians, sinó també dels turcs. Aquestos, però, erren, perquè com aquell soldat s'anomenava Jordi pensen sia aquell anomenat màrtir, i no obstant li diuen Sant Jordi, i en dita porta se guanya la indulgència de set anys.

Casa de Judes.

Entrat Sant Pau en Damasco, fonc conduït a la casa del seu paísà anomenat Judes, que estava en lo carrer dit *Vicus rectus*, anomenat aixís perquè essent tan llarg com de dos milles, és dret com una saeta i de molt concurs per haver en ell moltes oficines i gran comerç, dit per ço en árabe bazar, ço és, born o plaça a on se venen de totes coses. En aquesta casa, que era gran i ben proveïda, i que vui dia se diu encara la Casa de Judes, s'ensenyava un aposento en què habità lo sant apòstol i a on, segons alguns, fonc afavorit d'aquella gran visió de ser arravatat «*usque ad tertium coelum, etc.*», Corinthios 2, i s'hi veu també una font en la qual fonc batejat, i allí prop una iglésia feta mesquita, i se té per probable que sobre la font fonc alçada una curiosa fàbrica unida amb la iglésia i que serví de baptisteri.

Dins d'aquesta casa se troba un sepulcre en què diuen alguns que estigué enterrat lo cos de Sant Ananies. D'aquesta casa, se n'han fet molt gelosos los turcs que l'habiten, no obstant que amb poca cortesia¹⁰⁸ hi deixaven entrar a los cristians per guanyar la indulgència de set anys. En algun temps era sempre ocupada dels mercants europeos, que procuraven a llogar-la per devoció al sant apòstol.

Casa d'Ananies.

A la part oriental de Damasco se troba la casa d'Ananies, a on se veu un aposento casi en triàngol, que per los cristians fonc consagrat en iglésia i oficiada fins a l'any 1560, però després que los turcs allí entraren fonc convertida en mesquita, en la qual han volgut alçar-hi una torre per cantar en ella los santons, però quantes voltes ho han volgut executar, tantes més ha tingut mal efecte, perquè en l'obra han experimentat desgràcies o per

108. *cortesia*: propina, estrenes.

divina permissió s'ha enderrocat. No obstant, fent-los alguna cortesia hi deixen entrar los pelegrins, i alguns dels nostres religiosos s'han ofert de deixar-los-hi dir Missa, bé que no s'hi fien, perquè si los turcs fan alguna gràcia sempre és de costoses resultes.

Aquí aparegué Cristo a Ananies (que segons alguns era Bisbe) i li manà que anés a trobar a Saulo i que lo batejàs: «*Surge et vade in vicum, qui vocatur rectus, et quaere in domo Judæ Saulum nomine tharsensem ecce enim orat, etc.*». Lo que executà promptament i després de partit lo apòstol se donà Ananies a predicar la Fe de Cristo en Damasco, Eleuteropoli i altres parts amb tant fervor que arribà a guanyar-se la palma del martiri, com nota Baronio¹⁰⁹ en lo *Martirologi* als 25 de gener: «*Apud Damascum natalis S. Ananiæ qui Paulum Apostolum baptizavit. Hic cum Damasci et Eleuteropoli alibique evangelium predicasset, sub Licinio iudice nervis cesus demum lapidibus opprossus martirium consummavit.*»

[240] LLIBRE DEL VIATGE DE JERUSALEM A L'EGIPTE

Capítol I. *De les ciutats d'Azoto, Ascalon i Gaza.*

Ja queda dit que en lo Orient és cosa dificultosa delinear los camins, perquè sovint sovint, o per tiranies de ministres o per sublevacions dels pobles, o per los freqüents excessos de lladres, és menester buscar gerigonzas i això no menos que en los demás països s'experimenta en lo viatge de Jerusalem a l'Egipte, i aqueixa és la causa per què amb diversitat se llegeix en los escriptors. Lo Pare Sant Agustí, parlant del passatge que Jacob féu de Bersabea al regne d'Egipte, afirma que lo féu amb només que 300 milles: *Ab illo loco ubi erat Jacob, usque in Egiptum vix erant trecenta milliaria*,¹¹⁰ i tres milles fan llegua. Se discorre, però, que lo sant doctor parla del camí més breu del desert, que bé podria aixís fer-lo lo Sant Patriarca anant ben acompanyat i armat. Lo Pare Quaresmio,¹¹¹ computant lo viatge de Jerusalem al Cairo n'hi troba casi 490. Altres també altrament ho escriuen, però lo Pare Maleo, que lo escriu segons lo orde que en aquestos temps s'observa, per terra nota lo camí ordinàriament, com també les hores que de lloc a lloc se compten amb sos noms, segons la relació que li donà en escrit un senyor Bartomeu Zanchi de Verona, que del Cairo a Jerusalem féu aquest viatge amb caravana i rellotge, etc.

109. Baronio: Cèsar Baronius, *Annales ecclesiastici*. Vegeu nota 86.

110. *Serm.* 81, *De Tempore*.

111. Quaresmio: *Elucidatio*, tom II, p. 930.

En lo primer dia, partint del Cairo se va a Hanca, i és viatge de hores 6.	
Lo segon, s'avança a Balbes	hores... 8.
Lo tercer, s'arriba a Coren	hores... 7.
Lo quart, a Salahia	hores... 10 i ½
Lo quint, per desert, al pou anomenat Devedar	hores... 15
Lo sisè, a Càthia	hores... 9
Lo setè, al pou Abde	hores... 8 i ½
L'octau, a Melheran	hores... 6
Lo nou, a Beresanní	hores... 6
Lo 10, a Ariz	hores... 12
Lo 11, a Zacca	hores... 8
Lo 12, a Hannunes	hores... 8
Lo 13, a Gaza	hores... 7
Lo 14, a Azoto	hores... 8
Lo 15, a Rama	hores... 10
i lo 16, a Jerusalem	hores... 10

que a raó de tres milles l'hora, com se nota de Rama a Jerusalem, que és de [240v] 30 milles, i se fan amb 10 hores, vénen a ser les 400 i més milles que senyala lo Pare Maleo, i en veritat és segur lo cómputo, i per complir en donar alguna notícia d'aquest viatge, com també de sos principals llocs, sia lo primer:

La ciutat d'Azoto.

Per major satisfacció dels curiosos, en aquest capítol se donarà notícia de dos llocs principals d'aquest camí, lo primer dels quals, partint de Jerusalem és Rama, però com ja se n'ha tractat en son lloc, passo a la ciutat d'Azoto, que antiguament fonc famosa i satrapia dels filisteos i tocà en sort a la tribu de Judà, a la qual (diu Josuè, cap. 15 amb Sant Jeroni) després, però, fonc cedida a la de Dan, a la qual és senyalada de Josep Hebreu.¹¹² Aquí, en un sumtuós temple se trobà lo ídol dit Dagon, que a la presència de l'Arca del Senyor se derrocà per terra, com se llegeix en los *Reis*.¹¹³ Aquesta ciutat fonc presa de Jartano, general dels asirios, i prop d'ella succeí la sanguinosa mort de Judes Macabeu, ben venjada dels seus germans amb gran mortaldat dels enemics i ruïna de la mateixa ciutat, que l'entregaren a l'incendi, com és de veure en la *Història* dels mateixos macabeos.¹¹⁴

112. *Josep Hebreu*: Flavi Josep, *Antiquitates*, Llibre 5, cap. 1.

113. Cap. 5.

114. Llibre 1, cap. 9.

No obstant, després fonc reedificada i se conservà fins al temps de Sant Jeroni, que l'anomena Asdod, casi convenint amb los árabes, que l'anomenen Asdud, i se mantingué encara fins als temps dels nostres reis, que l'honoraren amb sede episcopal. Represa, però, després, dels sarracenos amb traïció feren en ella molts presoners cristians als quals luego intimaren la mort si no renegaven de la Fe verdadera i Catòlica, com en efecte foren decapitats, perquè més estimaren morir antes que abandonar a Cristo, i lo últim, que fonc més atormentat que tots, era un religiós franciscano anomenat Felip, que perquè animava als demés a morir constants en la confessió de la santa Fe, manà lo soldán que li tallassen la llengua. Després i de poc en poc les mans i que li obrissen lo ventre des de lo coll fins a la cintura, i amb tants torments miraculosament predicava encara lo Sant Evangeli i abominava la immunda secta de Mahoma, lo que no podent sofrir aquells bárbaros, lo investiren com rabiosos tigres i lo acabaren de matar, martiri que li pronosticà lo Pare Sant Antoni de Pàdua, com pot veure lo curiós en les nostres cròniques, i també en Sant Antonino,¹¹⁵ que nota haver estat en lo any 1231. En aquesta ciutat, per ministeri d'àngels fonc portat aquell sant diaca Felip, que batejà lo eunuco de la reina Candace,¹¹⁶ i aquí predicà la llei santa i Cristo. Finalment, per los sarracenos fonc aquesta ciutat desfeta i destruïda que al present se veu en la miserable figura de desgraciada vila.

Ascalon.

Molts, per fugir de perills de lladres, i part també per curiositat, deixen a l'esquerra lo camí ordinari i, passant per la riba del mar, van a veure la famosa ciutat d'Ascalon, antiga i noble. D'aquesta ciutat fonc aquell bárbaro matador dels sants innocents Herodes, i per ço dit ascalonita. 10 milles dista de la ciutat d'Azoto i de Gaza casi 14.

Tenia fonaments aquesta ciutat sobre les riberes del mar Mediterráneo, i tancava en recinto alguns colls, amb fortíssimes muralles de pedra viva lligades amb columnes, [241] de manera que en temps antic apareixeria cosa eterna, i amb tot això, ja del furor dels enemics, com per causa de terremotos, tota aquella gran obra ha vingut a parar en muntanyes de ruïnes.

En lo centro d'aquesta ciutat se veu un pou profundíssim, al qual

115. Títol 24, cap. 3 § 3. L'autor no esmenta a quina obra pertany aquesta referència

116. *Candace*: Candàtia. Era el títol i no pas un nom propi, d'una reina d'un territori situat a l'Alta Nùbia. Ja és esmentada per Estrabó, *Història*, XVII, 820, i Plini, *Història Natural*, VI, 186.

antiguament se baixava amb cavalleries a buscar l'aigua, i prop d'ell se veuen encara algunes columnes de marmol en peu que indiquen haver estat allí alguna lotja curiosa i de recreació. Dels demés sols se veuen les grans ruïnes amb algunes mal treballades cases i certs jardins amb poques hortalisses, amb abundància, però, de prunes, de què ne fan secar còpia.

Antiguament fonc una de les cinc satrapies dels filisteos i tocà en sort a la tribu de Judà, com escriu Josep Hebreu,¹¹⁷ o a la tribu de Simeón, com vol lo Adricomio, però ni l'una ni l'altra la posseïren, perquè jamai ne pogueren treure els habitants d'ella, i sempre fonc dels filisteos, menos, però, un poc de temps que la prengué Jonatàs Macabeo, com en la *Història macabea* se llegeix,¹¹⁸ que amb 8.000 habitants la donà també a l'incendi, com Azoto. Aquí lo fort Samsó matà aquells 30 jòvens filisteos i los prengué los vestits per donar-los a altres 30 hòmens que li havien desfet los problemes, que era: *De comedente exivit cibus, et de forti egressa est dulcedo*.

Estigué aquesta ciutat en mans dels nostres cristians, a on floriren molts en santedat i *maxime* en temps del pèrfido Juliano Apòstata, que en tanta manera deixà córrer los desenfrenats ascalonitas infiels, superbos i cruels contra los cristians, com ho refereix lo Thirio¹¹⁹ i ho escriu Theodoret,¹²⁰ quan molts religiosos i religioses foren martiritzats amb tan horrenos turments, que arribà aquell infame a manar que de viu en viu los obrissen les entranyes i, omplerts d'ordi los ventres, los entregà als porcs perquè los devorassen, crueltat verament inaudita que succeí cerca lo any del Senyor 362, i d'allí a poc la ruïna de la ciutat. «*Ascalone et Gaza* (escriu Theodoret) *sacerdotum et virginum Deo diccitarum ventres discindunt deinde farciunt hordeo, ac tandem eos porcis devorandos objiciunt*».

Fonc després restaurada de l'Emperador Eraclio,¹²¹ i tornada a prendre dels sarracenos i de nou després reconquistada dels nostres, que l'honoraren amb catedral i Bisbe. D'ella s'apoderà també Saladino,¹²² però després la

117. Llibre 5, *Antiquitates.*, cap. 1.

118. Llibre 1, cap. 10.

119. Thirio: es refereix a Guillem de Tir. Vegeu notes 103 i 182.

120. *Theodoret*: Theodoret de Cir, important escriptor sobre teologia i història eclesiàstica, nasqué a Antioquia, Síria cap al 386, però no és coneguda la data de la mort, al voltant del 460. Fou nomenat bisbe de Cir el 423, i el 451 participà en el concili de Calcedònia. Se'n coneixen, entre d'altres escrits, deu discursos *Sobre la Providència*, *Comentaris a l'Esriptura* i dotze discursos contra Julià l'Apòstata, a més de la *Historia Ecclesiastica*.

121. *Eraclio*: Heracli I (Capadòcia 575-Constantinoble 641). Emperador bizantí des del 610, s'enfrontà als perses el 628 i els vencé.

122. *Saladino*: Nom amb què era conegut entre els europeus el soldà de Síria i Egipte Salah al-Din Yusuf ibn Ayyub (1138-1193). Després d'haver ampliat

recobrà Ricardo,¹²³ Rei d'Inglaterra, que la cenyí de fortíssimes muralles, i finalment de la fúria mahometana i per los terremotos desfeta, com de present se troba, i sepultada en les pròpies ruïnes, part batudes del mar i part cobertes de l'arena, d'on se descobren encara hermosíssimes columnes, etc.

Gaza.

En tercer lloc d'aquest camí és la ciutat de Gaza, tan antiga que la memòria d'ella se té de poc després del Diluvi: «*Factique sunt termini Chanaam viventibus a Sidone Geraram usque Gazam*», diu Moisès en lo *Gènesis*, 10. En lo repartiment de la Terra de Promissió, tocà en sort a la tribu de Judà, com se llegeix en Josuè, 15: «*Gaza cum vicis et villulis suis usque ad torrentem Egipti et mare magnum*».

Aquí lo fortíssim Samsó, desgolfades les portes de bronzo d'aquell temple, las portà sobre una muntanya que està pròxima a la ciutat, com és de veure [241v] en lo *Llibre dels Jutges*.¹²⁴ Aquí lo mateix Samsó fonc portat presoner i sentenciat a rodar son molí, i finalment aquí se veuen unes ruïnes d'un gran palacio (altres diuen temple) que fonc en un instant sepultura de molts filisteos i del mateix Samsó, que recobrat de les sues forces, allí lo introduïren, diuen alguns, per fer-ne burla, lligat, però, a les dues columnes en què se sustentava aquella gran fàbrica, i donant ell una gran sacudida, derrocant les columnes i tot aquell edifici i dient: «*Moriatur anima mea cum philistiim*», allí quedà amb tanta multitud de filisteos morts.

Antiguament fonc insigne ciutat i la quinta de les satrapies dels filisteos i de les més superbes i ben mortificada també del macabeo Jonatàs,¹²⁵ com se llegeix en la sua *Història*,¹²⁶ i perquè se rebel·là fonc altra vegada represa i castigada de Simón, germà de Jonatàs i amb tot això, com estava agradat de la delícia d'aquell terreno, la fortificà alçant en ella un sumptuós

considerablement els seus dominis, emprengué la lluita contra l'Imperi llatí de Jerusalem. Aconseguí la victòria contra els croats a la batalla de Hattin (1187).

123. *Ricardo*: Ricard I d'Inglaterra, Cor de Lleó (Oxford 1157 - Chalus, França 1199). Organitzà i dirigí la tercera croada a Terra Santa. Derrotà Saladí, però no pogué apoderar-se de Jerusalem.

124. Cap. 16.

125. *Jonatàs*: Jonatan, fill del sacerdot Mataties i germà de Judes i Simó, membres d'una família que tingueren una actuació rellevant en la lluita (166-160 aC) contra Antíoc IV Epifani, rei selèucida. Els *Llibres dels Macabeus*, dos llibres bíblics, expliquen la lluita del judaisme contra els reis que pretenien d'hel·lenitzar-los.

126. Llibre 11, cap. 11.

palacio per sa habitació, com és de veure en dit llib., cap. 13, i d'aquí prengué ocasió Sant Jeroni d'escriure que Gaza florí en temps dels macabeos.

Lo Adricomio és de parer que en temps de l'Emperador Tito quedàs aquesta ciutat destruïda i de l'apòstata Juliano reedificada, però segons lo Pare Maleo fonc antes restaurada de l'Emperador Constantino, mogut de la congruència del nom Constància¹²⁷ que la ciutat d'ell heredà, perquè antes s'anomenava Majonia¹²⁸ com nota Sozomeno,¹²⁹ llib. 6, cap. 4 de la *Història tripartita* i de lo que antecedentment queda dit, és a saber, que Juliano trobà aquí molts cristians als quals cruelment martiritzà, senyal que Gaza estava encara en peu i habitada i en poder de cristians, antes que lo apòstata pérfido allí tiranitzàs.

Aquesta antiga ciutat tenia els fonaments prop del mar Mediterráneo, a on un Baixà Príncep d'ella fent cavar lo terreno trobà de grossos fonaments i, entre les ruïnes, algunes caixes de plom amb certes creus esculpides en elles i ossos a dintre, que se judicà serien dels antics monjos i cristians de santa vida, i descobrí també diverses columnes de marmol hermosíssimes i moltes altres curiositats, entre les quals part d'una estàtua de pórfido que tenia lo cap elegantíssimament treballat, amb los ulls de cristall platejats a modo de mirall, i pensant lo Baixà que era figura de la Verge Maria (deia ell) o d'algun sant, la presentà al Pare Maleo, però com d'aquella figura no hi havia coneixement cert i d'altra part se dubtà que fos estàtua d'algun ídol, la feren desfer i perdre.

Destruïda l'antiga ciutat de Gaza, fonc edificada la que vui se troba a mitja llegua del mar, que si bé no reeixí de la magnificència i elegància de la primera, alomenos és la major ciutat d'aquells contorns, molt mercantil, en terreno molt fecundo, que abunda de grans, de vinyes i molts altres fruits i hortalisses, perquè abunda bastantment de pous i fonts. Fora de Gaza, casi a tres llegües, i a la part de migdia, se veu una població que los árabes l'anomenen lo Deir, que vol dir convent, i se té per cert que en temps de cristians hi havia un gran convent habitat de moltíssims religiosos i ermitans de gran exemple, la vivenda dels quals era [242] ordinàriament de llegums, dàtils i olives. Aquestos sirvents del Senyor, després de complir amb los devots i espirituals exercicis, per fugir de l'ociositat, lo entreteniment d'ells era teixir estores i treballar esportes, cofes i cabassos de les fulles de palma, que allí se crien en gran abundància,

127. *Constància*: subratllat al manuscrit.

128. *Majonia*: subratllat al manuscrit.

129. *Sozomeno*: Sozòmenos Hermies, escriptor i historiador eclesiàstic bizanti (segle v). Deixà una *Història de l'Església* en 9 volums.

i en aqueix lloc un baixà industriós hi féu plantar 14.000 moreres per la seda, que allí se recull molta, si los habitants s'apliquen.

Un Príncep hi havia en aquesta que era senyor de 160 pobles i d'un terreno que per llarg se li compten 100 milles i 30 de través, i d'aquella casa era casi sempre lo Baixà d'aquell país; d'ells, n'hi hagué de molt cruels i enemics de cristians, especialment dels europeos. No falten d'això memòries, en los llibres antics de la Terra Santa, de les grans sumes que ha hagut de pagar per deslliurar de les mans d'aquells a religiosos i pelegrins. En lo any 1370, se trobà allí un religiós napolità, diaca, anomenat fra Joan, que mogut del zel de dilatar la Santa Fe Catòlica se posà a predicar-la a aquell Príncep, però com que aquest estava tenaç en la sua superstició, manà fer trossos del predicador amb gran crueltat, com és de veure en les cròniques de la nostra seràfica religió i en lo llibre I de les *Conformitats*. I en lo any 1555, passant per allí dos pelegrins francesos, foren detinguts d'aquell Baixà, que amb persuasions i amenaces volgué forçar-los a negar la verdadera Fe i a seguir la immunda secta mahometana, però com sempre se mantingueren constants, los manà degollar i llançar després los cossos a la campanya, sobre los quals en aquella nit los cristians veren una gran llum, i a vista de tal prodigi s'arriscaren a anar-los a recollir i enterrar-los secretament en una iglésia de grecs, del que ne dura encara la tradició en los d'aquell país.

Ja s'ha tocat lo que succeí a dos guardians de Jerusalem per causa d'una embarcació que los corsaris prengueren, en la qual hi anaven moltes mercaderies d'un Baixà de Gaza, que donant d'això la culpa al Guardià de Jerusalem, li envià a dir que cuidàs de fer-li restituir lo que en aquella nau li havien pres. Lo Superior li respongué que ell no podia manar a tals lladres i que ni menos sabia qui eren. A tal resposta se quedà quiet lo tirano, fingint de no cuidar-ne més. D'allí a pocs dies, arribà a Rama (jurisdicció del Baixà) lo nou Superior de Terra Santa i allí fonc luego lo que acabava a encontrar-lo. ¿Què féu lo Baixà al Superior vell i al Superior nou amb tota la família que a cada un acompanyava? Los féu posar en presó amenaçant-los que allí moririen si no li donaven 4.000 piastres. I tantes hagueren de ser per no exposar a la Terra Santa a major desgràcia.

Després d'aquestos cruels, altres començaren a humanar-se, i la causa d'això fonc (diuen alguns), perquè un d'aquells Prínceps prengué per muller a una esclava espanyola noble, de la qual aprengué de ser menos cruel i més apacible, fins que arribà en les sues malalties a no servir-se d'altre que del nostre enfermer de Jerusalem, que sempre que d'ell se despedia era amb alguns beneficis per lo convent i religiosos. Lo bon afecte d'aquest Príncep se conegué, entre altres ocasions, en una delicadíssima matèria, i fonc que trobant-se en Gaza un enfermer per certa

indisposició d'aquest Príncep, les dones del serrallo demanaren, per gràcia, de ser visitades del metge, a on anà[242v] amb son intérprete, i després d'haver donat a diferents d'elles alguns medicaments i receptes, segons les indisposicions que encontrà, se li posà davant una turca que tant com era immunda i fea d'ànima era de bellíssima corporal figura, però desenfrenada, demanant-li que la curàs també a ella. Lo religiós, que era de bona intel·ligència, coneixent que allò més anava de burla que necessitat, digué a l'intérprete, «escapar, escapar d'aquí,¹³⁰ que aquesta més necessita de marit que d'enfermer».

A l'oïr aquestes paraules lo intérprete, o fos que les entengués o que per natural perversitat sua, perquè era cismàtic, volgués fer un afront al pobre religiós i a tota la nostra nació, girat a la turca li digué: «¿No saps què ha dit lo franco? T'ha dit que més aviat te serviria de marit que no de metge». La profana, que per altra cosa no rabiava, consentí luego, pensant que se parlava de veres, i en senyal li tirà un mocador congratulant-se amb les demés com si lo matrimoni estigués ja concordat. Però lo pobre religiós, quan entengué la burla que li feia lo pérfito cismàtic, plorant recorregué al Baixà i contant-li lo fet li demanà amb grans expressions que lo deixàs tornar al convent. Admirat lo Príncep de tal tragèdia, li respongué no com a turc, sinó com a home molt considerat dient-li: «Jo, per termes de ma llei, hauria d'obligar-te a mantenir la paraula, però per mostrar mon agraïment a la bona virtut que m'has fet, no te vull violentar, però en cas que resolguesses de fer-te turc i prendre muller, jo no te donaria aqueixa turca, ma concubina, sinó una filla mia, i te faria patró de mon palacio i de tot quant jo tinc en lo món». Terrible temptació, però a tot resistí gallardament lo religiós, donant-li les gràcies del favor que pensava fer-li, i majorment perquè li donava llicència de partir-se, com ho executà luego que arribà a Jerusalem, perquè demanà al Superior que luego lo deixàs tornar a la sua província, judicant que millor era vèncer amb la fuga que no quedar exposat a perills de tanta conseqüència.

Lo fill d'aquest Baixà [que] anomenen¹³¹ Assan, seguint lo bon afecte de son pare, se mostrà molt aficionat a nosaltres i particularment en¹³² una ocasió de gravíssimes calamitats i persecucions que patiren los religiosos, los quals sabent a qui girar-se per trobar algun socorro, acudiren a ell, que se mostrà tan compassiu que d'almoïna envià dos camells carregats d'arròs amb altres provisions i pòlissa oberta¹³³ per procurar diners sens

130. *escapar, escapar d'aquí*: subratllat al manuscrit.

131. *anomenen*: és correcció nostra; al manuscrit, 'anomen'.

132. *en*: repetit al manuscrit.

133. *pòlissa oberta*: document per a avalar un préstec de diners.

interès algun (¡que confusió per los cristians que, en lo any 1753, si allargaren diners a la pobre Terra Santa fonc amb la usura de 12 i¹³⁴ per cent, quan los maleïts grecs nos feren una avania de 110.000 piastres! No li foren, però, ingrats los religiosos, perquè feren diligència en Constantinopla que a un seu fill se donàs lo govern de Jerusalem (com succeí), lo qual fonc tan agraït que en son palacio no tenien los religiosos porta tancada en tot lo que son poder arribava, ja podien amb tota confiança demanar-li, gràcies que totes eren concedides i sense costes. Per los camins de la sua jurisdicció no tenien que demanar-los tributs o cafarros,¹³⁵ perquè los n'havia fet francs. Si s'empeñaban per alguns presos, encara que de consideració, lo soltaba *gratis*,¹³⁶ cuidava, com per los de la família sua, que al nostre convent se portàs cada any tot lo blat que necessitassin [243]. Si anaven a visitar-lo, sempre havien de prendre algun refresc, i amb regals d'alguna curiositat, i especialment dels primers fruits, i amb tan familiars discursos s'entretenia amb los religiosos, que arribant finalment a tractar de la fe, digué alguna vegada: feu que jo veja una bandera d'algun de vostres Prínceps, que jo faré aleshores lo que vosaltres voldreu, i no s'allargava més perquè tement que no li succeís lo que a l'Emir Facaardino,¹³⁷ que per haver-se manifestat parcial dels cristians i passat incògnit a Florència, ho pagà amb lo cap i la pèrdua de tots sos estats, que s'estenien del Monte Carmelo fins a Aaman,¹³⁸ terreno de 200 milles, i no obstant que se portava amb cautela, fonc acusat a Constantinopla de que era tan aficionat a nosaltres que també, segons notícia, li abreviaren la vida, havent quedat en lo govern de Jerusalem un seu germà, que també nos feia bona sombra, i deixat un fill de cinc anys que també mostrava la mateixa inclinació, cosa d'admirar perquè quan los demás, ja de poca edat, se manifesten intractables i de natural aversió als cristians, aquest estava contentíssim de deixar-se tractar i festejar dels religiosos.

Los llocs que d'aquesta ciutat fins a entrar a l'Egipte se troben (detràs queden notats) són per la major part deserts, estèrils i de poca consideració, per ço en Gaza se proveeixen los passatgers per casi lo restant del camí.

134. *i*: a continuació hi ha un espai per a escriure-hi una altra paraula.

135. *cafarros*: de l'àrab *gafar*, contribució.

136. *gratis*: subratllat al manuscrit.

137. *Facaardino*: Fahr al-Din, (? 1572 - Constantinoble 1635). Demanà ajuda als europeus per fer un estat independent de la Porta a Síria, pero no hi reeixí. S'enfrontà al soldà Murat IV, el qual el derrotà i féu executar.

138. *Aaman*: Amman, avui capital de Jordània.

Capítol II. *Del viatge que feren Cristo, Maria Santíssima i Sant Josep a l'Egipte.*

Per major satisfacció¹³⁹ dels pelegrins i devots, he pensat escriure aquest capítol i donar alguna notícia del viatge que feren Maria Santíssima i lo seu castíssim¹⁴⁰ espòs, Sant Josep, amb lo Divino Redemptor Jesús. Ja se sap que al temps que aquesta celestial família passà a l'Egipte, los patrons del món eren los romans, i per açò en pau universal, lo que fa creure que aleshores los camins serien més practicats, més breus i diversos, si bé que no los faltaren ocasions en què exercitar la paciència, com se dirà, i també pot ser que la Santíssima Verge, pensant que podria trobar-se amb los soldats d'Herodes, deixàs lo ordinari camí fent lo que se anirà dient, perquè avisat Sant Josep de l'àngel, que li digué: «*Surge et accipe puerum et matrem ejus et fuge in Egiptum, etc.*», se diu amb singularitat que passaren prop d'Hebron i pernoctaren en una vila que per això fins al dia present s'anomena encara de Santa Maria. D'aquí arribaren prop de Gaza, a un poble dit Lebhem,¹⁴¹ del qual escriu Adricomio, núm. 55, aquestes paraules: «*Lebhem, villa ubi est puteus de quo dicunt Beatam Mariam Virginem cum Puero Iesu et Joseph, cum in Egiptum fugerent, aquam hausse ibique pernoctasse*». D'aquest lloc continuaren lo viatge vers la ciutat d'Hermopoli,¹⁴² a on començaren ja a descobrir-se prodigis perquè a l'entrar allí aquesta celestial companyia, un gran arbre s'inclinà fins a la terra, com que los feia reverència, escriu Sozomano¹⁴³ Lib. 20 *Hist. Eccl.*: «*Nam traditum est, Joseph cum propter Herodem assumptis secum Christo et Maria Sanctissima Deipara, fugisset et venisset Hermopolim atque simul ut porta appropinquaret, statim arborem licet plane maximam adventu Christi curvatam esse, atque ad solum usque se inflexisse et Christum adorasse*», i prossegueix lo escriptor que en aquell instant rebé lo arbre tanta virtut que anaven a prendre de les sues fulles amb les quals curaven tots los malalts, i ho confirma Nicéforo,¹⁴⁴ referit de Baronio en lo any primer de Cristo.

139. *satisfacció*: és correcció nostra; al manuscrit, 'satisfació'.

140. *castíssim*: és correcció nostra; al manuscrit, 'castim'.

141. *Lebhem*: subratllat al manuscrit.

142. *Hermopoli*: Hermòpolis, actualment Al-Asmunayn, ciutat egípcia

143. *Sozomano*: Sozòmenos. Vegeu nota 129.

144. *Nicéforo*: Pot tractar-se de sant Nicèfor de Constantinoble (c 758 - Scútari 829), eclesiàstic bizantí. Escriví diverses obres teològiques i històriques (Ἰστορικὰ συντομος ο *Breviarium Nicephori*).

[243v] En segon lloc, escriu lo Abulense en lo 2 de Sant Mateu,¹⁴⁵ Quest. 60, un altre miracle que succeí, i fonc que no trobant Sant Josep a on retirar-se, se n'entraren en un temple en què hi havia 365 ídols (tants com dies en un any), los quals, tots, al comparèixer allí lo verdader Fill de Déu, tots se commogueren i derrocaren per terra, lo que sabut d'Afrodísio, Príncep dels sacerdots falsos, arribà a dir: «Si aquest no fos Déu dels nostres déus, aquestos no s'haurien inclinat fent-li reverència, per ço si nosaltres no fem també com han fet aquestos, serem castigats amb Faraón»: «*Hic si non esset Deus Deorum nostrorum coram eo eo ipsi non se prosternerent. Nos ergo quod Deos nostros facere videmus, nisi caute fecerimus, omnes sicut Pharao periculum incurremus*», com refereix Evagri¹⁴⁶ in *Vitis Patrum*. I no foren sols aquestos los ídols que quedaren postrats a la presència del divino Redemptor, sinó també tots los altres, que se trobaren innumerables en lo Egipte, per tercer prodigi pronosticat ja del Profeta Isaïes, 19: «*Dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Egiptum et commovebuntur simulacra Egipti a facie ejus*»: per aquell núvol, los Sants Atanasi, Crisóstomo, Cirilo, Jeroni, Anselm, Bonaventura i altres entenen o la Immaculada Verge Mare Maria Santíssima o la humanitat de Cristo impecable, i explicant Dionísio Cartuciano¹⁴⁷ lo dit pas d'Isaïes, diu: «*Corruerunt Idola Egipti propter Christi presentiam quam inferre non potuerunt, quemadmodum Dagon Idolum corruit, cum Arcae presentiam ferre nequi visset*».

D'Hermòpoli després partint, aquesta celestial comitiva caminà algunes jornades per lo desert, a on també per quart prodigi se veren totes les fieras que, pacífiques i com casi humanades, s'humiliaven i veneraven el Divino Criador, que, com escriu lo Pare Cartagena,¹⁴⁸ apar al·ludeix lo que Isaïes diu en lo cap. 11: «*Habitabit lupus cum agno et pardus cum hado accubabit: Vitulus et leo et ovis simul morabuntur et puer parvulus minabit eos*», i amb les fieras se mogueren per lo mateix efecte los aucells també, festejant a Cristo amb suau melodia i saludant-lo amb miraculosa veu, Salve Rex, i no és d'admirar que això fessen les criatures sensibles, quan també les insensibles feren tanta demostració, com diu lo gran doctor de la Iglésia, Sant Gregori, *Hom.* 10, «*Omnia quippe elementa auctorem suum venisse testata sunt*».

145. *Sant Mateu: In Matth.*

146. *Evagri*: Evagri Pòntic, 346-399. Monjo, místic i teòleg grec. Continua la *Historia Ecclesiastica* de Teodoret.

147. *Dionísio Cartuciano*: Dionís Cartoixà, (Ryckel, Limburg 1402 - Roermond, Lieja 1471), teòleg i místic, conegut com Doctor Extàtic.

148. *Cartagena*: escriptor no identificat. Potser es refereix a Joan de Cartagena († 1617).

Lo quint prodigi fonc quan, encontrant-se amb uns famosos lladres, aquestos haver fet presa de la celestial companyia, i foren ells los presos, perquè captivats de les gracioses prendas de Jesús i de Maria, mudaren l'arrogància i mala intenció en humilitat i rendiment, postrant-se als peus del Divino Infant i, reverenciant-lo, volgueren que amb la sua Divina Mare i Sant Josep anassen a la casa o cova del cap de dits lladres, i allí los allotjaren amb gran humanitat, i de les coses que allí tenien los assistiren i serviren amb molta galanteria i aquí succeí altre prodigi, i fonc que la muller d'aquell principal lladre, prenent de certa aigua de què Maria Santíssima havia tocat rentà un infant que allí tenien leprós, i a l'instant quedà curat i net com si tal mal no hagués tingut. Lo que vist del pare, quedà tan obligat que en agraïment del benefici volgué servir-los de companyia i salvaguardia per tot lo desert que havien de passar, perquè ningú ofengués a tan celestial [244] comitiva, servei que després li fonc ben pagat, perquè segons escriu Pere de Natalibus,¹⁴⁹ aquest era lo bon lladre, que crucificat a la dreta de Cristo, exclamà: «*Memento mei Domine, cum veneris in regnum tuum*», i allí mateix meresqué ser oït del Divino Redemptor, que li respongué: «*Hodie mecum eris in Paradiso*». Guisando,¹⁵⁰ en qüestió 677, en la Dominica de Passió, dóna la causa per què aquells lladres no molestaren a Cristo ni a la Santíssima Verge ni a Sant Josep, i diu que com los altres lladres detingueren a Maria Santíssima, aquest bon lladre, mirant a l'infant Jesús li advertí en la cara una majestat o no sé què de divino que obligà els companys a que no s'atrevissen a inquietar-los.

Altre prodigi conta lo Pare Cartagena, que entrant Cristo en un altre temple que tenia les portes tancades, aquestes s'obriren per si mateixes i no corre això sens figura, perquè també aquelles de la Santa Ciutat de Jerusalem a l'arribar a elles l'Arca del Senyor, de si mateixes també s'obriren, com escriu Nicolao de Lira. I per últim d'aquest capítol, altre prodigi s'observà que, aproximant-se a la ciutat del Cairo, una palma s'inclinà als celestials viandants, perquè sens fatiga prenguessen del seu fruit, retornant després a son natural estat, lo que vist d'aquells perversos idòlatres, anaren a tallar aquella planta, però a la matinada següent fonc trobada en peu i més hermosa que antes, sols que se li coneixia lo senyal de la incisió per testimoni del miracle, com ho escriu lo Abulense.

149. *Pere de Natalibus*: no se'n sap la data de naixement, però morí entre 1400 i 1406. El 1370 fou nomenat bisbe d'Equilio (Itàlia). Escriví unes *Llegendes de sants* en dos volums, obra impresa a Vicenza per primer cop el 1493 i després reeditada diverses vegades fins al començament del segle XVII.

150. *Guisando*: autor no identificat.

Capítol III. *Notícia del regne d'Egipte.*

Segons escriuen los més pràctics cosmògrafos, lo dilatadíssim regne de l'Egipte, tan celebrat aixís de sagrats com profanos escriptors, és país que té de giro 1912 milles, sens comptar los deserts, i confina d'Orient amb la Judea i desert Hetan o Tebayde¹⁵¹ i mar Roig; de Ponent amb lo altre desert de vuit jornades vers la Barbaria; de Migdia amb los deserts de la Núbia i Etiòpia, i de Tramuntana amb lo mar Mediterráneo de riberes¹⁵² i escollos, i sens ports, menos aquell d'Alexandria, guardat de bona fortaleza, i les dos boques del Nilo amb la sola capacitat de medianas embarcacions, i no tampoc en totes ocurrències, perquè lo mar, amb lo fluxo hi congrega a vegades muntayes d'arena, i per això alguns reputen aquell regne per inaccessible.

Fonc dit Mesraim, d'un fill de Cam, fill segon de Noè, i vui los àrabs anomenen Messer¹⁵³ a la ciutat major, i Mesraim al regne, i per ço escrigué lo nostre Lira en lo cap. 10 del Génesis: «*Mesraim a quo Egiptii unde in Hebreo Egiptus Mesrahim dicitur*», i finalment d'Egipto, fill de Belo, li quedà lo nom d'Egipte, com los europeos lo anomenen, i Masra los turcs.

Sempre abundà de poblacions, de manera que en temps del Rei Amasis s'hi comptaven 20 mil ciutats, i Diodoro¹⁵⁴ les allarga a 30 mil, entre les quals campejaven Babilònia, Tebes, Memfis, Alexandria i Pelusio, i si de present no són tantes, són, no obstant, moltíssimes i en particular sobre les quatre ribes del riu Nilo, anant de Damiata i de Roseto al Gran Cairo, a on se compten més de 500 pobles, que los més tenen figura de ciutat, a més de tants que se veuen sobre lo Cairo i en la isla de 700 milles que fa lo dit riu.

És governat aquest regne per un Baixà, ofici que per alcanzarlo és menester tenir en la Cort gran acceptació i que preceesquen sumes exorbitants de moneda, perquè [244v] és ofici de grandíssimes entrades, que per molt que hagen allargat per haver-lo, amb brevedat, o per *fas* o per *nefas*, se rescabalen, i amb molt avantatge.

Goza aquest país d'un clima bo, però calidíssim. Basta dir que en dia 14 de juliol les candeles de cera de dos lliures posades en lo altar es torcien per la gran calor, i amb tot això és molt temperat, perquè no s'hi veuen tempestats ni pedregades, ni menos neus ni pluges, bastant-li la

151. *Tebayde*: Tebaida.

152. *riberes*: a continuació hi ha un espai en blanc.

153. *Messer*: Misr, el Caire.

154. *Diodoro*: Diodor de Sicília, segle I aC. Historiador grec autor d'una *Biblioteca històrica* en 40 volums.

rosada i lo riu Nilo, que cada any una volta (per ordinari) lo rega. I amb aqueix benefici sempre ha estat tan fèrtil que Justino¹⁵⁵ arribà a dir que no hi ha terreno que en això li porte avantatge: «*Nulla terra feracior usui hominum*», i per ço ve a ser anomenada lo braç dret de l'ottomana potència, i verament que no és tan fàcil explicar la sua fertilitat i abundància, i en particular de la gran còpia de blat, llegum i arròs, sucre, carns de tota espècie, terrestres i volàtics, peix sec i fresc, pollastres sens número, que los apresuran a nàixer posant-los en los forns, i quan són petits los venen a mesures, etc. Aquí se fabriquen finíssims tapetes; quantitat de teles per la gran còpia de cànem i lli; i aquí se venen tantes altres mercaderies aromàtiques, bàlsams, càssies, àgates, perles, corals, diamants, i drogues i pedres aquilines.

Un regne tan fèrtil pateix, no obstant, dos faltes, que són no poder criar vinyes ni fer vi per lo gran calor, que luego se torna agre; l'altra és de llenya, que per lo comú han de servir-se dels excrements del bestiar, ni menos tenen aigua fresca en lo ardor de l'estiu, perquè tot lo Egipte (menos la gent acomodada aixís del Cairo com d'Alexandria i altres poblacions que tenen cuidado en conduir-la en llocs subterràneos i cisternes) usa la del Nilo, immunda, tèrbola i calenta, i a qui ne¹⁵⁶ prova causa molts mals efectes, particularment trencadures. Multitud de cegos se veuen en aquest país, lo que se atribueix a la menuda pols que dels deserts pròxims mouen los forts vents que allí regnen.

Aquí purpurejaren los faraons; aquí estigueren maltractats los hebreus per lo espai de 430 anys; aquí s'exercità en gran manera lo art màgic i les més detestables idolatries, i aquí, per últim, a on abunda la malícia superabundà la divina pietat, perquè se dignà lo Fill de Déu habitar aquell terreno i plantar-hi la sua santa fe que tant arribà a florir en santedat que a un mateix temps s'hi trobaren innumerables sants, de què, admirat lo Abulense citat del Pare Quaresmio, diu: «*Et sic pius Deus qui in ira sua non continet misericordias suas, Filium suum in Egiptum missit, dans Egipto magnum consolationis signum, i més avall, Nam in Egipto fides Christi postea floruit valde*», i basta dir que en la sola Tebaida s'hi comptaren bons 20 mil religiosos i anacoretas, entre los quals visqueren Sant Pau, primer ermità, Sant Antoni, abat, los Sants Macaris i tants altres

155. *Justino*: Marc Junià Justí, historiador que visqué entre el segle II i el IV del qual hi ha poques notícies. En *Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi* compendià les *Historiæ Philippicæ*, obra de Pompeu Trogu, historiador gal·lo-romà del segle I aC, que pot ser considerada una veritable història universal i que arriba fins a l'any 19 aC. Justí fou molt citat a l'Edat Mitjana.

156. *ne*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'no'.

famosos Sants fins que últimament per los pecats dels cristians s'apoderaren d'aquest regne los sarracenos i després los otomans turcs, que lo han reduït a la secta abominable del mahometisme. Multitud de cristians hi ha quedat, com gòfits, grecs i altres, heretges però, i cismàtics, amb gran còpia d'hebreus. Alguns pocs catòlics s'hi troben, i molts mercants francesos i d'altres nacions, als quals serveixen de pàrrocos los nostres religiosos.

[245] Capítol IV. *Del Gran Cairo, primària ciutat d'Egipte.*

La major ciutat i principal de l'Egipte, en què resideix lo visir, Baixà o Virrei, és lo Gran Cairo, verament gran, perquè té de giro 18 milles i tan numerosa de poble que arribaran sos habitants a 8 milions, i en prova de que no és exageració s'observà alguns anys que del contagi moriren 900 mil persones, i en altre any de semblant pestilència molts dies ne moriren de 5 a 6000 al dia i, lo que és d'admirar, que cessat lo contagi (o disminuït, perquè poc temps n'hi estan llibres), se veu la ciutat plena com antes.

Aquesta famosa ciutat, segons Marino Sanuto,¹⁵⁷ part 6, lib. 3, cap. 22, tingué los fonaments en lo any de Cristo 982, i de Mahoma 361, que fonc després de la destrucció de Babilònia, dita vui lo Cairo vell, lo esplendor i grandeza de la qual heretà bé aquesta nova Cairo, trobant-se floridíssim empori de comerç, a on los mercants d'Europa, àrabs i altres nacions porten moltíssimes mercaderies, com de la Pèrsia, de l'Índia oriental, etc.

Pensaren alguns que aquí era antes l'antigua ciutat de Memfis, però no acertaren, perquè lo Tirio,¹⁵⁸ escriptor verídic d'aquells països, llib. 19, cap. 15, escrivint l'expedició que allí feren los nostres diu que Memfis era a l'altra part del Nilo bones 10 milles distant del Cairo: «*Ad laevam habentes nobilem et egregiam Metropolim, qui vulgo Babilonia dicitur, lingua arabica Messer*» (és lo Cairo vell), i més avall: «*Usque hodie tamen ultra Nilum qui hanc de qua loquimur urbem proterfluit quasi ad decem milliaria apparet urbs annosa insignita vetusto nobilitatis et eximio magnitudinis argumenta proferens quam etiam incola regionis Memphim veterem fuisse pro certo asseverant*». Lo Mercator,¹⁵⁹ però, és de parer que aquesta ciutat tenia los fonaments a on lo Nilo se derrama baix lo

157. *Marino Sanuto*: vegeu nota 7.

158. *Tirio*: vegeu nota 103.

159. *Mercator*: Gerardus Mercator (Rupelmonde 1512 - Duisburg 1594), nom amb què és conegut el cartògraf, matemàtic i geògraf flamenc Gerhard Kremer. Deixà, entre d'altres obres, *Tabulae geographicæ ad mentem Ptolemæi* (1578).

Cairo i a on se trobava lo temple d'Apis, al que apar sia favorable la glossa literal en lo cap. 30 d'Ezequiel, que llegeix: «*In Memphis unde Nilus dividitur ubi Apis templum, et consulta respondent oracula*». Però també se podria respondre a la Glossa, que també tal volta sobre lo Cairo se dividia lo Nilo, com vui dia en part més alta forma algunes islas, i que després mudàs de curs com tal qual volta succeeix en alguns de l'Europa, i se deu advertir que la mateixa Glossa no diu que la divisió del Nilo no fos baix del Cairo, i per ço se pot entendre que prop de Memfis. Lo cert és que al Tirio,¹⁶⁰ pràctic d'aquells països, se deu donar crèdit.

En aquesta ciutat habiten multitud de mercaders francesos, venecians, inglesos, holandesos i altres, amb sos diversos còsols. Dels primers tenen lo cuidado en lo espiritual los nostres religiosos, com també dels demés catòlics los Pares missionaris que allí habiten.

Per satisfer la curiositat se referiran de particular algunes coses d'aquest gran poble, en lo qual se compten 30 mil carrers i altres tantes mesquites, moltes de les quals representen amb belles portalades i sumptuosos frontispicis, i sobre totes és la que diuen de Gemel Hassen,¹⁶¹ que com és la major és la més majestuosa, adornada de finíssims màrmols i admirable per l'arquitectura. De son interior no se pot donar raó, perquè és irremissible als cristians la pena de mort si entren en les mesquites dels turcs.

Un hospital de sumptuosa fàbrica s'hi troba, que diuen haver-lo erigit lo pri [245 v]mer soldán dels mamelucos, anomenat Piperis¹⁶² i que per renda anual lo dotà de la suma que correspon a 20 mil sequins, per benefici dels malalts pobres.

A la sumptuositat d'aquestes fàbriques públiques correspon, a proporció, la magnificència de les privades, que ordinàriament puguen en alt i acaben en espaiosos terrats per la conveniència de gozar de l'aire fresc en los ardors de l'estiu. Entre los més senyalats i sumptuosos edificis d'aquesta ciutat és lo que se diu Han Calib,¹⁶³ palacio quadrat, gran, d'insigne arquitectura, ric de finíssims màrmols treballats amb admirable

160. *Tirio*: vegeu notes 106 i 118.

161. *Gemel Hassen*: mesquita-madrassa construïda entre 1356 i 1359, és una de les obres més espectaculars de l'arquitectura àrab.

162. *Piperis*: segurament es refereix a al-Malik al-Zahir Baïbars, quart soldà mameluc (1223-1277).

163. *Han Caleb*: Khan-el-Khalili. En realitat era tot un barri format per un carrer central voltat de carrers estrets i coberts. S'hi oferia una gran quantitat de productes, però especialment catifes, sedes i teixits brodats. Encara existeix avui. Sobre la seva antiguitat i fundació hi ha diverses opinions. El soldà Qansu Guri (1501-1511) el féu enderrocar el 1511 per refer-lo d'acord amb un projecte nou.

art i circuits de majestuosos pòrticos sostinguts de grans i curiosos pilastres, i aquí de continuo se congreguen los principals mercants d'Europa, Àsia i Àfrica com a lloc destinat per tractar de sos negocis.

Dos altres edificis magnífics se troben prop del referit, en los quals se guarden los esclaus, blancs i negres, d'un i altre sexo, tots allí exposats amb tanta indecència, però que res de roba los fa nosa. I en temps de mercat són conduïts a un carrer públic que no té eixida i allà, a modo d'anyells en plaça los d'un sexo separats de l'altre, i los blancs dels negres, allí són venuts per los (que entre nosaltres se diuen) corredors, que a manera de no riure's cuiden de fer comparèixer aquells de què los compradors s'agraden. Tal cosa, perquè en aquella ciutat extraordinària públicament s'exercita, i sense rubor de la humana modèstia, que d'aquella gent n'està totalment despedida, i amb la modèstia apar que també la humanitat n'està desterrada, perquè s'ha vist anar allí un infame turc amb dos fills que havia tingut d'una esclava a posar-los a la pública venda, i perquè eren de bona figura i sabia que lo Baixà o altres principals del Cairo li donarien de cada un 200 piastres, pensava fer un gran negoci.

Tornant a lo curiós de les fàbriques, té aquesta ciutat un castell que se reputa per una de les obres més senyalades de l'Egipte, que aixís com sobrepuja els altres edificis per l'eminència del lloc, los avança també per la magnificència de la sua obra, lo qual ocupa tota la summitat d'un coll que té de giro una milla, i compreses les habitacions i adjacències d'ell iguala a una mediana ciutat, i no ha de causar dificultat lo creure-ho, si se pensa que és obra en què molts Faraons, Tolomeos i sultans no perdonaren a gastos per fer-la reeixir magnífica i admirable, adornant-la i enriquint-la de curiosos màrmols, diaspros, pórfidos i altres precioses pedres. Del paviment fins al més alt s'admira una escala treballada a colps de martells en la dura penya, i tan acomodada per [a] tots que fins los cavalls i camells ben carregats no tenen dificultat a pujar-la.

En lo recinto del mateix castell, deixant per abreviar molts altres sumptuosos edificis, és digne d'admiració lo que ocupa lo Baixà, fàbrica verament proporcionada a subjecte d'un càrrec de tanta consideració, que és reputat per lo primer empleo que dóna la Porta ottomana. Tots los tributs de l'Egipte, que segons notícia, passen de cinc milions, los recull lo Baixà, i d'aquests una part en or efectiu l'envia a Constantinopla. La segona s'esmerça en cafè, conserves, sucre i especieria, per provisió del serrallo, casi tota [246] la tercera està destinada per la Meca i lo restant és per pagar los genízaros, assapos, espaís i altres soldats.

Per dir alguna cosa de la religió que los habitants del Cairo observen, diré breument que aquestos, com a seguidors de son legislador Mahoma,

estan obstinadament emparrats¹⁶⁴ a certs capítols de l'Alcorán, perquè en la interpretació no hi ha entre ells concordància com ni en lo sentit, ritos i ceremonias, observància de dejunis, etc., i això és la causa que tan mal fundada llei està dividida en quatre sectes llibrement permeses i professades en lo Cairo. Cada una d'elles regoneix a son cap, que és lo Cadi. Aquest està encarregat de mantenir-la en sa particular observància, i aquestos quatre Cadis en ninguna cosa dependeixen del Baixà, perquè solament són subjectes del gran moftí o cap de la llei que resideix en Constantinopla. De la varietat d'opinions en matèria de religió naix la desunió dels ànimos dels sectaris, i és cosa probable que estant lo Cairo tan lluny de Constantinopla permet allí lo Gran Turc quatre diferents sectes només que per màxima de fina política. Altres nacions de diferents sectes habiten en lo Gran Cairo, com són los hebreus, en gran número i molt poderosos, gòfits, grecs, armenos, surians, etc., dels quals i de sos errors en altra part se tracta.

En la fortaleza del Gran Cairo se troba lo celebrat pou de Josep, comptat d'alguns per altra de les meravelles del món, i apar que no és excés d'expressió, perquè si entre aquelles entren les piràmides de l'Egipte per l'excel·lència de l'obra i per l'altura de tal màquina, amb raó pot comptar-s'hi també lo pou de Josep aixís respecte del treball com per la sua profunditat e ingeni. I per explicar amb brevetat és de saber que vénen a ser dos pous, lo un sobre l'altre en aquesta forma: lo primer és d'11 peus d'ample amb una escala de 128 graus tan ben acomodada que los bous hi baixen sens dificultat per girar un torn que està a la fi de l'escala en un replà. Aquesta màquina és composta de diferents rodes que tiren l'aigua del segon pou fins al dit replà, en una piscina que allí se troba feta a propòsit. I d'aquesta piscina, per medi d'altres rodes a modo de sinia, amb fortes cordes i certs vasos de terra com catúfols, se puja a la cima del primer pou. Obra i fàbrica que més és per admirar als que la veuen que no per delinear-la complidament, tota treballada en la duríssima penya i fabricada, com és la tradició corrent, per lo Sant Patriarca Josep, Virrei aleshores de l'Egipte en los set anys de la prevista esterilitat.

En lo mateix castell se veu una molt gran i majestuosa sala en què lo Baixà amb los Sanjacs¹⁶⁵ té tres dies en la semmana Consell o Divan, en què se resolen les causes ocurrents, i no van amb molta reuma ni gasten tant paper, perquè si lo delicte és de mort, allí mateix amb pocs instants

164. *emparrats*: del castellà 'emperrados', obstinats.

165. *Sanjacs*: *sanjac* té diverses significacions: estendard, circumscripció militar, divisió territorial turca. Els viatgers europeus el fan servir generalment en el sentit de funcionari encarregat d'una subdivisió administrativa.

se dóna i s'executa la sentència. Si és de forca, sempre en tres parts diferents estan preparades les cordes i los botxins que, al primer senyal, com a fúries prenen lo reo a l'aire; si és de ser degollat, allí també tenen una llosa en un aposento que està sobre una sèquia a on luego de degollats los llancen. Quan lo Baixà té Divan amb los sanjacs en aquesta gran sala, los divideixen unes fortes i grans reixes i allí fan i se publiquen les determinacions, i no obstant que un gran cos de soldats los guarda, s'ha vist allí entre ells gran derramament de sang. Los sanjacs són 24 com a regidors d'aquell gran poble. Tots ells han estat esclaus i són renegats [246v] i d'ordinari amb gran discòrdia i amb tanta autoritat i grandesa que quan un d'ells va per la ciutat sempre és amb comitiva de més de 300 i sempre amb esbirros i botxí, i amb tant rigor visiten les botigues o tendes a on se ven pa i altres aliments que si los troben amb medidas o pesos falsos irremissiblement i amb brevedad allí mateix pengen o degollen el delinqüent, i tota la mercaderia que li troben és distribuïda als pobres. Al pas que entre aquesta gent en tanta manera regna la carnalitat, amb tot això no permeten dones públiques. Dos esquadres estan destinades amb varios repartiments per girar la ciutat. Una d'aquestes trobà en un barri moltes dones de mal comerç, i en una casa d'elles a un judío. A aquest, la sentència fonc de ser clavat en la porta de la mateixa casa, i per més diners que los judíos oferiren, no pogueren revocar-la. Les dones totes foren sentenciades a llevar-los lo cap i ser llançades al riu, i les cases derrocades a fundaments.

Casos particulars succeïts en aquesta gran ciutat.

Molts casos dignes de memòria succeïren en lo Gran Cairo. Lo primer fou l'expedició que allí féu Almerico,¹⁶⁶ Rei de Jerusalem, que amb un poderosíssim exèrcit l'assitià i la prengué a pactes i partí d'ella amb gran benevolència. Segon fonc l'entrada que lo Pare Sant Francesc féu en aquesta ciutat per predicar a aquell soldán la veritat del Sant Evangeli, i los passos que allí li succeïren, com se refereix en lo llib.¹⁶⁷ cap. II.

Tercer fonc quan lo santíssim Rei Lluís de França¹⁶⁸ estigué presoner dels sarracenos, per los mèrits del qual se dignà Déu, Nostre Senyor, obrar un senyalat prodigi, i fonc que tractant-se del rescate del Sant Rei, lo soldán li demanà una gran suma de diners, a lo que respongué lo Sant Rei que era

166. *Almerico*: Amalric I (1162-1174) o Amalric II (1197-1205).

167. *llib.*: no hi figura el número.

168. *Lluís de França*: Lluís IX, dit *el Sant* (1214-1270). Organitzà la setena croada i morí de la pesta a Tunis. Fou canonitzat el 1297.

cosa impossible de trobar tanta moneda, atenent que la sua mare, que sola governava lo regne, com a dona no era temuda ni era per empenharse a recollir tanta contribució, però que si lo deixava tornar a son regne li donava paraula d'enviar-li aquella suma. A açò replicà lo soldán: ¿I què assegurança me donaràs? Respongué lo Rei: te deixaré en prenda a mon Déu, aquell que cada dia jo fas consagrar, i pots estar ben segur que lo desempearé encara que m'hi anàs lo regne i la mia vida. Fonc divina disposició que tals paraules digués lo sant Rei, a què aconsentí lo soldán, per ço en la matinada següent disposà lo Rei que un sacerdot celebràs la Missa i consagràs dos hòsties i que la una quedàs dins un calze ben cobert i conduït sobre lo altar amb candeles enceses. Això fet, isqueren tots, i lo soldán amb lo seu sello sellà la porta. I despedint-se lo sant Rei, emprengué lo viatge per França. No tardaren tant los chimeros i aduladors a entabanar lo cap del soldán dient-li que era simplicitat haver donat tant crèdit a un Rei estranger, que lo temps ja passava i que, no compareixent lo diner promès, que quedaria enganyat. Tan fàcilment se deixà persuadir lo soldán, que mogut de còlera anà a l'oratori per insultar lo Santíssim, però quan, oberta la porta, observà que les candeles estaven encara enceses i sens haver-se disminuït, prengué ánimo i confiança de que quedaria satisfet, com en efecte succeí, perquè en breu comparegué un sacerdot amb lo compliment de la promesa, i celebrant aquest sacerdot allí la Missa, rebé aquella sagrada [247] hòstia, i feta sa diligència retornà a França quedant lo soldán edificat i consolat tan complidament que en memòria del cas ordenà a la ciutat que per insígnia prengué un calze amb una hòstia sobre, i lo féu esculpir en moltes parts de son imperi. I afirma lo Pare Maleo d'haver-ne vist un en la ciutat d'Emns,¹⁶⁹ en la Síria, sobre una porta i en mig de dos gall per major testimoniança. D'aquest sagrat empeño escriu lo il·lustríssim Paulo Jovio¹⁷⁰ en lo llib. I *Elogia virorum bellica virtute illustrium*,¹⁷¹ cap. 1, en què pinta al soldán amb una custòdia a les mans i un lema que diu *Victoria Testis*. Varia, però, lo nom del soldán anomenant-lo Salaadino, que visqué molts anys antes de Sant Lluís i fonc lo que combaté contra los nostres prop de Tiberíades en lo any 1187. Però com en lo Egipte regnaren molts soldans d'un mateix nom, pot ser que sia error de l'estampa, havent de dir Saffadino i no Salaadino.

4º Fonc lo martiri de tres religiosos franciscanos que en lo any 1338

169. *Emns*: els àrabs anomenaren Hems o Hums l'antiga ciutat siria d'Emesa.

170. *Paolo Jovio*: Como, 1483 - Florència, 1552. Metge de professió, abraçà la carrera eclesiàstica i el papa Climent VII el féu bisbe de Nocera. Escriví llibres d'història en italià i en un llatí molt elegant.

171. Basilea, 1596.

derramaren la sang per amor de Cristo i havent antes rescatat l'ànima d'un cavaller húngaro que havia renegat, perquè lo persuadiren a tornar a la Santa Mare Iglésia, amb tanta eficàcia, que se resolgué de desdir-se públicament i en companyia dels tres religiosos predicà amb gran fervor contra la secta mahometana, per lo que luego foren encarcelats i tallats a menudes peces donant amb gran constància la vida temporal per l'eterna, com pot veure lo curiós en les nostres cròniques.

5º En lo any 1370 fonc lo martiri d'altres quatre religiosos. Un d'ells era fra Bartomeu de Monte Policiano, tallat per mig a colps de simitarra; altre era fra Joan Etheo, confessor de l'infant don Fernando, germà del Rei d'Aragó; altre era fra Pere, de la província de Santiago, i altre fra Joan, que morí en creu traspassat de sis claus, com refereixen les mateixes cròniques.

6º Fonc també lo martiri d'altres dos religiosos dits, lo un fra Joan de Zuaze, espanyol, i altre fra Joan d'Alexandria, italià, criat, però, en Espanya, que vestí lo hàbit en la província de Sant Gabriel, que havent visitat la Terra Santa entraren en lo Gran Cairo i, predicant allí lo Sant Evangeli, foren presos i posats en una cruel presó en què los feren morir de fam.

I, per últim, apar que entre los màrtirs se podrien comptar tants religiosos que han mort per lo servei i consol de les ànimes dels apestats, com fa la Santa Iglésia en lo Martirologi als 28 de febrer.

Capítol V. De la ciutat de Babilònia d'Egipte i coses que en aquell veïnat s'admiren.

Dues ciutats famoses d'aquest nom, Babilònia,¹⁷² se trobaren en algun temps (successivament, però) una en l'Assíria o Caldea, residència d'aquells grans monarques Nemrot, Nabucodonosor, Artaxerxes, Baltasar, Ciro, Darío, Cambises, etc., i altra en lo Egipte, fabricada de Cambises, Rei dels perses, després de destruïda la primera, dita després Cairo vell,¹⁷³ com nota lo Abulense en lo 2 de Sant Mateu, Qüest. 60,¹⁷⁴ citat de Quaresmio, tom 2, pàg. 947: «*Babilonia est alia civitas magna in Egipto, et non est ista quam Scriptura vocat Babilonem quia illa erat in Chaldea, de qua erat Nabucodonosor: istam autem Babilonem Egipti condidit Cambises Rex Persarum, filius Regis Ciri postquam destructa fuit illa Babilon*».

172. *Babilònia*: subratllat al manuscrit.

173. *Cairo vell*: subratllat al manuscrit.

174. *2 de Sant Mateu, Qüest. 60: In Matt.* Tom I, cap. 2, quest. LX, "De mansione Virginis in Aegypto et via laboriosa".

[247v] Fonc aquesta ciutat molt magnífica i gran, com encara ho manifesten los vestigis que poc lluny del Cairo nou ensenyen, que sis milles s'estenia, i les cases que quedaren en peu (bé que rares) són, de molt, més grans i majestuosos. S'hi troben encara alguns temples, i un en particular, que és oficiat de gòfits, que és lo lloc a on estigué d'habitació Maria Santíssima amb lo Divino Infant i Sant Josep, com ne fa menció lo antic manuscrit de Terra Santa que diu: «*Item est Ecclesia Jacobitarum, in qua fertur stetisse Beata semper Virgo Maria cum Puerio*». Moltes vegades celebren aquí Missa los nostres religiosos, perquè en fe de tal memòria hi està concedida de la Santa Sede indulgència de set anys. I no obsta que se diga iglésia dels jacobites, perquè a son temps seria tal volta d'ells, i després quedàs en poder de los gòfits o que la diga dels jacobites per ser los errors i costums dels uns i dels altres casi los mateixos. I si algun curiós desitjàs saber quant temps estigué aquí la celestial família, satisfan alguns en dir que hi estigué tres anys; altres que entre aquí i la ciutat d'Eliòpolis, o Mattaria, estigué cinc anys. L'opinió, però, de Maldonado¹⁷⁵ és la més acceptada: que en lo 2 de Sant Mateu afirma que Maria Santíssima amb lo seu Divino Fill estigué en lo Egipte no més de set anys i no menos de quatre: «*Itaque hoc tantum certum est neque plures septem, neque pauciores quatuor in Egipto commorari potuisse*».

Altra iglésia també se visita aquí, dita Santa Maria de la Columna, a on estigué algun temps sepultat los cos de Santa Bàrbara, i ho afirma lo citat manuscrit: «*In civitate Babilonia apud Cairum sunt multas ecclesias christianorum, inter quas est ecclesia Sancta Maria de Columna, in qua sepultum fuit corpus sancta Barbara virginis et martiris*», i s'hi guanya la indulgència de set anys.

Lo Abulense, *ut supra*,¹⁷⁶ escriu que en una altra església se conservaven les cendres o relíquies del gloriós Sant Joan Baptista, i ne refereix un miracle que Déu, Nostre Senyor, obrava a honor d'aquest sant precursor, però d'alguns és tingut per apócrifo, que per abreviar no s'escriu.

Graners de Josep.

Al retorn del Cairo vell al nou, casi a la meitat del camí, se veu una gran fàbrica dita lo Graner de Josep, aquell Sant Patriarca i Virrei de

175. Maldonado: autor no identificat. Un Juan Maldonado (1534 – Roma 1583) escriu *Commentarii in quatuor Evangelistas*, Pont-à-Cusson, 1596-1597, Brescia, 1598, París, 1643 i 1651.

176. *ut supra*: subratllat al manuscrit.

l'Egipte, a on prevista la pròxima futura carestia, emmagatzemà gran còpia de blat per socorro de la comuna misèria.¹⁷⁷ I per lo mateix efecte de conservar los grans se ne serveixen també los turcs, i és cosa notable que aquests bàrbaros deixen obertes (de propòsit) les finestres perquè los aucells, que allí són innumbrables, i en particular los coloms i tórtolas, puguen lliurement entrar-hi a menjar, i per ço a aquells ministres que cuiden dels graners los descompten tantes mil quarteres cada any, i no sols lo comú usa tanta humanitat amb les criatures irracionals, que los particulars, molts en testament, ne deixen especial memòria. I no va de fàbula, perquè en lo Gran Cairo, sobre de certa mesquita, un turc ric, quan estava per morir, féu posar una com conca o barqueta de ferro i senyalà renda perquè cada dia l'omplissen de blat per sustento dels aucells. Per los gossos exerciten també certa pietat, que perquè se puguen socórrer de la set, casi en tots los carrers los tenen unes pedres a modo de piques amb provisió d'aigua.

[248] *De la ciutat d'Eliòpolis, dita Matharia.*

Baix del Cairo nou, a distància de casi 8 milles, se troba la ciutat d'Eliòpolis, comptada entre les més famoses de l'Egipte, i basta dir haver-la anomenada Ciutat del Sol, perquè elios¹⁷⁸ en grec significa sol, i poli,¹⁷⁹ ciutat, i fonc privilegiada també en lo llenguatge, perquè (com explica Lira) fonc una de les cinc que parlava en llengua cananea, com ho digué Isaïes, 19: «*Erunt quinque civitates in terra Egipti loquentes lingua chananea*». Fonc també afavorida per haver estat residència i habitada del Patriarca Jacob i de tota sa noble família, com ho escriu Josep Hebreu, lib. 2, cap. 4, *Antiquitates*, a on se llegeix que Faraón concedí al dit Patriarca que habitàs en ella: «*Concessit cum filiis suis in Heliopolitana urbe conversaretur*». Però ja mai fonc tan honrada com amb la presència de Jesús, de Maria i de Josep, que molt temps hi habitaren, com amb la comuna se conformen Sant Anselm, Sant Bonaventura, Ugo, Brocardo¹⁸⁰ i Sant Tomàs, amb lo Abulense, que en lo mateix lloc, Qüest. 60, escriu: «*Dicitur quod mans it in Heliopoli et Babilonia*». En fe d'això, vui dia se

177. *per socorro de la comuna misèria*: escrit al marge dret davant d'un senyal de crida en forma de T que figura davant de 'blat'.

178. *elios*: subratllat al manuscrit.

179. *poli*: subratllat al manuscrit.

180. *Brocardo*: Burchard de Monte-Sion, religiós dominic. El 1283 acabà una obra excel·lent que tingué una gran difusió manuscrita i que continuà, a partir de 1474, per mitjà de la impremta: *Descriptio Terræ Sanctæ*.

visita allí prop una font d'aigua fresquíssima i bona (cosa ben rara en aquell país) amb un pòrtico i un safareig en què (diuen) rentà Maria Santíssima alguna roba del Divino seu Infant Jesús, i se senyala lo lloc en què la posava, que és una finestra en la paret que té lo fondo de pórfido. I aquí prop se veu una gran pedra que serveix d'altar en què moltes vegades s'hi celebra la Santa Missa i s'hi guanya la indulgència de set anys.

Prop d'aquesta font, a un tir d'arc, s'ensenya una antiga i grandíssima planta de sicómoro, dit de Maria perquè a ella i a Cristo s'inclinà, i també perquè (diuen alguns) trobant-se allí la Santíssima Verge, s'encontrà amb certs soldats i, volent-se apartar d'ells s'obrí lo arbre donant lloc a la celestial Reina perquè los soldats no l'advertissen, perquè lo arbre tornà a tancar-se i no s'obrí fins que los soldats hagueren passat. I així obert se conserva vui dia i és reverenciat de tots los cristians, que amb devoció ne prenen alguna relíquia. És de tal soca que bons sis hòmens han de ser per abraçar-lo, i en tot lo seu circuit se veuen casi infinites escriptures i de tots los imaginables idiomes.

D'aquesta gran, bella i deliciosa ciutat per los varios jardins i abundància d'aigua, i per lo aire temperat i saludable, no s'hi troba ja sinó residuos de ruïnes, i entre elles algunes desgraciades habitacions de turcs i àrabs, i una sola piràmide a la part de Migdia.

Refereixen alguns que aquí prop eren aquelles plantes del bàlsam que de la Palestina hi portà Cleòpatra. Ara és un jardí que los turcs lo tenen murallat de tàpies, la terra del qual és molt blanca, i les plantes del bàlsam, que tenien les fulles semblants a la ruda, no tenien d'alçada dos palms, i lo modo de traure aquest licor havia de ser tallant la planta a la part contrària de l'Orient, i allí s'apliquen certs vasos de vidre i anava destil·lant, i posat després entre lo excrement de coloms, allí s'assecava i eixia lo bàlsam perfet. Una cosa rara refereix Brocardo com a testimoni de vista: que los bous que de continuo treballaven en traure l'aigua de què se regaven aquelles plantes, en arribar lo migdia del dissabte paraven fins al matí del dilluns a l'eixir lo sol, i si en aquest temps los volien fer treballar, no hi havia remei ni que a bastonades los matassen.

Jansenio,¹⁸¹ llib. 11, *Concord. Evang.*, i lo Tyrio¹⁸² en lo llib. 2, cap. 8

181. *Jansenio*: Cornelius Jansens (Hulst, Flandes - Gant, 1576). Estudià Teologia i llengües orientals a Lovaina. Publicà *Concordia Evangelica*, Lovaina, 1529, i poc abans de morir *Commentarius in Concordiam et totam historiam evangelicam*, Lovaina, 1572, l'obra que li ha donat més celebritat entre les que escriví.

182. *Tyrio*: es refereix a Guillem de Tir, del qual cita aquí la *Historia della guerra sacra di Gierusalemme. Della terra di promissione, e quasi di tutta la storia ricuperata da'christiani: raccolta in 23 libri*, Venècia, 1610.

de la *Guerra Sacra*, fan també [248v] menció d'aquest bàlsam, i lo nostre devotíssim Pare Bernardino de Bustis,¹⁸³ en lo seu *Marial* contempla que perquè les sobredites plantes fructificassen abans de nèixer Cristò havien de ser cultivades i regades sols per los hebreus, i després de Cristò, per los cristians solament, que d'altra manera s'assecaven.

De les piràmides d'Egipte, idol Esfinge i múmias.

Entre les fàbriques més il·lustres que los elevats ingenis han donat a llum sempre foren celebrades aquelles set anomenades meravelles del món, és a saber: les Muralles de l'antigua Babilònia, lo Temple de Diana en Effeso, lo Sepulcre d'Artemísia, lo Colosso del Sol en Rodes, lo Simulacro de Júpiter Olimpo, la Torre del Faro, pro d'Alexandria i les Piràmides de l'Egipte. «*Septem fuerunt aedificia toto orbe cantatissima, qua propter operis magnitudinem et sumptum incredibilem existere loco miraculi*», diu lo Textor¹⁸⁴ en lo llib. 4 de l'*Officina*. De l'última meravella solament aquí se tracta, ço és, de les piràmides de l'Egipte, que eren moltes, però al present a tres soles se troben reduïdes. La primera i major d'elles, fabricada de pedra viva, i ample a la cara de la terra per cada costat 650 palms geomètrics, que com és quadrada ve a tenir de circumferència 2600 palms, i pujant en alçada 552 palms, ve a acabar en la sua summitat a 52 palms de giro. I aquí dintre se troba un sepulcre de pórfido tan ben treballat que donant-li alguns cops sona com una campana, que de llarg és de sis palms, d'ample casi tres i d'alt poc més de quatre, essent la sua crassitud només que la tercera part d'un palm. Diuen alguns que aquest sepulcre se lo havia preparat aquell Faraón perseguidor dels hebreus, però no arribà a ocupar-lo perquè morí ofegat i quedà sepultat en lo mar.

A aquesta piràmide se puja per camí obscur i molt dificultós, i no pot entrar-s'hi sinó amb llum, de la manera següent. Primerament, en la part de Tramuntana hi ha una petita porta o finestreta alta de terra com sis palms, i aquí se puja com 40 passos de camí estret, que no arriba a 4 palms i alt en algunes parts que no arriba a tres, i per passar és casi ordinari

183. *Bernardino de Bustis*: frare franciscà del segle XIV. Nascut a Milà a mitjan segle, ingressà a l'orde el 1475. Morí a Mallegnano el 8 de maig de 1513. Fou un predicador de fama. Escriví diverses obres, entre les quals *Mariale*, publicada en part a Milà el 1492, i després tingué altres edicions fins al començament del segle XVII.

184. *Textor*: Jean Tixier de Ravisi, conegut com a Textor, Nevers 1480-1524, filòleg francès. *Officina, partim historiis, partim poeticis referta disciplinis, etc.*, 1532.

haver de posar les mans en terra perquè los árabes i villanos algunes voltes ho embarassen de terra i pedres, que és menester cridar-los per netejar-ho i regalar-los bé, que per aqueix fi ho embruten. Luego se troba un arc, que és pas de tanta dificultat que és menester que davant vaja un, [un] poc corpulent, que tira de les mans al que entra, i altre li empeny los peus perquè acabe de passar. D'aquí, girant a l'esquerra, hi ha un caminet com de 8 palms, i luego una pujada com de 72 passos. A aquesta se segueix una altra en què s'han de fer servir peus i mans, perquè, com en les altres, en lloc d'escalons hi ha uns clots o cóncavos per posar los peus en lo pla de la pujada. En aquesta los han cavat en los costats i per ço és menester pujar com d'un pou. Després d'aquesta se segueix altra que té de tirada com de 57 passos, i té d'ample tres palms i mig, amb passamà en cada part, i a l'últim d'aquesta se troba un passadís com de 13 palms per lo qual s'encamina a un quarto o aposento en què està lo referit sepulcre, i tres soles pedres cobren aquest aposento, que de llarg té casi 40 palms, d'ample 20 i 30 d'alt.

Fàbrica verament que més és per atordir a qui la veu que per explicar-la [249] amb distinta claredat. Les pedres d'aquesta gran màquina són grossíssimes i tan artificiosament ajustades i unides que no és cas d'entrar-hi una agulla; ni s'hi coneix calç ni argamassa, com si tota la piràmide fos d'una sola pedra. En lo color apareixen de pòrfido, però matisades de roig, blanc i negre, i amb dificultat ne saltaria una esquerra, tanta és la sua duresa.

Alguns dels nostres religiosos han volgut pujar fins a la cima, però és empeño perillósíssim i de gran fatiga, en què es menester una bona hora i mitja, i han referit alguns que des d'allí se goza una deliciosíssima vista per lo grandíssim terreny que se descobre. Al baixar, però, són los treballs, en què hi ha més dificultat que a la pujada, de manera que després d'arribats alguns al Cairo, vuit dies continuos han estat tan adolorits que amb gran pena podien agenollar-se.

Dos altres piràmides se conserven que no són de tanta grandesa, en aquestes, però, no s'hi entra ni s'hi puja, perquè no tenen ni s'hi veu senyal que hagen tingut ni porta ni escala.

Lo Abulense, en lo 2 de Sant Mateu, pensa que les piràmides d'Egipte fossen lo graner de Josep, lo que no és possible així perquè aquestes en lo interior són plenes i massisses, menos la principal que sols de vacuo lo que és menester per pujar, i per ço incapaces per tal ofici, com també perquè Josep Hebreu, Llib. 2, cap. 6 *Antiquitates*, diu que les piràmides foren fabricades molts anys després del Sant Patriarca Virrei.

Qui haja estat lo autor d'aquesta màquina no és tan fàcil d'assenyalar-lo, perquè en això los escriptors no concorden. Josep Hebreu citat és de

parer que Faraón les féu alçar per los hebreus tenint-los ocupats i mortificats en aquesta obra, perquè no conspirassen contra aquell imperi, que si això és, no serà aquell Faraón que estimà tant al Patriarca Josep, sinó altre, molts anys després d'aquell, i no se creu que aquest monarca les fes fer fabricar totes, perquè Plinio escriu que un altre Rei ne féu fer una, que sols per alls, cebes i raves per los treballadors gastà 1800 talents, i Erodoto afirma també que Cleope, Rei de l'Egipte, ne féu alçar dos, totes de pedres aràbiques portades de parts molt remotes en què hi tingué ocupats 60 mil homes per 20 anys continuos. Més. Refereixen altres que un Rei gastà tant per alçar-ne una que arribà a tanta pobresa que per viure i pagar los deutes fonc obligat a vendre l'honra d'una sua filla. D'aquestes piràmides parla Plinio amb aquestos termes: «*Regum pecuniæ otiosa et stulta ostentatio*», i no content d'això, perquè ja a son temps faltava la memòria de qui les alçà, prossegueix: «*justissimo casu oblitteratis tantæ vanitatis auctoribus, etc.*» Altres piràmides allí se troben, però molt inferiors, i per ço de no tanta atenció.

Sfinge, idol que adoraven los egipcios.

A distància com de 3000 passos de les piràmides, se troba lo idol Sfinge,¹⁸⁵ de forma d'home (diu lo Pare Maleo). Lo senyor Conelliano¹⁸⁶ diu que és fàbrica del Rei Amab representant la figura d'una dona de Plinio de tal nom Sfinge,¹⁸⁷ obra monstruosa, treballada en la duríssima peña i tota d'una sola peça. Lo sol cap compta 102 peus de circuit i no essent més que de cintura en amunt, té lo ventre 62 peus d'alçada. De present, no se li veu sinó lo cap, lo coll [249v] i part del pit i espatlles, perquè lo restant està cobert i sepultat en l'arena. D'aquesta figura, n'escriu Bellonio,¹⁸⁸ llib. 2, cap. 46, que lo dimoni estava en ella i que d'ella donava respostes a aquells enganyats pobles que la tenien per Déu. I lo que d'ella se devisa pot dir-se que, si no major, causa no menos admiració que les piràmides referides de les quals resta que dir una cosa notable, ço és que

185. *Sfinge*: subratllat al manuscrit.

186. *Conelliano*: personatge no identificat.

187. *Sfinge*: subratllat al manuscrit.

188. *Bellonio*: Pierre Belon du Mans (1518-1564), naturalista francès. L'obra citada aquí és *Les observations de plusieurs singularitez & choses memorables, trouvées en Grece, Asie, Iudée, Egypte, Arabie, & autres pays estranges, rédigées en trois livres, par Pierre Belon du Mans*, París, 1555. Obra de gran acceptació, aconseguí almenys vuit edicions en el mateix segle XVI, tres en el XVII i tres en el XVIII. Fou traduïda a l'anglès i a l'alemany, i també al llatí (Anvers, 1589), que és d'on procedeix la citació que trobem aquí.

los quatre costats de la piràmide major miren precisament les quatre regions del món i, consegüentment, denoten la vera meridiana d'aquell lloc. La situació de dita piràmide, erigida ja de més de 3000 anys, i dels egipcios, practiquíssims en l'astronomia, decideix que no hi ha hagut alguna mutació o canviament en lo cel, i milita la mateixa raó respecte a la positura dels climes i de la meridiana.

Múmias.

Com a 20 milles de l'ídol Sfinge se troben certs sepulcres subterráneos amb cadàvers enters, lligats, eixuts i embalsamats, cosa verament que admira, i això és lo que anomenen múmias, que se ne serveixen los metges per remeis, i són allí fins d'antes de la vinguda de Cristo. La perpetuïtat d'aquestos cadàvers, alguns l'atribueixen a la cedria, licor que se trau dels cedros del Líbano¹⁸⁹ [que] ja s'ha tractat en altre lloc, però altres són d'opinió que tal efecte prové d'aquell terreno, perquè és salnitros, i per ço és dissecant. I d'aquí és que aquell lloc és anomenat lo desert de la Nítria,¹⁹⁰ ço és, arena salada.

Qui vol proveir-se de múmias, pacteja amb aquells villanos o árabes dient-los: aquest o aquell sepulcre m'haveu d'obrir, i lo que dintre se trobarà ha de ser per mi, i vos donaré tant o quant, segons s'ajusten. I obert lo sepulcre, troben moltes vegades sobre los cadàvers varietat d'ídols monstruosos de varias figures que vivint adoraven.

En moltes parts de la campanya se troben també les múmias (no però de tanta estimació) que són los cadàvers de molts viandants sufocats de l'arena que los fortíssims vents d'aquell terreno alcen. D'aquestos sepulcres escriu Bellonio, cap. 47, etc.

[251v] Capítol IX. *De la famosa ciutat d'Alexandria.*

És comuna opinió dels escriptors i, en particular, de Plinio, llibre 5, capítol 10, que la ciutat d'Alexandria té l'origen del gran Alexandro, que del seu nom volgué anomenar-la Alexandria, i en correspondència del gran monarca reeixí en [252] tal manera majestuosa i forta que Amiano,¹⁹¹

189. *del Líbano*: escrit al marge esquerre.

190 *Nítria*: Wadi al-Natrun, desert situat a l'oest del delta del Nil entre Alexandria i El Caire. S'hi troben quatre monestirs coptes que daten del segle III.

191. *Amiano*: Ammià Marcel·lí, Ammianus Marcellinus, (Antioquia c 330 – Roma c 400). Historiador llatí, de família grega. Fou militar i participà en campanyes dels exèrcits de Roma. Escriví *Rerum gestarum libri xxxi*, obra que continuava la de Tàcit, i que anava de l'any 98 al 378. Els primers 13 llibres s'han perdut.

en lo llibre 2 l'anomenà ciutat de ciutats, i Herodiano¹⁹² li donà lo primer lloc després de Roma, i de les relíquies se coneix encara quant magnífica seria, puix que, entre les ruïnes que a muntanyes se veuen, algunes milles se camina. Antigüament se veia cenyida de fortíssimes muralles, guardades de moltes torres, i fonc respectada de l'Emperador Cèsar i de molts altres en atenció del fundador.

Aquesta ciutat fonc fabricada amb tal artífici que per lo grandíssim calor que allí fa tenien certes habitacions subterràneas per lo estiu, les quals ara, desde que fabricaren la nova ciutat entre la vella i lo mar serveixen com de cisternes que per certs conductos s'encamina l'aigua del Nilo quan està en augment. I per ço, com allí se cola i s'aclareix, és de les ciutats que goza de la més fresca i millor aigua. Aquí se troben algunes habitacions o camps,¹⁹³ que diuen, en què estan multitud de mercants francesos, venecians i altres de l'Europa catòlica, que són servits i assistits en lo espiritual per los nostres religiosos que allí habiten en un hospici dintre la ciutat vella destruïda. Aquí viuen també gran número d'hebreus que d'ordinari cuiden de les aduanas; gòfits, grecs, armenos, inglesos i altres cismàtics i heretges en gran multitud.

Fonc residència de reis antigüament, a on entre altres hi tingué lo cetro aquell savi Tolomeo Filadelfo,¹⁹⁴ que l'amplià i l'assegurà d'una bella fortalesa a la part del mar, a la qual se passava per un pont molt llarg i curiós. Aquí, dels 72 intèrpretes separats lo un de l'altre en 72 dies féu transladar la Bíblia, ço és, Testament Vell, i reeixí una sola translació. Aquí lo mateix Rei alçà una famosa llibreria en què posà 50 mil llibres, cosa verament notable, majorment perquè en aquell temps no estava en ús l'estampa, com entre altres escriu Josep Hebreu, llibre 2, *Antiquitates*. Vui dia, d'aquest lloc no se veu memòria. Se conserva, sí, lo port molt capaç en què entren de grans i moltes embarcacions, i lo tenen molt fortificat, perquè a la part d'Occident se conserva un gran castell, i a la d'Orient una forta i ben armada torre, perquè és molt freqüentat del mercants europeos.

En altre temps, de baix del Cairo eixia un canal que de continuo portava

192 . *Herodiano*: Herodià, Herodianus. Visqué entre els anys 170-180 i 244-285. Escriví *Historiarum libri octo*, una història de l'Imperi Romà després de l'emperador Marc Aureli.

193. *camps*: de l'àrab *khan*, posada, hostel, estació de caravanes. Sovint només tenia murs, però n'hi havia dotats de magatzems per a les mercaderies dels negociants.

194. *Tolomeo Filadelfo*: Ptolemeu II Filadelf (308 aC – 246). Fill de Ptolemeu I i Berenice, ocupà el tron d'Egipte el 285 aC. Amb ell, Egipte esdevingué la màxima potència naval de la Mediterrània i la dinastia ptolemaica assolí el seu punt més alt.

aigua del Nilo a aquesta ciutat. Ara, però, per lo poc cuidado, o malícia, d'aquells bàrbaros està embussat o ple de terra, i per això sols quan exeix¹⁹⁵ lo riu Nilo se proveeixen d'aigua. I d'aquesta ciutat al Gran Cairo hi havia també un camí molt més breu, però vui dia no s'usa per la crueltat dels àrabs i lladres que s'hi troben; se va, però, vora mar fins a Rosetto, camí de 40 milles, país estèril i sec i sens posades, perquè altra cosa no s'hi troba que unes desgraciades habitacions d'uns pescadors que amb barquetes passen los viandants en un gros canal o riu que ix d'un gran estany. I aquí, en lo desembocadero al mar, se pesquen innumerables peixos, dits céfalos, dels quals se trau la *bottarga*¹⁹⁶ i després ne salen en gran còpia. Vers Rosetto no se veuen sinó campanyes d'arena amb certs pilastres de tant en tant que serveixen de guia als viandants, que altrament se profundarien en la mateixa arena, i si no van advertits en no quedar-se de nit en aquell camí corren perill de quedar sepultats i ofegats en l'arena, perquè la força dels vents és tanta que fàcilment muda les muntanyes d'ella. D'aquest perill s'excusen pujant al Cairo, perquè des de Rosetto s'hi va sempre amb barca per lo mateix riu Nilo.

[252v] *D'algunes iglésies d'Alexandria.*

Mentres que aquesta famosa ciutat fonc posseïda de cristians catòlics, florí molt en santedat i per ço la cristiana devoció s'esmerà en alçar moltes i sumptuoses iglésies, que després amb la ciutat foren destruïdes per los sarracenos, i d'aquestes solament tres quedaren en peus per consolació dels cristians.

La primera és la de l'Evangelista Sant Marc, posseïda i oficiada de gòfits, en la qual los mercants catòlics tenen lo *jus* de poder-s'hi enterrar i fer-hi celebrar misses, perquè concorregueren a la restauració de la fàbrica i en ella s'hi guanya la indulgència de set anys. En aquesta iglésia, los mateixos gòfits ensenyen un púlpit o trona, curiosament adornada de màrmols, i afirmen que en aquell lloc predicava lo Sant Evangelista, i a honra sua és tingut en veneració. I aquí mateix s'ensenyà lo sepulcre de mateix sant en què reposà fins a l'any 820 que fonc transportat a Venècia, com nota Baronio a dit any. I se refereix de Sant Arcolfo,¹⁹⁷ que en lo any

195. *exeix*: per ix, surt, es desborda.

196. *bottarga*: mot italià que designa un producte comestible preparat amb ous de peixos altres que l'esturió.

197. *Sant Arcolfo*: Arculf. Bisbe franc del segle VII. Pelegrinà a Terra Santa i escriví sobre Jerusalem, Betlem i Constantinoble. La seva obra *De locis sanctis*, dictada al monjo Adamnan, fou publicada a Ingolstadt el 1619.

699 estigué en Alexandria i visità en dit sepulcre al Sant Evangelista, com afirma Adamnano,¹⁹⁸ que explica puntualment la iglésia i lloc com ara se troba amb aquestes paraules: «*Item de parte Egipti advenientibus et urbem intransibus Alexandrinam ab aquilonarii latere occurrit grandis ecclesiae constitutio, in qua Marcus Evangelista humatis jacet, cujus sepulchrum ante altare in orientalem locum ejusdem quadrangulae ecclesiae memoria superposita marmoreis lapidibus constructa monstratur*». I no erra lo escriptor en dir que aquella iglésia fos gran, no obstant que a penes se pot computar entre les medianas, atenent que en aquells temps antics en què fonc alçada los cristians eren pobres i, per consegüent, impotents per edificar magnífiques fàbriques i per ço aquest aleshores se podia dir dels majors.

Aquest gloriós Sant fonc de nació hebreu i un dels 72 deixebles de Cristo, nostre Divino Redemptor, enviat de Sant Pere a l'Egipte a predicar lo Sant Evangeli que ell mateix escrigué, a on després d'haver exercitat allí primer que ningun altre lo càrrec de Patriarca per espai de 19 anys, morí màrtir, com ne fan fe lo Pare Sant Jeroni, Baronio en lo tomo primer, i los grecs en lo seu *Menologio*, que llargament parlant del seu martiri diuen aquestes paraules: «*Marcus primus omnium Alexandriae Christi annuntians evangelium, cum instituisset ecclesiam alexandrinam, insuper et alias collegisset ex Lybia, Marmarica, Pentapoli et Armoniaca regione, Thebaide, ac universa prope Egipto tandem Dominico die cum missam ageret, gentiles in eum irruentes atque tenentes ligata fune ad collum ejus trahebant eum raptantes per sara ad locum bucoli juxta mare sicque carne ejus undique lacerata atque contusa pene spiritum redditurus in carcere detrusus apparente sibi Domino cum angelis ad futurum certamen instauratur. Mane autem facto rursus de carcere eductus pariter ut ante per scabra loca pertractus cum ageret Deo gratias atque diceret: in manus tuas Domine commendo spiritum meum, impollutum Deo reddidit ipsum spiritum, sepultusque est cum honore a discipulis ejus*».

Vui dia no se nota amb certesa lo lloc en què fonc martiritzat lo Sant Evangelista, però d'aquella paraula *bucoli* se conjectura que sia aquell terrenu pròxim al mar que de la ciutat se troba a l'Orient, acomodat a la pastura del bestiar que preparaven per la carnisseria, perquè Strabon, en lo llibre 7, vol que aquella paraula [253] *bucoli* sia derivada d'aquesta altre, *bubulcis*, que eren los que cuidaven dels animals per tal fi, i verament que a l'entorn d'aquesta ciutat no se veu lloc més a propòsit per tal efecte.

198. *Adamnano*: Adamnan, nasqué a Irlanda circa 624 i morí al monestir de Iona (Escòcia) el 704. Acolli Arculf, que havia naufragat, i escriví el relat del pelegrinatge a Terra Santa que el bisbe franc havia fet.

La segona iglésia és la de l'arcàngel Sant Miquel, oficiada també dels gòfits, i en ella ensenyen una imatge (diuen ells) pintada de l'Evangelista Sant Lluc. Lo Pare Maleo ne dubta molt, perquè és molt dessemblant d'altres (per ell vistes) que pintà lo mateix sant, com són les que se veneren en Roma, Venècia, etc.

La tercera iglésia és la de la Real Infanta, Verge i Màrtir Santa Caterina, posseïda de grecs, amb un convent que li està contiguo que és habitació del Patriarca d'ells amb cert número de monjos. Primerament fonc dita de Sant Sabba, però de després ençà conservà lo nom de Santa Caterina perquè aquí fonc degollada la gloriosa Santa. I en fe d'això ensenyen allí un pedestral (sic) de columna amb senyal de sang, que és lo lloc en que posaren la roda que havia de despedazar a la Santa, o per millor dir, lo lloc en què la degollaren. Prop d'aquesta pedra, los senyors venecians tenen una capella en què sovint sovint fan celebrar algunes misses per los nostres religiosos. I a poca distància d'aquest lloc se veuen vestigis d'un palacio que diuen era de la Santa, que manifesten seria ben gran i majestuós.

D'algunes coses curioses d'Alexandria.

Entre altres curiositats que en aquesta ciutat se conserven són dos belles piràmides, cada una de una sola peça i de la mateixa alçada. Una d'elles està llançada a terra i l'altra se manté encara en peu, i totes dos se veuen esculpides de lletres i jeroglífics en idioma egipcio o gòfit. Les dos (diu Cornellianno), comparades amb la celebrada agulla de la plaça de Sant Pere de Roma, que sens lo pedestral de 37 peus té d'alçada 170 peus, la sobrepugen de molt. Moltes altres n'hi ha, però derrocades i sepultades en l'arena.

Del magnífic i real palacio de Cleòpatra i dels Tolomeos sols se veuen ara grans tossos de mármols, pórfidos, diaspros i fragments de columnes amb altres abandonades relíquies que, a dir la veritat, mouen a compassió de qui ho mira, i de lo que se veu se deixa ben discórrer quan sumptuosa era aquesta famosa ciutat.

Altra curiositat s'admira aquí fora de la ciutat a distància com de mitja milla, que és la columna dita de Pompeio,¹⁹⁹ posada en una eminència,

199. *Pompeio*: era, més pròpiament, de Dioclecià, en honor del qual fou erigida cap al 296 després de la seva victòria sobre Aquileu. Estava situada fora del sector àrab, al sud-oest de la ciutat, prop del Serapeum, temple dedicat al déu grecoromà Serapis, del qual és l'únic vestigi que queda. És un monòlit de color de granit vermell situat en una elevació d'uns 12 m. al segle XVII. Feia uns 30 m. d'altura, comptant-hi els 8 del pedestal, 9 m. de circumferència i 2,5 m. de circumferència. Havia servit de base a una estàtua.

prop lo canal que forma lo riu Nilo. És tota d'una peça de pòrfido sobre un fort pedestral. Ella és de 16 brases de circumferència i alta a proporció, cosa verament que a alguns que han vist les piràmides los ha fet suspendre lo judici, perquè casi no és possible pensar com transportaren i alçaren aquesta màquina, que a ben reflexionar-ho apar cosa sobrehumana i que no és de creure que sia d'una sola peça, sinó de moltes entre si tan ben unides i amb tal artificio que no arriba a entendre-ho la posteritat. Sia com sia, la veritat és que aquesta estupenda màquina plantada en una oberta campanya no és considerada ans bé despreciada d'aquells bárbaros, que si estigués en una de les primeres ciutats de l'Europa seria d'ella lo més hermós adorno.

Alguns volen que se diga de Pompeio, perquè aquí fonc vençut de Cèsar, però si això fos, apar que primer s'havia de dir columna de Cèsar, com que a Cèsar se devia lo triunfo. I més que Pompeio no morí aquí, sinó en Damiata, a traïció d'Aquila i Fotino per obra de Tolomeo, i per ço la columna allí no s'havia d'alçar sinó per trofeo. Responen alguns que defensen l'opinió que aquí no morí verament Pompeio, si no que [253v] en aqueix lloc fonc presentat lo seu cap a Cèsar, lo qual, mogut de clemència, o de compassió, se posà a plorar amb sentiment manant que allí fos sepultat i que per memòria fos alçada la columna, lo que té de més creïble.

Los grecs (embrolladors com acostumen) diuen que se diu de Pompeio perquè fonc feta per disposició del seu pare, però perquè no se trobava ingenier algùn que tingués ánimo d'alçar-la i posar-la sobre lo pedestral, se melancolitzà en gran manera i que compassionant-se d'això lo fill, Pompeio, prengué los seus esclaus i en una nit l'alçà i la col·locà segons lo disegni de son pare. Somni i patraña dels grecs, perquè Plutarco, puntualíssim escriptor dels il·lustres fets de Pompeio, no hauria callat tan notable acció havent-ne escrit de menos considerables.

Més fe apar que se deu donar a lo que escrigueixen²⁰⁰ Pere Appiano²⁰¹ i Bartomeu Porta²⁰² en les *Invincions de la sacrosanta antiguedat*, en idioma grec, és a saber, que aquesta columna és obra del gran Alexandro, alçada del famosíssim arquitecto Demócrito,²⁰³ que per orde de dit monarca, que per açò advertiren la inscripció següent:

200. *escrigueixen*: per escriuen.

201. *Pere Appiano*: Petrus Appianus (1495-1552). Escriví *Cosmographia*. Anvers, 1545.

202. *Bartomeu Porta*: autor no identificat.

203. *Demócrito*: per Demòcrates, tal com diu la inscripció transcrita a continuació.

IN ALEXANDRIA EGIPTI, IN COLUMNA MAGNITUDINIS
 DEMOCRATES PERINCLITUS²⁰⁴ ARQUITECTUS ME EREXIT
 JUSSU ALEXANDRI MACEDONUM REGUM

No se nega, però, que en progrés de temps la dita columna haja pres diverses denominacions, com de Pompeio, perquè aquí lo seu cap fonc presentat a Cèsar, per orde del qual aquí fonc sepultat, etc.

S'observen, finalment, per tercera curiositat, les inexplicables ruïnes de la ciutat antiga, entre les quals se troben encara algunes monedes, anells i altres preciositats, especialment algunes pedres bellíssimes i de valor en què se veuen lletres antigues esculpides, lo que fa discórrer [si] serviren aleshores de sellos, com acostumen los orientals portar-los en los anells.

A aquesta se podria també añadir la iglésia dita de Sant Atanasi, en la qual se diu que los gloriós Sant compongué lo símbolo: «*Quicumque vult salvus esse*». Aquesta iglésia, en temps que Alexandria era de catòlics, servia de catedral. Vui, però, com moltes altres, més convida a compassió i llàgrimes que a devoció, perquè està profanada i reduïda a mesquita de turcs, i per ço sols a ells és permesa l'entrada. D'aquesta ciutat, ne diuen alguns la Geneva dels turcs, tal volta perquè aquí acuden alguns mals cristians que per l'abominable llibertat mahometana han desemparat lo suave rebaño de Cristo, no avergonyant-se que els olvidats del temor de Déu s'han precipitat a tanta misèria, no falten los nostres zelants missionaris de procurar que altres se reduesquen a la veritat del Sant Evangeli, recuperant la pèrdua d'aquells amb la conversió dels infiels, que si bé alguns per certs respectes no se manifesten, tal volta és per més assegurar-se o no perdre a un temps la vida i los béns.

Del riu Nilo.

Lo riu Nilo fonc tan celebrat dels escriptors que alguns han pensat que sia un dels quatre que ixen del Paradís terrestre, perquè los afavoreix la glosa interlineal que sobre aquelles paraules del Gènesis: «*Et nomen fluvii secundi Gehon*, capítol 2, n. 13, llegeix o ajusta: «*qui est Nilus*», sentir que no és, però, comunament acceptat, com en lo llibre antecedent s'ha escrit, i amb raons que allí se toquen.

[254] Naix aquest riu, diu Gerardo Mercator²⁰⁵, d'un estany dit Nillide,

204. *perinclitus*: el traductor ha corregit 'periclitus', que és el es llegeix a *Terra Santa*, I, p. 464.

205. *Gerardo Mercator*: vegeu nota 159.

en la Mauritània, jurisdicció de l'Emperador de l'Etiòpia, anomenat d'uns lo Prete Joan, d'altres lo Preste Joan i d'altres lo Preciós Joan, però apar no tenen fonament, perquè segons los més moderns i pràctics cosmògrafos, i entre ells lo Pare Atanasi Kircher²⁰⁶ en lo seu *Prodromo* de la llengua grega, aquest monarca té lo cetro en l'Índia Oriental, *citra Gangen*, dominant moltíssims regnes de l'Àsia Major. De Gerardo (acerca lo origen del Nilo) no s'aparta molt lo Pererio,²⁰⁷ que en lo 2 del Gènesis, número 97, és de sentir que naix de les rael de les muntanyes dites de la Lluna, promontori del cap de Bona Esperança, casi en l'última punta meridional de l'Àfrica, sis graus allà de la línea equinoccial, en lo tròpic de Capricornio: «*Nihil oritur versus promontorium vulgo dictum caput Bone Spes*», diu Pererio, i termina baix los graus 31 ½ del nostre tròpic de Cancro, camí de 27 ½ graus, que a 65 milles lo grau corre 2437 ½ milles, sens los giros de les jerigonzas.²⁰⁸

Amb set boques entrava aquest riu en lo mar Mediterráneo, que per ço s'escrigué d'ell: «*SeptemPLICIS ostia Nili*», però en nostres temps amb soles tres va a pagar son feudo: ço és, una prop de Damiata, altra prop de Rosetto i la tercera dita de l'Esturio, que no admet sinó petites embarcacions. És la que baix del Cairo se divideix i forma una isla de 700 milles de circuit, com en son lloc s'ha tractat.

Produeix aquest riu gran quantitat de peix, i en particular de certa espècie que diuen vayrolo, d'extraordinària corpulència, i lo tan anomenat coccodrillo, com explica Adamnano per relació de Sant Arcolfo, llibre 2, capítol 38 dels *Sants Llocs*: «*Crocodilli (ut refert Arculfus) in Nilo fluvio aquaticæ commorantur quadrupedes bestiae, non grandis; valde edaces es in tantum validæ, ut una etiam ex eis si forte equum aut asinum, vel bovem juxta ripam fluminis herbas carpentem invenire potuerit subita irruptione emergens invadat*», i diu beníssimament lo Sant, però en explicar que no són grans, tal volta serà perquè no hauria vist dels majors, puix que lo Pare Maleo afirma haver-ne vist un, mort de fresc, i tan gran com de vuit braces i tan monstuós com un horrendo dragó. La figura d'aquest animal retira a la del llargandaix.²⁰⁹ La sua pell negreja i és coberta

206. *Atanasi Kircher*: Athanasius Kircher, Geisa, Hessen, 1602- Roma, 1680. Erudit i científic alemany. Era jesuïta. Ensenyà a Würzburg i a Roma. *Oedipus aegyptiacus*, Roma, 1652.

207. *Pererio*: Benedictus Pererius Valentinus (València 1535 - Roma 1610). Era jesuïta. Escriví, entre d'altres obres, *Prior tomus commentariorum et disputationum in Genesim*, Ingolstadt, 1590.

208. *jerigonzas*: per meandres.

209. *llargandaix*: és correcció nostra; al manuscrit, 'llagardaix'.

d'una duríssima escata; és de boca llarga i d'agudíssimes dents. És de tan fortes i terribles ungles que si pot aferrar a un home, o altre animal, ja se pot donar per perdut, perquè luego [que] lo té baix de l'aigua²¹⁰ fuig de qui lo acomet i envesteix a qui li té temor. Diu Plinio: «*Timidum animal audacissimum timido*». Al parer de molts, no té llengua, i si acàs, és curtíssima i inútil. Segons altres, quan menja mou la barra superior tenint la inferior del tot immoble. Mentres viu, mai para de créixer, i per ço lo terme de son augment és lo mateix que lo de la vida, que si bé arriba a ser molt gran, regoneix, però, un petit principi: *maximus ex minimo*. Plinio. I per abreviar, són monstrosos o fieras del tot horribles, que no sols fan estrago en l'aigua, sinó també en la terra, i per això Reginaldo,²¹¹ a la *Guerra*, l'anomena monstroo o fiera, perquè no contentant-se de derramar sang humana en terra n'escampa tanta amb armades en lo mar.

Del Nilo dependeix tota la fertilitat de l'Egipte, com ja s'ha tocat, que a no regar-lo ell seria lo país més miserable de l'univers i apar [que] a açò al·ludeix Isaïes, 23, que diu: «*In aquis multis semen Nili, messis fluminis fruges ejus*». L'experiència d'això és: comença aquest riu a créixer per Sant Joan Baptista i va en augment fins a l'exaltació de la Santa Creu, quan arribat a son auge ix lo Virrei o Baixà amb tota la sua cort, amb tanta grandesa i acompanyament de sanjacs i amb un casi infinit número de gent (no és fàcil de donar-ho a entendre) que arribats a cert terraplè fet ja a propòsit per detenir l'aigua, lo Baixà pren un càvec o magall ricament adornat de preciositats i comença lo primer a rompre aquell parapeto i luego prossegueixen los ministres a fer camí per l'aigua, que com troba ja fet lo seu curs, baixa precipitosament i inunda tota la part oriental de l'Egipte ja llaurada i preparada, regant-la i fecundant-la amb la grassura de fang o llot que li porta. I disminuint després cerca lo mes [254v] de gener, sembren los grans, que del llot o fang vénen a quedar coberts, i amb tanta prestesa naix i creix (un religiós experimentà lo que se refereix, perquè a 12 dies de sembrada l'escarola, la menjaren madura ja, i feta) que cerca lo mes de març ja seguen. Los sucres, cànems i arròs han menester altre entreteniment, i màxime en la gran isla ja referida, perquè amb rodes i altres ingenis condueixen l'aigua del Nilo per lo que han de regar i demés menester.

Quan lo Nilo creix, és de saber que entre lo Gran Cairo i lo Cairo Vell hi ha una gran columna en la qual hi ha certs senyals que indiquen abundància o carestia si l'aigua arriba o no arriba a ells, i per ço alguns

210. *aigua*: sobre la lletra a hi ha un senyal de crida que remet a una frase molt llarga escrita en tres ratlles paral·leles a la caixa del marge esquerre.

211. *Reginaldo*: autor no identificat.

van a mirar-la, i si va en augment se donen a córrer al Gran Cairo i cridant per los carrers «¡Aquesta nit lo riu ha pujat tants dits, tants palms o tants colzes!», i per la bona nova molta gent los regala i recullen de bons diners. Lo augment d'aquesta aigua consisteix en 15 colzes fins a 22, i lo any que lo riu no creix 15 colzes, ja pronostica misèria i desgràcies en lo país, cosa que algunes vegades han experimentat, particularment quan no s'alça més que 5 colzes, del que se seguí no sols una rabiosa fam, sinó també unes cruels guerres amb grandíssim derramament de sang.

Una cosa ben particular s'adverteix en lo Gran Cairo i tot lo Egipte. No sé si diga que és de gran confusió per los cristians, *maxime* per los que manen, tan sens compassió dels pobres que quan no poden pagar los tributs, los abandonen a la discreció o indiscreció dels soldats, que no podent-ne haver diners, se'ls ne porten la roba, les olles i les pobres alhajas que los troben, i això no és pensament, que en lo any 1741 m'ho feren veure en la vila de Camprodon, ¿i que per ventura sols aquí ha succeït? Anem al cas. En la referida columna hi ha un cert senyal, i ben senyalat, que quan lo Nilo creix, si no hi arriba (ne prenen testimoni) és senyal de carestia, en aquell any no tenen los col·lectors que anar a cobrar tributs, perquè n'estan francs, i per ço no paguen res, i això entre turcs, que són naturalment codiciosos. En opinió d'alguns, prop d'aquesta columna en què se veuen alguns escalons, estava rentant-se la filla d'aquell Faraón quan riu avall anava lo infant Moisès, i aquesta princesa, quan véu una criatura tan hermosa s'inclinà a compassió i, no obstant lo decret tan fort, com sap lo curios en història semblant, volgué que lo salvassen, encarregant-se de fer-lo criar. Cosa rara: i lo vingué a encomanar a la mateixa que lo havia parit, etc.

[336v] Capítol VII. *De la monarquia dels turcs.*

Al considerar bé los progressos, prosperitat i forces del Turc, tan ferroz enemic del nom cristià, és menester exclamar amb lo Profeta Jeremies i dir: «*Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui prevaricantur et inique agunt*», cap. 12, que una gent tan malvada sia de la Divina Majestat tan afavorida? ¿A on és la justícia distributiva? ¿Hòmens sens fe, mentiders, ignorants, carnalassos en tanta manera que d'ells se pot dir amb Oseas, 4.1.: «*Non est veritas, non est misericordia, no est scientia Dei in terra, maledictum et mendacium et homicidium inundaverunt et sanguis sanguinem tetigit*»: ¿i se mantenen i amb tan augment? I si diguéis algú que entre ells no regna lo homicidi i la blasfèmia se pot respondre que quant escassos són derramar la sua sang, per la severa justícia que entre ells s'usa, tant més són pròdigs en derramar la dels

cristians, ¿qui posarà en clar los milions que n'han passat a fil d'espasa? I si no blasfemen de son fals profeta, sobradament blasfemen de nostre Divino Redemptor negant que sia Déu, i la monarquia d'ells se conserva i més és d'admirar veent que son govern no sols és tirànic amb los estrangers, sinó també amb los seus propis, perquè un no és patró, si la casa li cau, d'acomodar-se-la, que luego no tinga sobre una persecució, llevant-li los béns i la vida, que com altres Prínceps s'alegren i gusten que los seus vassalls treballen i milloren les terres i cases, que per això los deixen en llibertat de fabricar, no, però sempre de destruir; al contrari, lo turc no deixa fabricar sens llicència, però sí los deixa arruïnar i destruir, que per això vui dia se veuen tants centenars de famoses ciutats i poblacions sepultades en ses pròpies ruïnes. I lo que és pitjor, que a tant s'allarga la crueltat d'aquestos bàrbaros que ben sovint sovint se tenyeixen les mans en la sang dels més poderosos, i fins de sos Emperadors. ¿I se conserven? *Quare, quare via impiorum prosperatur?*

[337] L'avarícia entre aquestos és en grau summo. Los governs se venen a preu molt car. Lo de Jerusalem, que és d'un any no més, s'ha vist pagar amb 40000 (espai en blanc). Ara, aquell Baixà bé pensarà guanyar alguna cosa i reembolsar lo que ha gastat, amb què se deixa discórrer de quantes tiranies i extorsions se valdrà, i màxime contra nosaltres i les demés nacions. Acostumen aquestos al principi de son govern, per atemorizar al poble, fer empalar, penjar o donar alguns centenars de bastonades a algun pobre desvalgut, i a vegades que ni tindrà culpa, i amb això no tenen després dificultat en fer irracionals demandes i tiranitzar los que volen. *¿Quare, doncs, quare, ¡O, Senyor!, se manté i prospera una monarquia sens fonament, gent tan pèrfida, profanadors de tants milenars de sagrats temples i destruïdors de la nostra Sant Fe? ¡O, i que imperscrutables²¹² són los vostres divinos judicis! Al Voler Divino nos havem de remetre, que aixís ho permet per sa alta sabiduría, tal volta per traure'n algun gran bé, que en tal sentit parla lo Profeta Amós, 3.6: «Non est malum in civitate quod non faciat Dominus», aixís permeté que los nostres primers antecessors s'engolfassen en tanta carnalitat i pecats, diu lo Pare Sant Agustí, *Enchiridion*, 23: «Melius enim juicavit de malis bona facere quam nulla mala esse permittere», i amb aquest resposta se satisfà també a l'objecció «non sunt facienda mala ut eveniant bona», ço és, «non sunt facienda mala effective et formaliter, no permissive». Lo cert és que si volem balancejar los mals dits al sol bé de tants màrtirs que la Iglésia de Déu ne goza, efectes de les scimitarras turques i sarracenes, més ponderable apar aquest bé, etc. Ja se*

212. *imperscrutables*: de l'italià '*imperscrutabile*', l'inescrutable.

diu en altra part lo bon número que solament dels nostres ne compta la Religió Seràfica. ¿I que mal se pot igualar a aquest bé?

¿Que no podem dir també dir, que sia permissió de Déu per càstig de²¹³ les discòrdies dels nostres Prínceps? Puix que per un palm de terra gasten tants milions i fan derramar la sang de tants cristians que envien al degolladero? I deixen gozar amb tanta pau als majors enemics los Llocs de la nostra redempció (i s'intitulen reis de Jerusalem) i tants regnes i províncies que injustament posseeixen. I prenent sempre ocasions de més engrandir-se, i no menos de burlar-se al pas que saben lo poder que per aniquilar-los tenen los cristians i veuen que no volen valer-se: de tal conjuntura se serviren Mahomet II i Solimán II, que contemplant enflaquits i entemorits als nostres Prínceps, feren tants progressos com divinament explicà Alciato,²¹⁴ *Embl.* 125, representant una lleona que combatia amb un²¹⁵ i un sobre un arbre, d'on los estava mirant, amb aquest motete: «*Ex damno alterius, alterius utilitas*», i millor amb los següents versos:

*«Dum sevis ruerent in mutua vulnera telis
ungue Leena, ferox dente timendus Aper
accurrit vultur spectatum ut prandia captat
gloria victoris, preda furura sua est».*

Que en poques paraules vol dir-nos: «*Inter duos litigantes tertius gaudet*. Política otomana, anyadeix lo dilucidador: «*Hoc traductum est ex Gabriele. Apolog. Susceptum autem id videtur in principes christianos inter se rixantes et ecerrime concertantes, cum Solimanus turca, quasi spectatorem agens, suam non parum ditionem auxit et in Germaniam irrupit magna totius Republicæ Christianæ calamitate*». Gran misèria del Cristianisme exagerada també de Canisio,²¹⁶ tom 6, *Antiquit.*, refereix Quaresmio, tom I, pàg. 153, que diu: «*Principes nostræ fidei mutuo contrariantur, pugnant ad invicem et mordent, quod est gaudium omnium*

213. *càstig de*: escrit al marge esquerre.

214. *Alciato*: Andrea Alciato (Milà 1492 - Pavia 1550). Escriví, entre d'altres obres, *Emblematum Liber*, Augsburg, 1531. Fou un llibre de molt èxit els segles xvi i xvii.

215. *un*: hi ha un espai en blanc a continuació per als mots no traduïts *cinghiale*, senglar, i *avultoio*, voltor.

216. *Canisio*: Peter Kanijs, Petrus Canisius, Pere Canisio (Nimega, Holanda, 1521-Friburg, Suïssa, 1597). Fou Superior provincial dels jesuïtes a Alemanya. Pius XI el canonitzà i el declarà doctor de l'Església el 1925. És autor d'un gran nombre d'obres. Les *Antiquitates* pot ser *Authoritates Sacrae Scripturae et Sanctorum patrum, etc.*, 1569-1570.

infidelium, scilicet per concomitantiam, quia ab invicem consumantur: ut ait Post. ad Gal. 6.

D'aquí no és d'admirar que los cristians experimenten tants mals, perquè : «*Omne [337v] Regnum in se ipsum divisum desolabitur*», Luc, 11, i «*concordia res parvæ crescunt discordia magnæ dilabuntur*»: que tal volta no han deixat de valer-se d'aquestes conjuntures sens perdre punt i majors guanys haurien fet si la pietat de Déu principalment no afavorís a sos faels, aplicant la prudència d'alguns Prínceps amb valor d'animosos capitans, a la resistència. Un avantatge té lo turc, que com és sol i unit amb la plebe, en un punt està arreglat per fer gran mal: per ventura errava del tot lo referit Solimán quant a cert ambaixador digué: «Lo vostre amo és un dragó de molts caps amb una sola cua, però jo só lo dragó d'un cap sol amb moltes cues, que les giro i regiro i les governo a mon gust i amb prestesa». Concepte que explicà també en París un ambaixador otomà que, allotjat en casa d'un dels principals d'aquella Cort, aquest cridà a un seu servidor perquè amb cert instrument recreàs al turc. Isqué lo servidor amb son arxallaüt,²¹⁷ però tardà tant a concertar-lo que lo ambaixador, com impacient, féu senyal a un de sos criats perquè sonàs un violinet que tenia, lo que complí a l' instant. I digué al mateix temps lo turc: «Vosaltres los cristians sou semblants a aquell gran instrument, que acorats feu gran harmonia, però per unir-vos són menester los àrguens i ternals. Lo meu emperador és un instrument de soles dos cordes, és a saber, ell i la plebe, però per vostra ruïna luego se concerta». ¡O, si no fos això tanta veritat! I si la Magestat Divina se servís que s'acordassen los Prínceps amb l'apacible harmonia de perfecta concòrdia per derrocar la monstruosa monarquia otomana, tirant amb aquest bon exemple los pobles al bé públic, perquè, com diu Claudiano:²¹⁸

*«Componitur orbis,
Regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus
Humanos edita valent, quam vita regentis».*

Déu volgués que se deixassen los pecats, que ell mudaria la sentència sens mudar a si mateix, com diu Sant Ambròs,²¹⁹ lib. 2 in *Luc.*: «*Novit*

217. *arxallaüt*: per *arxillaüt*, un llaüt gran. Morone l'anomena *lauto*.

218. *Claudiano*: Claudi Claudià (Alexandria, 370 – Roma, 405). Escriptor grec en llengües grega i llatina. Poeta oficial de l'Imperi, escriví *Gigantomaquia*, *De raptu Proserpinæ*, *De bello gotico* i *De consulatu Stiliconis*. La citació pertany a *De Quarto consulatu Honorii Augusti Panegyris* (CCXCIX).

219. *Sant Ambròs*: Trèveris 339 – Milà 397. Bisbe de Milà (374) i un dels quatre grans pares occidentals i doctor de l'Església.

Deus mutare sententiam si tu noveris emendare delictum», ¿i no s'ha vist sempre que movent-se contra los infiels *ex zelo fidei*, han entrat prosperats los Prínceps Cristians? Ho diran tantes històries que (per abreviar) no és menester referir-les.

Capítol VIII. *De la política dels turcs acerca lo espiritual.*

Los turcs, en quant a lo eclesiàstic o espiritual (si res d'això entre ells se troba), se poden dir com mones imitadores dels cristians, perquè en cert modo tenen també religiosos, etc. Lo cap de tots, que resideix en Constantinopla, és lo Gran Moftí, que entre los turcs és respectat i tingut com entre los cristians lo Summo Pontifice. No és, però, tan absolut i de tant poder, perquè està subordinat al Gran Turc, que pot privar-lo, i també de la vida. A aquest segueix lo Cadi, que és com Bisbe i jutge, al qual toca judicar, i les sentències que dóna deu lo Baixà complir-les. Després són los santons, que són com a párrocos o superintendents de les iglésies, que ells diuen mesquites, i aquells que canten en les torres d'elles en les hores senyalades, que vénen a ser com a coadjutors d'aquelles prebendes. Dits santons no vesteixen amb tanta pompa com los altres turcs, perquè usen de robes senzilles i medianes i sens curiositats en lo turbant ni varietat de colors, perquè d'ordinari és de llana i blanc, però molt abultat, que apar una olla de cuina gran. Ells són los predicadors i, a vegades, diuen coses bones [338]. Són casats i d'ordinari no s'acontenten de poques, a més de les abominables llibertats que a ells, diuen, són permeses. Altres són entre ells que són anomenats dervisos, ço és, separats del món. Viuen, però, junts i no tenen comunicació amb dones. Les habitacions d'aquestos són casi semblants als nostres convents, no però amb corredors en alt, sinó unes com celdas a moda de cabanyes en lo paviment. Tenen senyalades mesquites i un dia de la semmana se congreguen en un aposento o sala que tenen a propòsit, i a so de pífanos i altres instruments que ells usen, allí ballen unes danses o pavanas de dos en dos, rodant com uns orats amb tanta fúria i crits com si se desesperassen, i al passar davant del principal dervís, Superior d'ells, li fan una gran veneració. Després d'això, un d'ells llegeix alguna cosa de l'Alcorán i l'expliquen en llengua turquesca. Aquestos se mostren amb los religiosos molt afables, i diuen a vegades: nosaltres amb vosaltres tots anam al paradís.

En Jerusalem, sis religiosos entràrem en lo convent d'aquestos a les parets del qual està lo arc de l'Ecce Homo, a on trobàrem un sol dervís al qual, per senyals, li donàrem a entendre que anàvem a seguir aquella habitació, i donant-li algunes candeles, ni menos les tocà. Pensant nosaltres

que estaria disgustat, nos posà en algun cuidado, perquè ells són molt gelosos i delicats, i prosseguint en mirar aquella mal arreglada fàbrica, arribarem al lloc a on lo mal jutge Pilat tragué al balcó al Divino Redemptor per mostrar-lo als pérfidos jueus. Quant amb tota llibertat haguérem seguit aquella casa, nos vérem amb temors d'algun treball, perquè nos trobàrem sols i amb la porta principal tancada, la que poguérem obrir i, sens despedir-nos, perquè ningun dels dervisos havia quedat dintre.

Altres santons se troben que viuen com a pelegrins, malament vestits de pedaços de tots colors amb una gorra de pèl, alta com una gran capsa d'orinal, i carregats de rosaris com si fossen uns quinquillaires. Aquestos estan en molta veneració entre los turcs, que los tenen per molt sants, i d'ordinari són magos i encantadors. D'aquestos, ne coneguí dos, lo un que moltes vegades de Jerusalem acompanyava los religiosos a Rama, que per fer diligències a Constantinopla i a altres parts més remotes amb poques hores se desempenyava. Un altre que a vista de molts menjava foc, vidre i altres coses feia d'horror, i portava al coll víboras i serps enrastades, que mentres les tenia en son poder tan manses estaven que apareixien mortes. Un que anava vestit a la moda d'aquestos, en Alepo, passava prop de dos mercants europeus i los saludà en llenguatge turc, i tornant-li aquestos la salutació, digué un d'ells en altra llengua: «¡O que ben empleat en un rem de galera!», perquè era de bona edat, gras, i ben complexionat, pensant que aquell no lo entenia, però no havia passat un tir de pedra que, encontrant-se amb altres mercants, se los acostà i en llengua franca los digué: «Servescant-se de dir a aquell senyor, son paisà, que vaja amb cuidado en lo parlar, perquè no se coneixen les persones amb los vestits solament», de lo que quedaren no poc confusos, i com no succeí altra cosa, pensaren que seria subjecte enviat d'algun príncep per algunes observacions.

Altres s'han valgut de semblants vestidures per ses idees i negocis i han passat per turcs i santons. D'aquestos, una vegada en Alepo també, s'acostaren dos al Pare Guardià i li digueren: «Estimarem a vostra paternitat que demà dematí tinga a tal hora la porta del convent oberta, que hi anirem per oir Missa i confessar-nos», i eren militars i de graduació. Lo que és cert és que qui sia pràctic de la llengua turca i àraba i amb aquelles vestidures pot caminar per tot lo imperi del turc sens diners i sens temor de que alguna cosa li falte, i amb la llibertat d'entrar en les mesquites i fortalases i, sens demanar llicència, assentar-se a on trobaria que altres mengen, i més si un d'aquestos pren una banderota. Tots aquells que a ell se li agreguen, en los trànsits i entrades dels pobles i Santuaris, estan exempts de gabelas i tributs. Aquestos pri [338v] vilegis gozan entre los turcs uns enganyadors que són tinguts per religiosos i hòmens de

santa vida i són servidors d'un infernal monstro. Lo demés, a la discreció del lector.

Finalment, altres santons se troben entre los turcs, que los diuen adamistes, però no són tants, que van totalment com isqueren dels ventres de ses mares, perquè estan d'opinió que havent Déu criat a Adam i Eva sens que necessitassen de cobrir-se i en lo estat de la innocència, que semblant dispensació la logren també aquests bárbaros despullant-se de totes les coses per amor de Déu, no considerant los brutos que si bé en lo estat de la innocència no fonc cosa mala lo anar despullat, perquè no hi havia malícia, després, però, del pecat s'ha tingut per immunda i abominable, i si no recorden-se que quan nostres primers Pares se regonegueren en aquella misèria, luego anaren a la figuera a prendre de aquelles fulles per cobrir-se. I lo mateix Déu, com que movent-se a compassió, los proveí d'unes pells per cobrir-se de l'horror que ells mateixos se causaven.

I és d'admirar que los turcs, que permeten una cosa tan abominable i mal vista, al pas que ells s'agraden d'anar coberts i ben vestits, i que a les dones no permeten portar la cara destapada, i altra cosa, que (és ensenyança per los cristians) si veuen una figura de dona descomposta, l'abominen i no s'aturen a mirar-la. En Damasco se passejava un d'aquestos que ni un pèl de la sua bestialitat portava cobert, negre de carns, los cabells eriçats, les ungles de mans i peus totes llargues, que més apareixia monstro salvatge que persona humana, i en una ciutat tan senyoril i famosa anava públicament. Altre semblant en nostres temps representava en la gran ciutat d'Alexandria, i lo que és d'admirar, que molts van i los toquen amb tal veneració com si guanyassen alguna indulgència. Basta, que d'aquestos inmundos monstros se diuen coses que l'honestidad cristiana no permet referir-les.

Observen (com s'ha dit) la circumcisió, però no tan rigorosament com los hebreus. Dejunen una quaresma que d'ordinari és en temps del major calor, que ells diuen Ramadan, que dura per tota una lluna, i són tan rigorosos en observar-la, fins també les dones i criatures, que de l'eixir lo sol fins que se pon que ni pendre tabaco ni beure aigua los és permès. Post que sia lo sol, tantes vegades que volen i quantes viandes tenen poden menjar. De nits caminen i se alegren per la ciutat comprant, venent i negociant com de dies, que per això totes les tendes i botigues estan obertes i los carrers il·luminats. En aquest temps dintre les mesquites cremem més llànties i moltes més en les torres, a on criden i canten los santons més de l'acostumat. A la fi d'aquesta quaresma celebren com la Pasqua tres dies de festa, que consisteix en disparar los canons o artilleries, fer alguns focs artificials, vestir-se amb gran pompa, menjar algun extraordinari, no treballar i permetre a les dones lo anar a la visita dels sepulcres, a on més van per comarejar que per pregar per los difunts. I

allí passen tot lo dia pipant, menjant i divertint-se, a pendre lo aire amb la corda que lliguen en un arbre, que és lo divertiment que elles més tenen. Fan també alguns arcs i portes triomfals amb certes cordes a on los minyons se gronxen, que apar que van per lo aire. Usen també unes rodes en què estan sis o vuit com cadires volants²²⁰ a on se posen minyons, i hòmens també, i per més que vagen amb violència [339] aquells que allí seuen i ara se veuen baix, ara en lo més alt, sempre estan fermes i amb la mateixa compostura. Aquestes són les recreacions dels turcs, que poques altres se poden contar d'ells.

Los matrimonis se fan a la presència, o alomenos amb escriptura, del Cadi, i segons la comoditat de cada un poden pendre fins a quatre mullers, *simul et semel*, i també d'esclaves les que volen i poden sustentar.

No atenen a lletres, sinó a llegir i escriure, i tal qual poc de llei, que lo més consisteix en los dichos, adagis i sentències de sultans i d'alguns santonassos que ells veneren per doctes. En això s'exerciten los que aspiren a la dignitat de Cadi, que per tal efecte tenen en Constantinopla una congregació o col·legi d'on ixen per son orde los que s'han d'emplear en tal ofici. En l'astrologia, nigromància i encantaments s'exerciten molt més per la pràctica que per la teòrica. Lo art d'adivinar està en gran ús entre ells; la filosofia i la medicina, raríssims les aprenen.

Capítol IX. *De la política dels turcs quant a lo temporal.*

En quant al foro secular, los turcs tenen per supremo senyor al seu Emperador, lo Gran Turc, que anomenen *Sultan el Chebir*, ço és, Gran Soldán, al qual està immediat lo *Visir Azem*, ço és, viceemperador. A aquest se segueixen 12 visirs grans, que com a 12 senadors assisteixen a la Cort, de la qual s'expedeixen los visirs berlimbeis,²²¹ ço és, Virreis o Baixàs per los governs dels regnes, ciutats, etc. Lo primer d'aquestos era lo de Buda; ara és lo de Babilònia (o Bagdad); lo tercer lo del Gran Cairo, lo de Damasco després, etc. Altres que anomenen agàs són destinats per los empleos inferiors, com per les primeres aduanes, castells i fortaleses, de què són molt gelosos, i cuidado amb lo cristià que passant davant d'elles s'atura amb alguna atenció a mirar-les, que a més de que lo apedregaran, lo tindran per espia, i amb perill de fer-li alguna gran burla. Quan, però, los agàs són de bon humor, permeten als religiosos entrar en elles, com en Jerusalem, que lo agà per atenció del nostre procurador nos deixà entrar

220. *cadires volants*: escrit al marge esquerre.

221. *birlimbeis*: per beglerbey, governador d'una província depenent directament del baixà.

un dia en la de Jerusalem i registrar-la a nostre gust. En una finestra d'aquella a on tenien los turcs dos llànties nos feren advertir uns senyals com de genolls, dient-nos que allí s'havia posat David a mirar a Bersabè, cas ben sabut, etc. Aquesta i altres fortaleses de consideració tenen, sí, artilleries, però mal muntades, i pocs soldats de guarnició, tal volta perquè veuen i saben que los enemics estan lluny i no cuiden de sorollar-los

Dos ordes de milícia té lo Turc: genízaros i espaís.²²² Aquestos són de a cavall, i ben estipendiats, perquè quan usurpa lo Turc algun país los assenyala terres i cases perquè mantinguen cavalls i, armats, sien promptes en acudir a on los ha menester. Aquestos, los més són de a peu, dels quals en Constantinopla solament seran 60.000, però no tots estan instruïts en la milícia, perquè molts artistes mecànics i de sort inferior se fan matricular de genízaros per ser respectats i per gozar de les exempcions, i d'aquí és que ja està adulterat lo nom de genízaro, perquè en altres temps solament eren genízaros los fills de cristians, ço és, los més dels vassalls grecs, que o per força o per la dècima que en algunes parts paguen al turc los anaven recollint, i dels que també los corsaris podien haver, a tots los quals criaven en lo serrallo, de manera que, fets després grans, no sabien de ser ni turcs ni cristians, i d'aquest n'han fet sempre confiança, perquè d'ordinari han reeixit animosos, i per aqueix fi los destinaven a la milícia, com també ara perquè són pràctics en manejar tota sort d'armes.

[339v] En son imperi no té lo turc prínceps absoluts; molts sí de tributaris, perquè ell sol és absolut patró, i vaja per ço un cas. Se trobava una volta lo Gran Turc molt atormentat de la set per haver-se afatigat en lo divertiment de la caça, lo que entès d'un pobre rústic que cuidava de certa heretat, li oferí un vas d'aigua, la que fou acceptada. L'hi recompensà amb lo agraïment de fer-li donació de tot aquell terreno que com a masover cultivava. Lo legítim patró no per això se donà per sentit, ans bé cedint al villano la possessió donà humilíssimes gràcies al sultán, que per tant de temps li havia deixat usufructuar aquelles terres. Aquesta absoluta autoritat no l'executa en los béns que estan destinats a les mesquites i hospitals, ans bé que si sap que algun Baixà, Governador o altra persona sia qui sia, encara que convençuda de lesa majestat disposa algun llegat a favor d'hospitals o mesquites, aquella disposició és tan vàlida que ni lo Gran Turc pot anul·lar-la, per més que de sos vassalls és considerat i anomenat títol de Déu en terra. D'aquí és que los turcs llegistes universalment defensen que, a reserva de semblants disposicions, lo Gran Turc és sobre la llei i que a ell competeix l'autoritat d'interpretar-la, corregir-la i anul·lar-

222. *espaí*: soldat de cavalleria algerià.

la a son beneplàcit, i per ço esdevé tot quant ell vol establir, definir i decretar, tot és dels vassalls acceptat per inconcús, estable i verdader.

Per lo que toca a la vida, basta dir que en tots ells se troba una tan ciega obediència al Gran Turc que tenen per gran màxima que no hi ha martiri més gloriós que arribar a ser mort de mans del Gran Turc, perquè tots los que tenen aquesta gràcia immediatament volen al paradís.

De la noblesa de sang, entre ells no se ne fa tanta estimació, perquè los més alts i poderosos són gent remuntada, i los més porten son ascenso d'esclaus. Sols tenen per nobles veraders als que descendeixen del Mahoma o (per millor dir) de la sua filla, perquè ell no tingué generació masculina. A aquestos anomenen xeriffos, que és dir lo mateix que nobles, i sols a aquestos (sens altre privilegi) se concedeix portar lo turbant de color verd, que lo tenen consagrat a Mahoma.

Los arrendadors, que entre ells se diuen Emirs, i los que cuiden de les aduanas i portals, d'ordinari són hebreus, rics i poderosos, però d'ordinari impertinentíssims en cobrar los tributs, i és cosa de notar que als que troben en frau o contrabando no són tan cruels los turcs en perdre als delinqüents ni als béns. Succeí en Saida, que lo capità d'un bastiment amb títol d'entrar a proveir-se d'aigua, desembarcà quantitat de barrils, que estaven plens de panyos, pellices, teles i altres mercaderies. Lo aduaner, que estava avisat del contrabando, los aturà i manà que obrissen aquells barrils. Los mariners i lo capità clamaren: ¡Senyor, que anam per aigua! —¡Obriu los barrils! —replicà lo aduaner. I los turcs que allí acudiren, oberts los barrils, trobaren ser lo que l'espia havia avisat. No per això se mogué lo capità, ¿que per ventura lo posaren en galeres? ¿O li confiscaren aquella roba i sos béns? No, per cert. Li digueren: paga tres per cent, que era lo dret que li tocava, i recollint sa mercaderia sens tocar-li ni en un pèl anà a despatxar-la i a continuar son negoci.

Usen molt sovint los banys artificials, que altrament llançarien de si gran fetor. Hostaleries, no les tenen. No són tan possessionats de la gola. En lloc d'aquelles tenen certes botigues a on a so de pífanos i extravagants instruments [340] se diverteixen fent cantar les dones moresques o los esclaus mentres allí prenen lo cafè i pipant, amb què passen la major part del temps. En los camins reals se troben de tant en tant uns com claustros de convent, a on fan pausa per pendre algun repòs i per guardar-se de les fieras silvestres. Quan aquestes detencions les han de fer en despoblat, la passen malament, si ells mateixos no se porten provisió. Quan, però, se troben prop de ciutats o viles grans, fàcilment los assisteixen de lo que han de menester. Los soldats, però, i turcs la passen amb menos cuidado, perquè mengen a costa dels villanos i cabos dels llocs per on passen, que per això són exempts de talles.

Tenen hospitals, però pocs malalts, i per los carrers no se veuen tants estropeats que vagen demanant almoïna, tal volta per lo bon clima del país o parsimònia amb què passen, perquè comunment no se donen a aixarops, píndoles i ferritges, no beuen vi ni usen tantes diversitats de menjars, lo que fa verificar entre nosaltres lo adagi de que «*plures occidit gula, quam gladius*».

Estimen l'honra i per ço fan estar les dones retirades, i no se veuen finestrejar (que si acàs és detràs de ventalles) ni a quadrillas en los carrers comarejar, ni usen balls públics, ni barris de mala olor. I no se diu això de gràcia, perquè per ponderar quan mirats van en aqueixa matèria digué un que en les famoses i grans ciutats de Damasco i Aleppo sols dos cases de públiques rameres s'hi trobaven. En lo Gran Cairo, un Governador descobrí un dia que en una part d'aquella ciutat s'augmentaven algunes cases que servien de bordell. A l'endemà se veren totes les borregues sense cap nadant en un braç del riu Nilo. A un hebreu que havia tingut amb una d'elles (eren turques), lo prengueren, i en la porta de la mateixa casa lo sentenciaren a morir clavat de peus i mans, sens que li valgués la gran suma de diners que los altres judíos oferien per deslliurar-lo. I pobre del cristià que usàs amb alguna turca, perquè no cauria en menos d'haver de renegar o morir. En temps que en Gaza era Baixà un turc molt aficionat i benefactor dels nostres religiosos, un mercant de Rama tingué amb una turca xeriffa (vol dir noble) i no li valgué poc la gran amistat que lo nostre Superior tenia amb lo Baixà, que a força de grans regalos callà i compongué tan brut negoci. Quan entre ells se troba una filla estuprada, tot lo carrer ha de contribuir a pagar l'honra, per ço poquíssimes d'elles se mariden corruptes, i també per cert inmundo costum, útil, però entre ells, que observen en la primera nit de les bodes, cosa que per honestidat no mereix referir-se, i per lo afront i vergonya en què se veurien, se guarden les filles i cuiden de mantenir-se verges. Altre costum tenen per los hòmens, que si ell per certa enfermedat, com de bruixeria, etc., no pot comunicar amb l'esposa, ha de pagar un bon refresc al veïnat, però això és poc respecte de la vergonya que a ell ne resulta.

A les dones casades, si són collides en adulteri, les castiguen gravíssimament i en varias maneres. A vegades los fan posar unes soles calces amples i grans i dins elles dos o tres o quatre gats, que sacudits d'alguns turcs amb unes vergues, se deixa discórrer que turment serà per les miserables, quan algunes queden allí escorxades i mortes. Altres vegades, les posen sobre un ase assentades al revés, agafades amb la cua del ruc i portant en les espatlles un epitafi infame de la culpa comesa i així les fan anar per los carrers a que tots vegem tal espectáculo, i si reincideixen la pena és o de ser llançades al mar o enterrades vives en algun foso.

[340v] No és, però, gran meravella que los turcs sien aixís en algun modo continents, perquè és gran lo rigor de la justícia que en aqueixa matèria usa, i també perquè d'altra part, a més de tantes mullers, tenen esclaus i esclaves, que diuen poder-se'n servir perquè amb sos diners los han comprat. No se practica tampoc molt lo homicidi entre los turcs, puix que en una ciutat com Damasco, una sola vegada succeí un homicidi, i fonc per casualitat.

Ni tampoc corre tant entre ells la blasfèmia. És, però, sí molt familiar lo jurament *Al·là*, ço és, per Déu, i quan estan amb algun litigi o pretensió fan a vegades tals juraments, com de no acostar-se a sa muller, de no menjar, etc., fins que s'hagen venjat o satisfet. Si un cavall o altre animal cau, o se precipita, o alguna persona té alguna desgràcia, no s'ouen imprecacions, perquè d'ordinari vénen a dir: ¡Ai, ai, Déu done ajuda! A confusió d'alguns cristians tan olvidats de la paciència que s'ouen prurrupir amb paraules tan horrenes que ni mereixen referir-se.

Los jocs entre ells són rars i per passatemps. D'ordinari no juguen diners, sinó algunes fruites o coses de poc valor. Pocs d'ells s'entenen en lo exercici de la caça, que per ço se veuen les campanyes tan abundants de volàtics i salvatges. Avorreixen lo embriagar-se (no, però, tots avorreixen lo vi i bons liquors), i lo que és convençut d'embriac lo tenen en poca estimació i no és cridat per testimoni.

[345v] Capítol XVI. *Del modo de viure dels orientals en comú i sos costums.*

En Orient, com los turcs, árabes, jueus i cristians viuen d'ordinari mesclats, aixís en lo viure i costums. La major part convenen, menos en l'essencialitat de ritos, i vulla Déu, Nostre Senyor, que encara en això no coincideiquen en part, perquè com se diu, qui amb un coix va, aprèn de coixejar, com esdevingué als jueus en conversar amb los gentils, i ho escriu David, Salm 105: «*Commixti sunt inter gentes et didiscerunt opera eorum*». Ara, en quant a lo moral, apar que han pres per blanc de fer lo contrari de nosaltres, occidentals, perquè los nostres vesteixen a la curta; aquell a la llarga. Los nostres porten la barba rasa i los cabells del cap llargs; aquells porten [a] lo cap res, menos un petit flocallet i la barba llarga. Los nostres tenen²²³ la mà dreta per la més²²⁴ noble; aquells l'esquerra, i per ço en lo caminar és menester advertir-lo per no fer error. Los nostres en entrar a la iglésia i cases de superiors i nobles se lleven lo

223. *tenen*: repetit al manuscrit.

224. *més*: repetit al manuscrit.

sombrero; aquells les sabates. Los nostres entapissen les parets de les sales; aquells lo paviment. Los nostres menjant s'assenten en alt; aquells, en terra. Los nostres dejunen menjant de dia; aquells dejunen de manera que de dia ninguna cosa prenen, ni tabaco ni aigua, i de nit mengen tot lo que poden i quantes vegades volen. Los nostres, quan prenen muller reben lo dot; aquells lo donen pagant la dona que prenen. Los nostres tenen les portes de fusta i les claus de ferro; aquells les portes en bona part de ferro i les claus de fusta. Entre aquells, los villanos bastonegen i despullen als poderosos i nobles. ¡O, i quantes més se ne podrien referir, com que les dones porten calces i no governen, que les campanes són de carn, que los que prediquen santedat més roben!

En lo vestir casi no hi ha diferència, si no que los turcs porten lo turbant blanc o verd, i los cristians d'altre color per ser coneguts. Los hebreus se serveixen de certs caucos²²⁵ amb color blau d'ordinari, i qui és més acomodat (o presumit) millor vesteix, perquè en les gires o solapes de tants vestits que porten (en alguns se'n contenen²²⁶) les guarneixen de preciosíssimes i riques mostres d'or i de plata, i per compliment de la vanitat se cenyeixen amb cinturons entatxonats de precioses pedres [346] que amb la varietat de tants vestits i colors representen una gran prospectiva.

En quant als adornos de casa, viuen molt succintament, perquè no usen taules, arquimeses, cadires, bancs ni llits acomodats. En les sales o aposentos tenen en lo circuit com una tarima, la que cobren de certs matalassets i sobre ells posen curioses cobertes i rics coixins per arriar-se, descansar i rebre als que van a visitar-los. Allí mateix dormen i, si són acomodats, hi posen alguns matalassos que usen no molt més dobles que les colxes. Llençols, no los usen, perquè d'ordinari dormen vestits, i han de ser molt miserables o pobres que tota la nit no tinguen lo llum encès. En los aposentos, com s'ha dit, no entapissen les parets, però los tenen circuïts d'una cornisa pintada o dorada, la que enramen de precioses porcellanes, vasos de la Xina i de vidre de gran curiositat. I a correspondència allí tenen pendants rics adreços de cavalls, cimitarras, pistoles i escopetes, que és lo que a més l'afició los tira. No se serveixen de carros ni carrosses, sinó de cavalls, camells i altres comuns animals. Los més fabriquen a volta, amb moltes cúpules, i sobre les cases no posen rajoles, ni teules, perquè fan los terrats llisos, segons lo ús del país. En

225. *caucos*: catalanització del mot turc 'kawk', un turbant de forma cilíndrica.

226. *conten*: l'autor ha deixat, a continuació, un espai per a escriure-hi una quantitat, però no la hi posà.

Aleppo, los fan de calcina; en Damasco, d'una terra argilosa i palla molt desmenuzada; en Jerusalem, de calç i d'una cendra que trauen dels banys artificials, la que se fa de les immundícies que los turcs repleguen, que quan ho han ben secat al sol allò los serveix de llenya per fer bullir aquelles grans calderes, i també per fer lo pa i coure altres viandes.

Acerca del viure, mengem d'ordinari pa de forment, i del dia, que casi sempre lo fan, a modo de coques, que diuen focatxes, i com tortellets, que diuen catxis, de què ne bescuiten molt, i particularment en Damasco ne fan de gran gust. Usualment beuen aigua, i *maxime* los turcs, que tenen per llei de no beure vi, i si entre ells se troba algun embriac, ja mai és demanat per testimoni, perquè lo tenen per infame, i per tal és tingut també aquell que fraudulentament tira los coloms d'altres a son colomer. Usen molt l'aigua amb sucre i certes confeccions de Damasco i del Cairo, que componen amb agre de llimó, de cedrón²²⁷ i d'àmbar.

L'olla usual és arròs dur, que diuen pilàs eixut, i per gran cosa los més acomodats hi desfan algun poc de carn o gallina amb ametlles, pinyons. I algunes voltes lo fan amb fulles de parra i mantega, amb llet dolça algunes vegades, i moltes amb llet amarga i algunes herbes, lo safrà, clavells i canyella i altres especieries los agrada molt, en les viandes també. La carn que ordinàriament usen en les places i ciutats grans és castrat de molt bona espècie, gallines i coloms. En lo demás és comuna la carn de cabra i d'algunes vaques o bous, i lo butiro o mantega ja mai ha de faltar, o fresca en la primavera o acomodada per lo demás de l'any. Cabrits i anyells mentres ne poden haver. De pesca salada, mostarda, bons formatges, confitures, galls d'Índia, ànecs, oques, capons i verdures ne són molt amics, però de tot això se'n troba poc, perquè no tenen bona conducta en proveir i los agrada poc lo gastar, i menos lo treballar. Quan un Baixà tindrà en la taula sis plats diferents de bon gust, i algunes fruites i no més, ja se té per una extraordinària grandesa.

[346v] Capítol XVII. *Costums de les dones orientals.*

Lo vestir de les dones en l'Orient a penes se distingeix de lo dels hòmens, sols que porten un manto (o llançol) tirat del cap als peus, de manera com se veuen vestides i pintades les Maries (les villanes, però, no van amb tant ceremonial). La cara, però, fora de casa, la porten sempre coberta amb un vel que porten atacat sobre lo front, i los arriba a la cintura, o amb una glassa subtil i transparent que se ceneixen de manera que veuen i no són vistes, i no se coneix si són cristianes o turques, ni hermo-

227. *cedrón*: marialluïsa, *Lippia tryphilla*, planta llenyosa, olorosa i medicinal.

sas o feas. ¡O si aquesta honestidad s'introduís en la nostra Europa, quanta gent ociosa i curiosa no donaria tant menjar a la vista!

Alguns (poc pràctics en notícies) pensaren que tal ús era inventat dels turcs, i no és sinó més antic i dels hebreus. I ho nota bé Cornelio a Lapide,²²⁸ 1ª Corinthios, capítol 11 de Tertulliano,²²⁹ que, llibre 6, capítol 17, *De velandis virginibus*, escriu: «*Judicabunt vos arabicæ feminæ etnicæ, que non caput tantum sed totam faciem tegunt ut uno oculo librato contentæ sint dimidia sui luce potius, quam totam faciem prostituere*». I de les hebrees prossegueix que era tanta la diligència en anar cobertes, que en això excedien a les altres, essent conegudes de les demés per hebrees: «*Judeis feminis tam solemne erat velamen capitis ut inde cognoscerentur*», llibre *De Corona Militis*, capítol 4, i bé pot dir-ho aquell doctor per ser tan antic que vivia en los de Cristo 228.

I no és de pensar que lo poble hebreu, estimat de la Majestat Divina, i tan ben ensenyat en costums, de ningun altre aprengués la modèstia, sinó del mateix Déu, ans que les altres nacions d'ell pendrien norma, i vui en dia se veu en lo Orient que en lo vestir i altres costums observen lo estil antic, com observà lo Pare Quaresmio, tom 1, pàgina 852, a on diu que los orientals: «*Studiosissimi sunt antiquitatis, quam in habitu, victu et alii conservant*». I finalment no és de creure que lo turc inmundo, desordenat i bárbaro fos inventor d'aquesta honestidat i modèstia, sinó que d'altres l'haja apresada.

A diferència dels hòmens, que porten turbant, porten les dones en lo cap certa birreta o mitra segons la possibilitat de cada una o ricament brodada, i engastades en ella pedres precioses i de valor o tota enroscada de monedes, qual de plata i qual d'or. Aquest costum de mitra en les dones és molt antic. S'haurà, però, variada la figura, i apar sia la mitra que se llegeix [que] portava Judit, com se troba en son capítol 10: «*Et posuit mitram super caput suum*».

En Constantinopla, però, i en Jerusalem, també usen unes birretes de color i *maxime* les gregues, amb adornos de gran preu, amb figura d'orelles, que no seria gran cosa creure [que] fos això un dels pensaments de la supèrbia i antipatia greca amb los llatins per escarni dels cardenals, perquè

228. *Cornelio a Lapide*: Cornelius van den Steen, S.I. (Lieja 1566-1637), *Commentaria in omnes divi Pauli epistolas*, Anvers, 1635.

229. *Tertulliano*: Tertul·lià, Quintus Septimus Florens Tertullianus (Cartago v 160 – v 240). Escriptor i apologista, es convertí al cristianisme cap al 190 i passà a ser-ne un defensor acèrrim amb tanta passió com brillantor literària. És considerat un dels grans pares de l'Església occidental. Escriví, entre moltes altres obres, *De corona militis*.

són semblants a les que ells usen, i en aquella Cort especialment no van tan cobertes, lo que confirma l'opinió dita, perquè si lo turc hagués estat lo inventor d'aquella virtut, allí alomenos a on té lo cetro, i son auge majorment s'observaria tan honest costum, però se veu lo contrari, perquè sols està en ús allí a on regnaren los hebreus inventors d'ell.

[347] No usen les boberies de les nostres, d'empolvar-se, ni fer risos ni caragolillos ni moños. Sols se fan una trena (aquí sí que apar los entra la vanitat) que pendent de les espatlles la porten enroscada de pendetxos i monedes d'or i de plata, com també en les mans i peus porten varietat de manilles de gran valor. I, per últim, moltes porten sobre casi tota l'archimesa, i per acabar, una maronita vivandera²³⁰ en Aleppo portava d'or sol més de sis lliures sobre ella. ¿Se deixa discórrer com aniran les mullers de visirs i sultanes?

Al nàixer de sos fills, particularment mascles, i *maxime* primògenits, ¿qui explicarà les expressions de contento i alegria que fan? Que apar [que] han de perdre lo judici. Aquell dia i nit passen cantant i les taules sempre parades per los parets i veïns. La mateixa festa fan los turcs en lo dia que los circumciden, i si són cristians rics no fan menos en lo dia del batisme de sos infants, als quals per alguns dies tenen lo costum de rentar-los amb aigua de sal (los grecs, amb la mateixa sal los freguen) i untar-los amb un oli que diuen de soçiman, que també això fonc costum antic, com del capítol 16 d'Ezequiel se dedueix, en què lo Profeta, parlant amb la Sinagoga, filla mística de Déu, li diu: «*In die ortus tui non est precisus umbilicus tuus, et aqua non est lota in salutem, nec sale salita*», i al número 9, «*Lavi te aqua et unxi te oleo*», diligència que diuen [que] los serveix per fer-los la pell dura i forta per resistir a les picades de mosquits, mosques, puces, polls i altres animals. Alguns diuen que per no sentir tant les bastonades que en aquell país sovint sovint se donen.

No usen músiques, ni instruments de gran concert, sinó pífanos, tamburinos i com uns violinets de dos o quatre cordes tot lo més. Compren certes esclaves de pocs anys, que les ensenyen a cantar i saltar amb castanyoles, casi a l'ús d'Espanya, que diuen *magarri* o *magarre*. Altres van de l'Egipte, que són d'aquella raça que entre nosaltres se diuen gitanes. Aquestes són les que alegren a la gent de mediana esfera i les serenates amb què se diverteixen. Ensenyen també alguns rossinyols a cantar en gàbies, dels que se serveixen quan fan alguna festa, pagant per jornal lo que entre ells se senyala.

230. *vivandera*: de l'italià 'vivandiera', cantinera, persona que en els antics exèrcits venia als soldats begudes, menjar i articles petits que els eren necessaris per al manteniment de la seva roba, armes, etc.

Quan un turc pren muller, antes de comunicar amb ella, és aquesta l'última cerimònia: l'esposa s'assenta o s'agenolla i estén un cantó del seu vestit, i allí s'agenolla lo marit i fa un rato d'oració, i amb això queda tot lo ceremonial del matrimoni complet.

En la mort dels marits i majors, muden les turques lo manto blanc en altre de color funest (los turcs no fan novetat en lo vestit) i d'aquell modo acompanyen los cadàvers a la sepultura, la que després visiten molt sovint amb les parentes i amigues, no tant per pregar per los difunts com per divertir-se, perquè després que segons son costum han cobert la sepultura amb un drap o tela curiosa, i fetes allí algunes zalemas, lo demás temps allí lo passen menjant, pipant i comarejant fins que los sol se pon. Les cristianes, per tres dies seguits visiten la sepultura i fan també grans expressions, encenent candeles, i després de 40 dies fan certes viandes i les distribueixen als pobres en sufragi de l'ànima del que ha mort.

Moltes coses més se podrien dir, però basta lo que s'ha escrit, que pot dir-se per verdadera relació d'aquelles nacions de l'Orient, entre les quals finalment s'hi troba aquella altra dels druses, que habiten en la Fenícia i muntanyes del Líbano, i volen alguns que [347v] prenguessen aquest nom d'una ciutat de França dita Drusi. Aquesta gent són tinguts per relíquies d'aquells cristians que passaren a l'Orient amb lo pío Godofrè de Bullon i que quan los nostres foren desposseïts de la Síria, lo soldán congregà consell proponent si a aquestos los havia d'exterminar i li respongueren que no, perquè seria aventurar tot un exèrcit, perquè com aquells eren criats en lo país i pràctics de tots los passos, 100 d'ells sobreviven per detenir i maltractar a 1000 dels sarracenos, i per ço no cuidà d'aquella empresa, quedant aquells en ses terres i cases, que mentres tingueren sacerdots, se conservaren bons cristians, però després en tanta manera perderen lo nord de la verdadera, que a més d'haver-se enfangat en execrables immundícies i despropòsits no saben si sien turcs o cristians. Amb los turcs se conformen, perquè se circumciden; de la nostra Santa Fe creuen alguns misteris, però falten en lo principal. Nos tenen, sí, particular afecte, i diuen ser nostres parents, i quan alguns dels nostres transiten per allí són acollits amb amor i cortesia.

